



ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: Ιστορία, Κοινωνιολογία και Φιλοσοφία του Δικαίου
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Κοινωνιολογία του Δικαίου, Επιστήμη και Τεχνολογία
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2021-2022

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Σοφίας του Κων/νου Καραλίδου
A.M.: 7340172102006

**«Εθνοπολιτισμική ιδιαιτερότητα, διαφορά και δικαιώματα:
η περίπτωση των Ελλήνων της Αιγύπτου»**

Επιβλέποντες:

Ονοματεπώνυμα επιβλεπόντων

- α) Αναπληρώτρια Καθηγήτρια: Ελένη Ρεθυμιωτάκη
- β) Αναπληρωτής Καθηγητής: Γεώργιος Γιαννόπουλος
- γ) Αναπληρωτής Καθηγητής: Βασίλειος Βουτσάκης

Αθήνα, Ιανουάριος 2023

Copyright ©[Σοφία Καραλίδου], 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*“Ἑλληνές εἰσὶν οἱ, οὐ μόνον τοῖς ῥήμασιν, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ
ελληνίζοντες”.*

*[Ἑλληνες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ὄχι μόνο μιλοῦν ἐλληνικά ἀλλὰ καὶ
σκέφτονται σαν Ἑλληνες]*

Ἀρχαίο γνωμικό

*“ Μήπως ἐνὸς ἔχομε πεθάνει, ζοῦμε μόνο κατὰ φαντασίαν,
εμεῖς οἱ Ἑλληνες, ποὺ ἔχομε περιπέσει σε συμφορὰ
νομίζοντας ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ὄνειρο;*

ἢ ζοῦμε εμεῖς, καὶ ἔχει πεθάνει ἡ ζωὴ;

(θρηνεῖ γιὰ τὴν εξαφάνιση τοῦ Ἑλληνισμοῦ) ”.

Παλλαδάς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, 4ος μ.Χ. αἰών, Ἑλληνας ποιητής

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική αποτελεί αποτέλεσμα προσωπικών προσπαθειών και ποτέ δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη στήριξη και την πολύτιμη βοήθεια πολλών ανθρώπων. Παρόλο που το ενδιαφέρον μου για θέματα που άπτονται της σφαίρας της Κοινωνιολογίας Δικαίου, ξεκίνησε από τα προπτυχιακά μου χρόνια στη Νομική Σχολή Αθηνών, δεν ήταν παρά στις μεταπτυχιακές σπουδές στο εν λόγω τμήμα της ίδιας σχολής, που απέκτησα τη δυνατότητα να εμβαθύνω στους θεσμούς αυτούς, έναν κλάδο πολύ ελκυστικό που συνεχώς αναδιαμορφώνεται σύμφωνα με τις καινοτομίες στην επιστήμη, την οικονομία και την δικαιοσύνη. Η υπέρτερη αξία του οφείλεται στο γεγονός ότι η Κοινωνιολογία Δικαίου είναι πρωταρχικά συνδεδεμένη με την έρευνα. Οι ιστορικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν την εποχή μας θέτουν το καθήκον να μελετηθούν τα νέα προβλήματα. Οι παγκόσμιες οικονομικές σχέσεις, η πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και οι σχέσεις μας με τους γειτονικούς λαούς είναι ανοιχτά ζητήματα που αφορούν άμεσα την ελληνική κοινωνία. Αυτό το κάνει ασυναγώνιστο ενώ ταυτόχρονα έχει ιδιαίτερη απήχηση στην αγορά εργασίας.

Σε αυτό το σημείο αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε ορισμένους ανθρώπους, η συμβολή και η συμπαράσταση των οποίων ήταν πολύτιμη και καθοριστική κατά την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας την αξιότιμη κυρία Ρεθυμιωτάκη Ελένη για την πολύτιμη βοήθεια της επί της εν γένει σύνθεσης της παρούσας εργασίας. Ιδιαίτέρως την ευχαριστώ, για την καθοδήγηση που μου προσέφερε. Με τις παραινέσεις της είχα την ευκαιρία να εντοπίζω την ύπαρξη τυχόν ασαφειών και να βελτιώνομαι.

Είναι πολύ σημαντικό για εμένα, να έχω τέτοιο πρότυπο Καθηγήτριας που να μου δείχνει νέα μονοπάτια νομικής σκέψης! Με τη σωστή καθοδήγηση του και το άρτιο κλίμα συνεργασίας, κατάφερα να φέρω εις πέρας την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Κρίνω απαραίτητο να μην λησμονήσω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στα μέλη του διδακτικού προσωπικού του μεταπτυχιακού μου, και ιδίως στον κύριο Φλυτζάνη Ιωάννη που παρείχαν ένα εξαιρετικό ακαδημαϊκό και κοινωνικό περιβάλλον για να σπουδάσω. Εκτιμώ βαθύτατα την προσήλωση που μου επέδειξαν στη διαδικασία της μάθησης κατά τη διάρκεια ολόκληρου του μεταπτυχιακού προγράμματος.

Τις θερμότερες ευχαριστίες μου οφείλω να εκφράσω και στα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής και καθηγητές κύριο Γιαννόπουλο Γεώργιο και κύριο Βουτσάκη Βασίλειο για την προθυμία τους να με βοηθήσουν σε οποιοδήποτε πρόβλημα αντιμετώπιζα κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας, τις πολύτιμες συμβουλές τους και τις εύστοχες παρατηρήσεις τους.

Το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στην οικογένεια μου, οι οποίοι υπήρξαν ανεκτίμητο στήριγμα για μένα, σε κάθε στάδιο της ζωής μου, και στους οποίους οφείλω όλη τη διαδρομή των σπουδών μου μέχρι σήμερα. Η πίστη τους στις δυνατότητές μου, η στήριξη όλων των επιλογών μου, αλλά και η αμέριστη συμπαράστασή τους κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην επιτυχή διεκπεραίωσή της.

Αθήνα, Ιανουάριος 2023

Σοφία Κ. Καραλίδου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας ορισμών.....	7
Συνοτομογραφίες.....	8
Περίληψη-Abstract.....	9
Πρόλογος	11
Εισαγωγή.....	12

ΜΕΡΟΣ 1. Πολιτικές της διασποράς: διεθνική κυριαρχία και ιθαγένεια

Κεφάλαιο 1. «Πολιτικές εμπλοκής της Διασποράς»: Ποιες είναι αυτές και τι είδους κράτη τις χρησιμοποιούν;	18
i.(Ανα)δημιουργία σχέσεων κυριαρχίας πολιτών με ομογενείς	23
ii.Προσπάθεια των κρατών να διαχειριστούν την κλίμακα των πολιτικών και οικονομικών τους ελιγμών σε επίπεδο διακυβέρνησης.....	28
iii.Νέες πολιτικές οικοδόμησης ικανοτήτων πέρα από την ιθαγένεια μέσω ανασκόπησης θεωρητικών της Κοινωνιολογίας Δικαίου.....	34
iv.Τα ΚΜΔ ως εργαλείο επηρεασμού της κοινής γνώμης και κίνδυνοι από τη χειραγώγηση της πληροφορίας.....	38
Κεφάλαιο 2. Ενδυνάμωση των αντίστοιχων κρατικών θεσμών για τη διακυβέρνηση της διασποράς	41
i. Προοπτικές σε θεσμικό επίπεδο για την εξέλιξη της διαδικτυακής παρουσίας της ελληνικής διπλωματίας	44
ii. Διαπιστώσεις από την χρήση των ΚΜΔ στην ισορροπία ισχύος στην παγκόσμια σκηνή.....	45
iii. Προτάσεις για βελτίωση της αξιοποίησης των Νέων Μέσων από την ελληνική εξωτερική πολιτική για το θέμα της διασποράς της.....	46
iv. Διαλεκτική παραγωγή μιας κρατοκεντρικής «διασποράς».....	48

ΜΕΡΟΣ 2. Εθνοπολιτισμική ιδιαιτερότητα: η περίπτωση των Ελλήνων της Αιγύπτου

Κεφάλαιο 1. Ποια τα κριτήρια για τον προσδιορισμό του Έλληνα;	55
i. Το «ομόδοξον», η εντοπιότητα και ο αυτοχθονισμός.....	57
ii. Η αναζήτηση άλλων κριτηρίων.....	60

iii. Η διαπλοκή των ταυτοτήτων για τον νομικό προσδιορισμό του υπηκόου.....	63
iv. Το πατριωτικό φρόνημα, οικονομική και κοινωνική οργάνωση των Ελλήνων της Αιγύπτου.....	66
Κεφάλαιο 2. Ο Αιγυπτιακός Ελληνισμός και η «μητέρα πατρίδα».....	70
i. Η αρχή του τέλους ή το τέλος της αρχής;.....	72
ii. Δύο εστιάσεις επί του ιστορικού πλαισίου.....	73
iii. Η συνύρπαξη Εθνοτήτων- Εθνικισμών και η Αιγυπτιακή Ταυτότητα.....	78
iv. Σύνδεση με το παρόν και το μέλλον: Μια συνολική αποτίμηση.....	80
Συμπεράσματα.....	81
Επίλογος.....	84
Ερωτηματολόγιο-Συνέντευξη Στελεχών του Υπεξ.....	93
Βιβλιογραφία	104
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	104
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	105
Βασικές ιστοσελίδες.....	109

Πίνακας ορισμών¹

α) ως «Μετανάστευση»: χαρακτηρίζεται το σύνολο των εκπατρισμένων, που μολονότι εγκαταστάθηκε, έστω και με σχετική μονιμότητα, σε χώρες ή περιοχές εκτός του εθνικού χώρου, εξακολουθεί να συντηρεί, σε επίπεδο συλλογικό ή και ατομικό, τις υλικές, πολιτιστικές και συναισθηματικές του σχέσεις με τη χώρα της άμεσης ή της παλαιότερης καταγωγής του·

β) ως «Διεθνικισμός»: Ελάχιστα εξετάζεται το περιεχόμενό του και σπανίως αποδίδεται σε αυτόν αξία επί τη βάσει υποκειμενικών εντελώς κριτηρίων. Για αυτό και, όταν κανείς θέλει να εξετάσει τα εθνικιστικά ζητήματα μόνον ενός ορισμένου έθνους, είναι εκτάκτως ενδιαφέρουσα η ανάλυση της έννοιας του εθνικισμού και η ακριβεστέρα έρευνα της γεννήσεως και της σημασίας του. Ο διεθνικισμός απαντάται με την οικουμενική έννοια του όρου·

γ) ως «Εμπλοκή της Διασποράς»: διαφορετικές κοινότητες και διακριτές υποομάδες της διασποράς έχουν η καθεμία τη δική της δυναμική εμπλοκής με την χώρα καταγωγής. *Τεχνοκράτες και επιστήμονες της διασποράς* επέδειξαν ισχυρή έφεση στο να συμμετάσχουν στον δημόσιο διάλογο, στη διαμόρφωση και υλοποίηση πολιτικών και στην ηγεσία δημόσιων φορέων όπως πανεπιστημίων. *Κεφαλαιούχοι της διασποράς* έχουν επενδύσει σημαντικά κεφάλαια σε περιουσιακά στοιχεία της χώρας, κυρίως από τον διεθνοποιημένο εφοπλισμό, συχνά με έδρα και στελέχη στο εξωτερικό, προέβησαν σε εξαιρετικά σημαντικές χορηγίες στον πολιτισμό, στην Παιδεία, στην Υγεία και στην κοινωνική πρόνοια, ακόμη και σε δραστηριότητες στον πυρήνα της κρατικής εξουσίας. Τέλος, και σε επίπεδο δικαιωμάτων, η νέα διασπορά έχει επαναφέρει το θέμα της εξ αποστάσεως ψήφου ως δημοκρατικό δικαίωμα και ως μέσο ενίσχυσης δεσμών των απόδημων πολιτών με τη χώρα·

δ) ως «Πολιτικές Παγκόσμιων Εθνών»: η πολυμερής προσέγγιση παραμένει το αποτελεσματικότερο μέσο διακυβέρνησης των παγκόσμιων σχέσεων κατά τρόπο επωφελή για όλους, τα «νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης» είναι ένας τρόπος·

ε) ως «Αποεδαφοποιημένα Έθνη-Κράτη»: Η γέννηση της έννοιας του κυρίαρχου κράτους, με συγκεκριμένο έδαφος, (τα σύνορα έχουν βγει μέσα από τα πεδία των μαχών, εκεί που σταμάτησαν οι στρατοί ξεκινούν τα εδάφη) η αυστηρή έννοια της εδαφικής κυριαρχίας, η ύπαρξη κυβέρνησης, η διακυβέρνηση του κράτους, το διπλωματικό σύστημα, το διακρατικό σύστημα και η αναγνώριση από άλλα κράτη. Έχουμε πλέον περάσει από τη διακυβέρνηση των εδαφών στη διακυβέρνηση του πληθυσμού. Το κράτος είναι ένα επεισόδιο στην ιστορία της διακυβέρνησης·

στ) ως «“Ιθαγένεια”, “Κυριαρχία”, “Διακυβέρνηση”»: Η διακυβέρνηση του χώρου διαφορετική από τον κρατισμό. Η έννοια της διακυβέρνησης πχ κατά τον Michel Foucault: “Security, territory, population”. Η διακυβέρνηση προέρχεται από την ποιμενική φιλολογία, η διακυβέρνηση του εαυτού και συνακόλουθα η διακυβέρνηση των άλλων. Κατά την εθνό-συμβολική προσέγγιση (A.D. Smith): Η εθνική ταυτότητα αναπτύσσεται με βάση εθνοτικούς δεσμούς. Η πατρίδα και το έθνος κατασκευάζονται με βάση τους εθνοτικούς δεσμούς (π.χ ιθαγένεια)·

¹ Για τους σκοπούς της παρούσης εργασίας.

Συντομογραφίες

ΑΧΕΠΑ/ ΑΗΕΡΑ Οργάνωση	Αμερικανο-Ελληνική Εκπαιδευτική Προοδευτική
Brain-drain	Διαρροή εγκεφάλων- ατόμων υψηλής ειδίκευσης
ΓΓΑΕ	Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού
ΔΔ	Δημόσια Διπλωματία
ΔΔ	Διπλωματία Διασποράς
ΔΣ	Δημόσιες Σχέσεις
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΠ	Εξωτερική Πολιτική
Ethnic Lobbying	Επιρροή κοινοτικών-εθνικών δικτύων
Expatriate Policy	Εκπατρισμένα μέλη
IOM	Διεθνής Οργανισμός Μεταναστεύσης
ΚΔ	Κοινωνιολογία Δικαίου
Κ.Ε.Π.Α.	Κέντρο Εξυπηρέτησης και Πληροφόρησης Αποδήμων
ΜΚΔ	Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΠΚ	Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως
Πα.Δ.Ε.Ε/ W.H.I.A	Παγκόσμια Διακοινοβουλευτική Ένωση Ελληνισμού
ΣΑΕ	Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού
ΥΕΔΔ	Υπηρεσία Ενημέρωσης και Δημόσιας Διπλωματίας
ΥΠΕΞ/Υπεξ	Υπουργείο Εξωτερικών /Υπουργός Εξωτερικών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εθνική ομοιογένεια του ελληνικού λαού, η παρουσία ενός κυρίαρχου εθνοπολιτισμικού δεσμού, υπήρξε ένας από τους παράγοντες που απέτρεψαν έως τώρα σε ένα αρκετό βαθμό την ακαδημαϊκή έρευνα υπό την οπτική της κοινωνιολογίας του δικαίου όσον αφορά προσεγγίσεις σε σχέση με την εμφάνιση και την εξέλιξη της ελληνικής ιθαγένειας, του νομικού δεσμού που ενώνει τους Έλληνες με το εθνικό τους κράτος. Ο απόδημος ελληνισμός συνολικά ανήκει στον τύπο της κινητοποιημένης διασποράς: ενδιαφέρεται για τις τύχες της πατρίδας και τείνει να ενεργοποιείται στις χώρες υποδοχής για την υποστήριξη εθνικών θεμάτων. Ως προς τούτο λοιπόν διαφέρει από άλλες διασπορές, που αποστασιοποιούνται από τις υποθέσεις της χώρας προέλευσης. Με άλλα λόγια είναι αυτονόητο να θεωρούμε ότι είναι κοινώς αποδεκτό το εξής: «πως οι Έλληνες πολίτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι -και θα πρέπει ίσως να είναι- Έλληνες την καταγωγή, Ορθόδοξοι Χριστιανοί το θρήσκευμα και φυσικά ελληνόφωνοι, μέτοχοι και κληρονόμοι του ελληνικού πολιτισμού»; Στο σημείο αυτό και ξεκινάει η μελέτη μας, και αιτιολογείται ως φυσικό το ενδιαφέρον των θεωρητικών της κοινωνιολογίας δικαίου να επικεντρωθούν στην εξέταση και άλλων καίριων σημείων σε σχέση με την ελληνική ταυτότητα, όπως είναι για παράδειγμα η πλούσια ιστορία του απόδημου ελληνισμού στην Αίγυπτο, η σύσταση και η εξέλιξη στο πέρασμα του χρόνου της προαναφερθείσας ελληνικής κοινότητας στο εξωτερικό και οι σχέσεις τους με το ελλαδικό κράτος που δεν εγκλωβίζονται μόνο στο πλαίσιο της απλής άσκησης εξωτερικής πολιτικής και ενδυνάμωσης – σύσφιξης των διπλωματικών σχέσεων των εν λόγω κρατών....Μάλιστα αν λάβουμε υπόψη και την τρέχουσα πραγματικότητα όπως αυτή έχει διαμορφωθεί δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, στο πλαίσιο τόσο του εξορθολογισμού της όλης λειτουργίας αυτού του εγχειρήματος, όσο και της εξοικονόμησης πόρων, εξαιτίας και της διασποράς, που υπάρχει σε κάθε περιοχή της Αιγυπτιακής Ομογένειας.... για την ενίσχυση του εθνοπολιτισμικού δεσμού, ως ελάχιστου, απαραίτητου στοιχείου για τη διατήρηση της ελληνικής εκπαίδευσης, ταυτότητας και δεσμών με την Ελλάδα....

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

«Μετανάστευση», «Διεθνικισμός», «Πολιτικές εμπλοκής της Διασποράς», «Πολιτικές Παγκόσμιων Εθνών», «Αποεδαφοποιημένα έθνη-κράτη», «Ιθαγένεια», «Κυριαρχία», «Διακυβέρνηση».

ABSTRACT

The national homogeneity of the Greek people, the presence of a dominant ethnocultural bond, has been one of the factors that have so far prevented to a certain extent the academic research from the point of view of the sociology of law in terms of approaches to the emergence and evolution of the Greek citizenship, the legal bond that unites Greeks with their nation state. Hellenes abroad generally belong to the type of mobilized diaspora: they are interested in the fate of the homeland and tend to be active in the host countries to support national issues. In this respect it differs from other diasporas, which distance themselves from the affairs of the country of origin. In other words, it is self-evident that the following is commonly accepted: "that the vast majority of Greek citizens are - and should probably be - Greeks by origin, Orthodox Christians by religion and of course Greek-speakers, shareholders and heirs of Greek culture »; This is where our study begins, and it is natural to justify the interest of sociological theorists to focus on examining other key points in relation to Greek identity, such as the rich history of Hellenes Abroad in Egypt, the establishment and the evolution over time of the aforementioned Greek community abroad and their relations with the Greek state that are not confined only in the context of the simple exercise of foreign policy and strengthening - the strengthening of diplomatic relations of these states In fact if we receive given the current reality as it has been formed, we cannot overlook the use of new technologies, in the context of both the rationalization of the entire operation of this project, and the saving of resources, due to the dispersion that exists in every region of Egypt. Hellenes Abroad for the strengthening of the ethnocultural bond, as a minimum, necessary element for the preservation of Greek education, identity and ties with Greece

KEYWORDS

"Immigration", "Internationalism", "Policies for the Involvement of the Diaspora", "Policies of World Nations", "Land of Nation-States", "Citizenship", "Sovereignty", "Governance".

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Διασπορά σε έναν αβέβαιο κόσμο... όπως αυτή έχει εξελιχθεί στην περίοδο της οικονομικής κρίσης και μετέπειτα. Έχει σημαντικό παρελθόν αλλά και ενδιαφέρον μέλλον. Μία ευρύτερη συμπληρωματικότητα μεταξύ των ομογενών στο εξωτερικό και των πολιτών-μονίμων κατοίκων στην χώρα προέλευσής τους. Κύρια πεδία αυτής της συμπληρωματικότητας, στην έρευνα της σχέσης διασποράς και μητρόπολης, είναι ο δημόσιος βίος (δικαιώματα), η οικονομία και η ευεργεσία.

Η αναγκαστική, ακόμη κι επώδυνη συνειδητοποίηση των μητροπόλεων ότι οφείλουν πλέον να μετατραπούν σε διεθνώς ανταγωνιστικές οικονομίες και να αποκτήσουν τους στέρεους εκείνους θεσμούς που εγγυώνται τη διεθνή οικονομική ανταγωνιστικότητα έφερε στο προσκήνιο τον ρόλο των ομογενών της διασποράς σε κάθε πτυχή του δημόσιου βίου τους: *ως επενδυτών ή διευθυντών πολυεθνικών* ικανών να ενισχύσουν με πολύτιμους πόρους και τεχνογνωσία την εθνική οικονομία της μητρόπολης· *ως διακεκριμένων ακαδημαϊκών* ικανών να μεταμορφώσουν ένα αρτηριοσκληρωτικό δημόσιο σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης· *ως έμπειρων τεχνοκρατών* πρόθυμων να συνεισφέρουν στην αναβάθμιση της λειτουργίας του κράτους· *ως ευεργετών* με διάθεση να υποστηρίξουν σημαντικούς κρατικούς, ιδιωτικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς στους τομείς της εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας, της πρόνοιας και των τεχνών.

Αξίζει να σημειωθεί αν και δεν είναι επί της παρούσης εργασίας, ότι η κρίση επιδείνωσε την εν εξελίξει μετανάστευση καταρτισμένων ομογενών, η οποία είχε ξεκινήσει νωρίτερα, αλλά έλαβε ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια (ιδίως για την ελληνική διασπορά). Η μετανάστευση αυτή επέτρεψε σε ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού να αποκτήσουν εισοδήματα, δεξιότητες και αξίες που δεν ήταν διαθέσιμα στην πληγείσα από την κρίση Ελλάδα, ενώ στέρησε την ίδια στιγμή από τη χώρα ένα σημαντικό σώμα φορολογούμενων, αλλά και πολιτικά και ενεργά οικονομικών πολιτών.

Επίσης το ζήτημα άλλωστε της ψήφου των αποδήμων έχει προκαλέσει έναν εκτεταμένο ακαδημαϊκό διάλογο εξαιτίας της ανόδου της *διεθνικότητας* παγκοσμίως, ενώ το ίδιο αποτέλεσμα είχε η δημιουργία κρατικών μηχανισμών και πολιτικών από πολλά κράτη για την κινητοποίηση της διασποράς σε όφελος εθνικών και κρατικών προτεραιοτήτων. Οι έννοιες του κοινωνικού εμβάσματος και της θεσμικής απόστασης συνιστούν χρήσιμα εργαλεία για την ανάλυση των δυνατοτήτων, αλλά και των περιορισμών που συνεπάγεται η εμπλοκή επιστημόνων, τεχνοκρατών και οργανισμών της διασποράς στη διαμόρφωση πολιτικής στην μητρόπολη. Γνωστός είναι και ο ρόλος των εθνοτικών επιχειρηματικών δικτύων της διασποράς στην προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων σε αυτές τις χώρες.

Το πώς θα μπορούσαν τα μέλη της διασποράς να επανεμπλακούν στα πολιτικά δρώμενα της χώρας μέσω της ψήφου των αποδήμων και να αποκτήσουν μια σειρά από πολιτικά, κοινωνικά δικαιώματα και όχι μόνο, μαρτυρούν τη δυναμική και τις συνέπειες της μετασχηματισμένης σχέσης διασποράς και μητρόπολης που μπορούν να διερευνηθούν πιο διεξοδικά μέσω της ανοιχτής και χωρίς αποκλεισμούς εμπλοκής με την διασπορά. Αυτή η κοινή δέσμευση θα βασίζεται σταθερά σε μια συγκριτική και διεπιστημονική προοπτική....

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εν λόγω διπλωματική εργασία στοχεύει στην ανάδειξη και περαιτέρω μελέτη του φαινομένου των πολιτικών εμπλοκής της διασποράς. Για τον σκοπό αυτό εξετάζεται και μια σειρά από επιμέρους θέματα, όπως - τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της- ενώ στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς ανά τα κράτη και μελετάται ο τρόπος που αυτά τα αξιοποιούν. Τέλος, εξετάζονται οι νέες πολιτικές οικοδόμησης ικανοτήτων πέρα από την οικογένεια, υπό το πρίσμα της κοινωνιολογίας του δικαίου.

Πολιτικές διασποράς... Καταρχήν αποδεχόμαστε ως κύρια συνιστώσα της σύγχρονης πολιτικής την επικοινωνιακή της διάσταση ή καλύτερα την εξάρτηση της πολιτικής από την άμεση, μαζική επικοινωνία που προτάσσουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η σύγχρονη πολιτική είναι κατά κύριο λόγο «διαμεσολαβημένη», και μάλιστα, τόσο στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνεί τα μηνύματά της όσο και στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνει το περιεχόμενο και τις στρατηγικές της διασποράς. Αυτοί οι οποίοι επικεντρώνονται ειδικώς στην πολιτική γλώσσα, ασχολούνται κυρίως με την ικανότητα της να αντικατοπτρίζει την ιδεολογία, να μυστικοποιεί και να διαστρεβλώνει, κάτι το οποίο είναι βεβαίως ένα είδος δημιουργικότητας. Η πολιτική γλώσσα είναι η «πολιτική πραγματικότητα». Η σχέση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των πολιτικών διασποράς είναι εξαιρετικά πολύπλοκη, πολυδιάστατη και ενίοτε οι τρόποι σύνδεσης των δύο «πεδίων», κατά την ορολογία του P. Bourdieu, είναι εξαιρετικά αδιαφανείς και δυσανάγνωστοι.

Το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών για αυτό το σκοπό διαθέτει αρκετούς επίσημους λογαριασμούς μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το Υπουργείο Εξωτερικών χρησιμοποιεί τους ως άνω διαύλους προκειμένου να επικοινωνεί τις επίσημες θέσεις της χώρας, το έργο και τις δράσεις του. Το Υπουργείο Εξωτερικών αναμένει από όλους τους χρήστες να επιδεικνύουν το δέοντα σεβασμό στον τρόπο επικοινωνίας τους είτε με το Υπουργείο είτε μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό και κρίνεται απαραίτητο να αναλυθεί η πρόκληση της Διαδικτυακής Επικοινωνίας και της Δημόσιας Διπλωματίας, αλλά και η πολιτική μέσων κοινωνικής δικτύωσης από το ΥΠΕΞ προκειμένου να γίνει κατανοητή η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως το νέο επικοινωνιακό πεδίο κατά τον νέο οργανισμό του Υπουργείου. Ακολουθεί μια ειδικότερη αναφορά στην λειτουργία των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης ως εργαλείο δημόσιας διπλωματίας. Έπειτα, εντοπίζεται η προβληματική «διαφάνεια και προπαγάνδα» στη διπλωματία των αρχών του 21ου αιώνα και η οποία αναλύεται περαιτέρω. Πλέον, καθότι η παγκοσμιοποίηση επηρεάζει κάθε πτυχή του δημόσιου, και όχι μόνο, βίου, η έννοια της δημόσιας διπλωματίας αναθεωρείται. Αυτό, διότι, παρατηρείται ότι υπάρχει νέος ρυθμός με τον οποίο διαδίδονται οι πληροφορίες, αλλά και νέος τρόπος με τον οποίο διαμορφώνονται οι κοινωνικές και εξωτερικές σχέσεις. Επομένως, υπό το φως των εξελίξεων αυτών και καθώς τα δεδομένα αλλάζουν παγκοσμίως, η δημόσια διπλωματία καλείται να αποκτήσει νέο περιεχόμενο, και μεταξύ άλλων να αξιοποιεί τα νέα διαθέσιμα μέσα (και δη τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης). Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται το έργο και οι διαδικασίες της δημόσιας πολιτικής βάσει των νέων δεδομένων, δημιουργώντας το κατάλληλο πεδίο για συμμετοχή σε έναν ανοιχτό δημόσιο διάλογο, όπου μπορεί να αποκοτύν φωνή όλοι οι ενδιαφερόμενοι φορείς και εν προκειμένω οι δρώντες της εξωτερικής πολιτικής.

Η διπλωματική εργασία καταλήγει σε συγκεκριμένες διαπιστώσεις από τη χρήση των κοινωνικών μέσων στην ισορροπία ισχύος στο παγκόσμιο τοπίο και σε προτάσεις για τη βελτίωση της αξιοποίησης των μέσων από την ελληνική εξωτερική πολιτική που θα διαγράψουν με την σειρά τους το μέλλον της ελληνικής διασποράς...

ΜΕΡΟΣ 1. Πολιτικές της διασποράς: διεθνική κυριαρχία και ιθαγένεια

Έχουν χρησιμοποιηθεί και χρησιμοποιούνται και σήμερα διάφοροι όροι αναφορικά με τη διασπορά. Μια λειτουργική εννοιολογική διαφοροποίηση των σχετικών όρων έχει γίνει από τον καθηγητή Ι.Κ. Χασιώτη². Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτήν, «διασπορά» χαρακτηρίζεται το τμήμα π.χ του ελληνικού λαού, το οποίο, παρόλο που εκπατρίστηκε για διάφορους λόγους και εγκαταστάθηκε, έστω και με σχετική μόνο μονιμότητα, σε χώρες ή περιοχές εκτός του εθνικού χώρου, εξακολούθησε να συντηρεί με ποικίλους τρόπους τους υλικούς, τους πολιτιστικούς ή έστω τους συναισθηματικούς του δεσμούς με τη γενέτειρα και τη χώρα της άμεσης ή παλαιότερης καταγωγής του. Οι κοινωνικές ομάδες των «εγκαταστημένων σε αστικά κέντρα του εξωτερικού, οι οποίες αντλούν την ιδιαιτερότητά τους έναντι του κοινωνικού περίγυρου από την κοινή γεωγραφική και εθνική τους προέλευση και δεν προυποθέτουν την ενεργό συμμετοχή των μελών τους σε συλλογικές λειτουργίες, ονομάζονται «παροικίες»³... Όταν οι πάροικοι συσσωματώνονται έστω και υποτυπωδώς σε εθνικο—θρησκευτικές οργανώσεις, τότε η παροικία τους χαρακτηρίζεται γενικά ως «κοινότητα».

Η Διασπορά και η σύγχρονη εθνοτική ταυτότητα στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον είναι κάτι πιο ουσιαστικό από την θεωρητική αυτή διαπίστωση. Είναι η μνήμη και οι τρόποι συγκρότησης, διαχείρισης και μεταβίβασής της μέσα από τους μνημονικούς τόπους· Το τραύμα και η μεταβίβαση της τραυματικής εμπειρίας ως μεταμνήμης· Το διαδικτύο είναι το μέσο ως νέος τόπος προφορικότητας και διαλόγου, συγκρότησης και μεταβίβασης αυτής της ταυτότητας·

Σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο τα μέλη της διασποράς συνδιαλέγονται με τα στοιχεία που τους κληροδοτούν οι πρόγονοί τους και μετασχηματίζουν την προσωπική και τη συλλογική τους παράδοση και ταυτότητα σύμφωνα με τις ανάγκες του παρόντος τους. Στη διασπορά επομένως λειτουργούν συμβολικά όρια και πρακτικές της ομάδας ως μέρος της ταυτότητάς τους.

Περιλαμβάνει ως πρωταρχικό συστατικό στοιχείο της τη σχέση των μεταναστών και των απογόνων τους με την πατρίδα ή τον τόπο καταγωγής (home). Η σχέση αυτή είναι πολυδιάστατη και πολυσχιδής και μεταβάλλεται ανάλογα με συστημικούς παράγοντες όπως η γενιά, ιστορική και γενεαλογική, το φύλο, η ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, και τις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες που επικρατούν τόσο στον τόπο

² Ι.Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering, Ε. Αμπατζή (επιμ.), Οι Έλληνες στη Διασπορά, 15ος-20ός αιώνας, Αθήνα 2006.

³ Επιπλέον, η αδυναμία σαφούς νοηματοδότησης ενός π.χ ελληνικού εθνικού χώρου, οδηγεί στην υιοθέτηση του όρου «παροικία» ως όρου αντικατοπτρίζοντας πληρέστερα αυτή τη γεωγραφική ασάφεια. Γι' αυτό έχει προταθεί ως πλέον δόκιμος όρος η φράση «παροικιακός ελληνισμός» για να περιγράψει τη διασπορά των Ελλήνων από τον 15^ο αιώνα μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

καταγωγής όσο και στον τόπο εγκατάστασης των μελών μιας διασποράς. Συνδέεται τελικώς θα λέγαμε με την φαντασιακή και ιδεολογική ταύτιση με τον τόπο καταγωγής.

Η έννοια της ταυτότητας

Οι έννοιες της «κατάτμησης» ή «τμηματικότητας» (segmentation) ερμηνεύουν τη συγκρότηση της ταυτότητας σε αλληπάλγηλα επίπεδα που το ένα εμπερικλείει το άλλο σε όλο και ευρύτερα πλαίσια. Ως πυρήνα τους έχουν την τοπική ταυτότητα της κάθε κοινότητας και του κάθε ατόμου εθνικής καταγωγής, είτε βρίσκονται στην Μητρόπολη είτε στη διασπορά. Να σημειωθεί ότι οι τμηματικές ταυτότητες των ελλαδιτών διαφέρουν κατά πολύ από αυτές των διασπορικών Ελλήνων. Τα μέλη της διασποράς ζουν και δραστηριοποιούνται σε διαφορετικά εθνικά (national) περιβάλλοντα – για παράδειγμα, είναι Αυστραλοί πολίτες με ελληνικό εθνοτικό (ethnic) υπόβαθρο.

Η εθνοτικο-εθνική ταυτότητα

Για τους μετανάστες, η έννοια της πατρίδας ως τόπου γέννησης ή τόπου καταγωγής συχνά προϋποθέτει την «εθνική» – ή την «εθνοτικο-εθνική» (ethno-national) – πατρίδα (Sheffer, 2003: 9-10)⁴. Η ταύτιση είναι ρεαλιστική, συναισθηματική και συμβολική. Προηγείται στον αυτό-ορισμό τους η «μικρή πατρίδα» καταγωγής τους ως κρατική εθνική οντότητα.

Ο όρος «εθνοτικο-τοπικός» (ethno-regional) αποδίδει καλύτερα την τριπλή συναισθηματική και ιδεολογική ταύτιση των ομογενών της διασποράς με τη μικρή πατρίδα καταγωγής τους ή εκτός αυτής, με την φαντασιακή κοινότητα (βλ. Άντερσον 1997)⁵ του εθνικού έθνους και με την κοινωνία της εγκατάστασης, της οποίας αποτελούν εθνοτική κατηγορία.

Η διεθνική ταυτότητα

Η έμφαση στη διεθνικότητα (transnationalism) αναπτύχθηκε από το 1990 και εξής λόγω της παγκοσμιοποίησης και της νέας σχέσης με τον χρόνο και τον χώρο. Ο νέος αυτός προσανατολισμός αντιδιαστέλλεται προς τον «μεθοδολογικό εθνικισμό», ο οποίος συχνά διαπερνά τη μελέτη μεταναστευτικών και διασπορικών ομάδων και

⁴ An important cultural-political phenomenon: ethno-national diasporas. While these groups try to "feel at home" in their host countries, they maintain at the same time close contact with their homelands to promote their culture and interests. The book analyzes their continuous struggle to maintain their identity, organize, and fight against all wishing to prevent permanent settlement and integration in the host countries. It discusses the complex questions of the groups' loyalties to their homelands and host countries as well as their contributions to them. (Diaspora Politics, Gabi Michael Sheffer, Hebrew University of Jerusalem, April 2003).

⁵ Ορίζοντας τα έθνη ως φαντασιακές πολιτικές κοινότητες, ο Benedict Anderson εξερευνά τόσο τις πολιτισμικές όσο και τις πολιτικές συνθήκες συγκρότησής τους. Ο συγγραφέας εστιάζει το ενδιαφέρον του σε πολύπλευρα και αλληλοδιαπλεκόμενα ζητήματα όπως η αλληλόδραση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τις σύγχρονες τεχνολογίες εκτύπωσης και διακίνησης εντύπων, η παρακμή παραδοσιακών πολιτικών καθεστώτων (όπως η κληρονομική βασιλεία), οι μετασχηματισμοί της θρησκευτικής πίστης, οι μεταβαλλόμενες αντιλήψεις για το χρόνο, η γλωσσική έκφραση. Η ποιότητα της ανάλυσης και ο πλούτος του εμπειρικού υλικού που αφορά τόσο στην Ευρώπη όσο και στην ΝΑ Ασία, την Αμερική και την Αφρική καθιστούν το βιβλίο μια από τις σημαντικότερες θεωρητικές συμβολές στη μελέτη του εθνικισμού σήμερα. (Φαντασιακές Κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, Anderson Benedict, Απρίλιος 1997).

χρησιμοποιεί, άμεσα ή έμμεσα, την κατηγορία του εθνικού κράτους ως ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη μελέτη της ταυτότητας.

Η ταύτιση των μεταναστών και ιδιαίτερα των απογόνων τους με μια «πατρίδα», με έναν ορισμένο τόπο καταγωγής, όχι μόνον ως αποτέλεσμα άμεσα βιωμένης, αλλά και ως αποτέλεσμα έμμεσης και αφηγηματικής εμπειρίας, εξακολουθεί να είναι σημαντική για τη συγκρότηση της προσωπικής τους ταυτότητας παρά την παγκοσμιοποίηση και ίσως εξαιτίας της (Τσιμουρής 2009β: 203)⁶. Δεν είναι, όμως, αναγκαστικά μια εθνική ταυτοποίηση.

«Είτε πρόκειται για μετανάστες είτε όχι, οι ενέργειες των ατόμων δεν έχουν πάντα εθνική εμβέλεια ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε εθνικά κράτη. Η αναλυτική διάκριση ανάμεσα σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, ακόμη και όταν αυτή εμπειρικά δεν είναι πάντα εύκολη, θα βοηθούσε τα μέγιστα ώστε να αποφευχθεί η σύγχυση»⁷ (Καραγιάννης, 2021: 26)⁸.

Δίνοντας την απαιτούμενη βάση από άποψη κοινωνιολογίας του Δίκαιου, ως εστιάσουμε στην εξωτερική πολιτική ιδίως για το ζήτημα της διεθνικής κυριαρχίας.

Συμβατότητα στόχων εξωτερικής πολιτικής

Ο επηρεασμός της εξωτερικής πολιτικής της χώρας εγκατάστασης εξαρτάται επίσης από τη συμβατότητα των στόχων εξωτερικής πολιτικής της χώρας εγκατάστασης και καταγωγής. Αυτοί μπορεί να βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση ταύτισης, απόκλισης ή σύγκρουσης. Στην περίπτωση της ταύτισης των στόχων, η ενεργοποίηση της διασποράς είναι περιττή. Στην περίπτωση της σύγκρουσης στόχων, η αποτελεσματικότητα της διασποράς ελαχιστοποιείται, όπως σε γενικές γραμμές συμβαίνει σήμερα για τις χώρες Ελλάδα-ΗΠΑ. Στην περίπτωση απόκλισης, η παρεμβατικότητα της διασποράς αποδίδει αν συντρέχουν και άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ένα τυπικό παράδειγμα σχετικής ταύτισης στόχων, της Μ. Βρετανίας ως ηγεμονικής δύναμης της εποχής και της Ελλάδας, παρατηρείται την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα που ανατίθεται στην Ελλάδα η διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης. Τότε, εκτός

⁶ Η κουλτούρα του νεωτερικού έθνους/κράτους φαίνεται να ανατροφοδοτεί -τόσο σε πραγματικό όσο και σε φαντασιακό επίπεδο- το καθεστώς της "διαφοράς" και της "εξαίρεσης" στο οποίο τοποθετούνται συνεχώς οι διάφορες μειονοτικές κατηγορίες του πληθυσμού (μετανάστες)(Μειονοτικές και μεταναστευτικές εμπειρίες, Βιώνοντας την "κουλτούρα του κράτους" Γιώργος Τσιμουρής, Αθήνα, 2009).

⁷ Για παράδειγμα αρκετοί Καστελλοριζιοί δεύτερης και τρίτης γενιάς που δεν έχουν βιώσει το τραύμα του αποχωρισμού από την πατρίδα και την απώλειά της, επιδιώκουν μια φαντασιακή ή και πραγματική επιστροφή σε αυτήν. Η εστίαση στον τόπο μνήμης του ναυαγίου αποστασιοποιεί την διασπορά των Καστελλοριζιτών της Αυστραλίας από την «εθνική μοίρα» της Ελλάδας και τη συνδέει με τη μετανάστευση και την ευδοκίμηση στη νέα τους πατρίδα. Εντούτοις είναι ένα διαπερατό όριο που φέρνει σε επαφή τις δύο κοινότητες, ελλαδικών και Καστελλοριζιτών της διασποράς, που μοιράζονται το κοινό παρελθόν του ναυαγίου.

⁸ Οι άνθρωποι δεν αλλάζουν επειδή ο καιρός περνάει. Οι άνθρωποι δεν αλλάζουν επειδή έζησαν κάποια συνταρακτικά γεγονότα. Οι άνθρωποι δεν αλλάζουν επειδή ερωτεύτηκαν. Οι άνθρωποι δεν αλλάζουν επειδή άλλαξε η οικονομική τους περιουσία. Οι άνθρωποι δεν αλλάζουν επειδή το βιογραφικό τους γέμισε με πολλούς ακαδημαϊκούς τίτλους. Οι άνθρωποι αλλάζουν αν....(Αλλάζει ο άνθρωπος;, Δημήτρης Φ. Καραγιάννης, Αθήνα, 2021).

της ταύτισης στόχων, συνέτρεχαν και άλλοι ευνοϊκοί παράγοντες, όπως η χαρισματική προσωπικότητα του Βενιζέλου, η πίεση από μέλη της διασποράς προς την αγγλική κυβέρνηση, και η διπλωματική εκπροσώπηση της Ελλάδας στο Λονδίνο από το διακεκριμένο μέλος της διασποράς, τον πρέσβη Σταυρίδη. Ταύτιση στόχων παρατηρείται και στην περίπτωση του εβραϊκού, αλλά και του κουβανικού αντικαθεστωτικού λόμπι με τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, γεγονός που εξηγεί και την επιτυχή δραστηριοποίησή τους.

Χωρίς να διαφαίνονται σαφείς αιτιακές σχέσεις μεταξύ των φαινομένων της παγκοσμιοποίησης και της διασποράς, καθώς η δεύτερη προηγείται της πρώτης κατά τουλάχιστον 2.500 έτη, η παγκοσμιοποίηση προσφέρει πολλές ευκαιρίες και πλεονεκτήματα στη διασπορά, και βελτιώνει την υλική και τη συναισθηματική σημασία της, μέσω της ανάπτυξης πολυδιάστατων πολιτισμικών, επιχειρηματικών και άλλων δικτύων.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, συντελούνται τέτοιες τεχνολογικές, οργανωτικές και διεθνείς θεσμικές αλλαγές, ώστε επαναοριοθετούν τα ζητήματα της εθνικής ταυτότητας και της σχέσης διασποράς και μητρόπολης. Πρώτον, αναβαθμίζουν τη σημασία της διασποράς ως διεθνούς δρώντος παράγοντα, βελτιώνουν την ενδοεθνοτική επικοινωνία και αποδεικνύουν τη σημασία της επιστημονικής γνώσης στην επίτευξη δεδομένων στόχων. Δεύτερον, αναδεικνύουν μεν το «παγκόσμιο χωριό» ως μια συστημική κατάσταση αλληλεξάρτησης, αλλά ταυτόχρονα και την αυξημένη σημασία του «τοπικού», χωρίς να ανακλύπτουν προβλήματα δυσλειτουργίας στις σχέσεις διασποράς και μητρόπολης.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις μετασχηματίζουν την εσωτερική λειτουργία των εθνο-οργανώσεων και τη σχέση μητρόπολης και διασποράς, μέσω των νέων επικοινωνιακών δυνατοτήτων που προσφέρουν. Με τη χρήση νέων τεχνολογιών, γεννιέται η «ηλεκτρονική διακυβέρνηση», όπου βελτιώνεται η ενδο-οργανωτική διαδικασία λήψης αποφάσεων και άρα η ενδο-οργανωτική δημοκρατία και η έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση των μελών της διασποράς από τα όργανά της και από το εθνικό κέντρο.

Ιδιαίτερα σημαντικά γεγονότα τα οποία άπτονται ζητημάτων εθνικής κυριαρχίας όπως το Κυπριακό και το Μακεδονικό αφυπνίζουν και ενεργοποιούν πχ την ελληνική διασπορά που ενεργοποιείται μαζικά με πολυποίκιλους τρόπους όπως διαβήματα, δημοσιεύματα και διαδηλώσεις σε μεγάλες πόλεις συγκέντρωσης της διασποράς (Βόνη, Μελβούρνη, Νέα Υόρκη, Σίδνεϊ, Τορόντο). Κινητοποίηση παρατηρείται επίσης και σε ζητήματα «χαμηλής» πολιτικής, όπως η προσπάθεια αποτροπής πώλησης πυρηνικών αντιδραστήρων CANDU από τον Καναδά στην Τουρκία, σε θέματα αναίρεσης ταξιδιωτικών οδηγιών για την Ελλάδα κ.τ.λ. Ακόμη, στις επιτυχίες του ελληνοαμερικανικού λόμπι συγκαταλέγεται η καθιέρωση της αναλογίας 7 προς 10 της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα, και η επιβολή εμπάργκο στις εξαγωγές όπλων προς την Τουρκία, λόγω της εισβολής της στην Κύπρο που διήρκεσε όμως μόνο 3 χρόνια (1975-1978) και θεωρείται μια ευκαιριακή και προσωρινή επιτυχία του ελληνοαμερικανικού λόμπι.

Δυσμενείς εξωγενείς, κυρίως, παράγοντες δυσχεραίνουν την πλήρη ένταξη του ελληνικού π.χ λόμπι στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα το οποίο συνολικά διαθέτει περιορισμένη πολιτική αποτελεσματικότητα, όπως διαγιγνώσκουν πολλοί ειδικοί

μελετητές του θέματος (Clogg, Constat, Platiar, Καζάκος, Kitroef, Σταύρου, Stubos) της ελληνικής διασποράς. Σ' αυτή την κατεύθυνση επιχειρηματολογεί με ακραίο και απόλυτο μάλλον λόγο ο Σταύρου: «... το αποκαλούμενο ελληνικό λόμπι στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτο, αναποτελεσματικό, ακίνδυνο και άσχετο προς τη διαμόρφωση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής» [Σταύρου Ν. (1999)]. Απόψεις της δεκαετίας του 70 περί αποφασιστικής επιρροής στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ από εθνοτικές ομάδες πίεσης δεν επιβεβαιώθηκαν, με εξαίρεση το εβραϊκό λόμπι που διέπεται όμως από ιδιόζουσες ιδιαιτερότητες. Σε φάση δε «πλανητικής» πολιτικής, η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ προσδιορίζεται πολυπαραγοντικά, παρά επηρεαζόμενη από μεμονωμένα εθνοτικά λόμπι με κύριο εκφραστή τον πρόεδρό τους παρά το Κογκρέσο. Η συναθροιστική επίδραση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της ελληνικής διασποράς ως προς την αποτελεσματική προώθηση εθνικών συμφερόντων, συνηγορεί στη διαπίστωση ότι συχνά το εθνικό κέντρο έχει αυξημένες προσδοκίες από τη διασπορά που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, η οποία περιγράφεται αντικειμενικά με τη θέση ότι «the future holds only the promise of limited success» [Stubos G. (1998):33].

Συντονισμένη, οργανωμένη και ενωτική δράση αποτελούν ικανή και αναγκαία συνθήκη για αποτελεσματική έκβαση διασπορικών επιδιώξεων. Προσεκτική επιλογή στόχων και μέτρων και επικέντρωση σ' αυτούς του συνόλου των δυνάμεων π.χ του ελληνισμού -αρχή της «συμπυκνωμένης δύναμης»-, πλουραλιστική οργάνωση της διασποράς και κατάλληλη κατανομή των πρωτοβουλιών μεταξύ διασποράς και εθνικού κέντρου -αρχή της «επικουρικότητας»-, ευέλικτες συμμαχίες με άλλα ισχυρά λόμπι, προληπτική παρά διορθωτική (ex post) παρέμβαση -αρχή της «προληπτικής δράσης»-, συμπληρωματικότητα των δράσεων, -αρχή της «συνέργειας ενεργειών»-, παρέμβαση σε όλα τα επίπεδα διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικής -αρχή της «πολλαπλής στόχευσης»-, συνιστούν ορισμένες βασικές προϋποθέσεις επιτυχούς δραστηριοποίησής της...

Διεθνική Κυριαρχία

Ο Mearsheimer, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η πλανητική κυριαρχία⁹ είναι ανέφικτη θεωρεί ότι στόχος κάθε μεγάλης δύναμης είναι η κυριαρχία στην περιφέρειά της και η παρεμπόδιση οποιασδήποτε άλλης δύναμης να κυριαρχήσει σε αυτή. Συνοψίζοντας τον ορισμό της ισχύος ο Mearsheimer καταλήγει ότι η ισχύς είναι το νόμισμα της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων και τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους για αυτή. Ό,τι είναι τα χρήματα για τα οικονομικά είναι η ισχύς για τις διεθνείς σχέσεις. Τα κράτη διαθέτουν δύο είδη ισχύος: λανθάνουσα και στρατιωτική. Η λανθάνουσα ισχύς αναφέρεται στα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία τα οποία υπεισέρχονται στην οικοδόμηση της στρατιωτικής ισχύος σε μεγάλο βαθμό, εδράζεται στον πλούτο ενός κράτους και στο συνολικό μέγεθος του πληθυσμού του. Οι μεγάλες δυνάμεις χρειάζονται χρήματα, τεχνολογία και προσωπικό προκειμένου να οικοδομήσουν στρατιωτικές δυνάμεις. Η λανθάνουσα ισχύς ενός κράτους αναφέρεται στο δυναμικό από το οποίο μπορεί να αντλήσει όταν ανταγωνίζεται με αντίπαλα κράτη.

⁹ Mearsheimer John J., «Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων», Ποιότητα, Αθήνα 2007.

Ο Mearsheimer προβλέπει ότι τα κράτη θα δείχνουν έντονη ευαισθησία στην ισορροπία ισχύος και θα αναζητούν ευκαιρίες για να αυξήσουν την ισχύ τους ή για να εξασθενίσουν τους αντιπάλους τους. Με πρακτικούς όρους αυτό σημαίνει ότι τα κράτη θα υιοθετούν διπλωματικές στρατηγικές που αντικατοπτρίζουν τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που δημιουργούνται από την εκάστοτε κατανομή ισχύος, η οποία μπορεί να εξηγήσει σε μεγάλο βαθμό την έναρξη πολέμου ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις.

Όμως οι συστημικές αλλαγές σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, ιδιαίτερα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου άλλαξαν και τον τρόπο προσέγγισης και ανάλυσης των νέων παγκόσμιων δεδομένων με τους διαμορφωτές αποφάσεων να ενισχύουν την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής με σύγχρονες προσεγγίσεις... Διευρύνθηκε το περιεχόμενο της έννοιας της ασφάλειας και εκτός της σκληρής-στρατιωτικής αναδείχθηκαν νέες μορφές ισχύος, όπως η ήπια (μαλακή) – διπλωματική ισχύς, που λειτουργεί πιο άμεσα με αποτέλεσμα η ανάπτυξή της ήπιας ισχύος να αποτελεί βασικό παράγοντα προώθησης των εθνικών συμφερόντων των κρατών. Ο Τσάκωνας υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού της εξωτερικής πολιτικής ιδίως της Ελλάδας, η οποία ως παγκοσμιοποιημένη χώρα λόγω της μεγάλης ελληνικής διασποράς όπως αναφέραμε και πιο πάνω, δεν εξυπηρετείται πλέον από παραδοσιακές πολιτικές προσεγγίσεις και σχήματα. Άρα μήπως η διεθνική κυριαρχία είναι μια προσφερόμενη λύση βάσει και της διεθνικής ταυτότητας που αναφέραμε πιο πάνω;

Η ανάπτυξη της εξωτερικής πολιτικής σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον με διευρυμένη agenda θεμάτων αναδεικνύει τη χρησιμότητα της σύνδεσης και συνεργασίας διαφορετικών μέσων άσκησης της εξωτερικής πολιτικής καθώς και το δυνητικό ρόλο άλλων μη-κρατικών δρώντων ως νέων χρήσιμων εργαλείων για τη διαχείριση και προώθηση των εθνικών ζητημάτων της χώρας. Η θεσμική και νομική οριοθέτηση ζητημάτων της διασποράς είναι ένα από αυτά.

Κεφάλαιο 1. «Πολιτικές εμπλοκής της Διασποράς»: Ποιες είναι αυτές και τι είδους κράτη τις χρησιμοποιούν¹⁰;

Το άρθρο αυτό του Gamlen εξετάζει γενικά τις Πολιτικές της διασποράς: διεθνική κυριαρχία και διεθνική ιθαγένεια.

Στη συνέχεια εισάγει μια πρωτότυπη τυπολογία των πολιτικών εμπλοκής της διασποράς που αποσκοπεί στη διευκόλυνση της συγκριτικής έρευνας που υλοποιεί σε περισσότερες από 70 πολιτείες. Η τυπολογία προκύπτει από ένα επιχείρημα δύο μερών: α) ότι οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς αποτελούνται από μια ποικιλία μέτρων που στοχεύουν στην (ανα)δημιουργία σχέσεων κυριαρχίας πολιτών με ομογενείς και β) ότι αυτά τα μέτρα μπορούν να συντονιστούν ως μέρος των προσπαθειών των κρατών να διαχειριστούν την κλίμακα των πολιτικών και οικονομικών τους ελιγμών.

¹⁰ Gamlen, Alan, «Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them?», University of Oxford, 2006.

Καταλήγει αναπτύσσοντας μια νέα ανάλυση του ρόλου Διασπορά- Διακυβέρνηση- Κοινωνιολογία του Δικαίου, δηλαδή αμφισβητεί τέσσερις βασικές παραδοχές και αποδεικνύει ότι είναι τελικώς συμβατές με δύο μοντέλα ιθαγένειας και επομένως υποστηρίζει ότι δεν περιορίζονται σε κανένα ένα είδος κράτους.

Ειδική ορολογία που χρησιμοποιεί στην έρευνα του είναι η εξής: «Μετανάστευση», «Διεθνικισμός», «Πολιτικές εμπλοκής της Διασποράς», «πολιτικές Παγκόσμιων Εθνών», «Αποεδαφοποιημένα έθνη-κράτη», «Ιθαγένεια», «Κυριαρχία», «Διακυβέρνηση».

Παρατηρεί ότι γίνεται μια συζήτηση για το ποιοι είναι, και αν πρέπει να υπάρχουν, οι κανονιστικοί μηχανισμοί διαχείρισης της μετανάστευσης σε όλο τον κόσμο και διατυπώνει με την σειρά του κάποιες σκέψεις... Ποιες είναι οι τέσσερις ομάδες επιχειρημάτων και παραδοχών; Θεωρούνται νόμιμες; Γιατί η πολιτική θεωρία δεν έχει σαφείς προσεγγίσεις σε αυτό το ζήτημα; Η οπτική αναθεωρησιμότητας για μια κοινή ορολογία και διπλωματική στρατηγική μέσω μιας πιο λεπτομερής συγκριτικής γνώσης των κρατών θα δώσει πιο ικανοποιητικές λύσεις; Είναι μόνο μέρος της ανησυχίας του «αναδυόμενου κράτους μετανάστευσης» το οποίο αρκετά επιτηδευμένα παραβλέπεται. Ωστόσο, σχετικά πρόσφατα εμφανίστηκε και άλλη μια συζήτηση σχετικά με τα κράτη που διαχειρίζονται τη μετανάστευση προσεγγίζοντας και εμπλέκοντας «τους υπηκόους τους» που διαμένουν στο εξωτερικό.

Το ότι η διαχείριση της μετανάστευσης είναι επίσης γεγονός της καθημερινής ζωής για πολλά κράτη συχνά παραβλέπεται – μαζί με πολλά ζητήματα που αφορούν τις χώρες και τα πλαίσια αποστολής-εξαγωγής μεταναστών. Από το εύρος της σχετικής ορολογίας, ο όρος πολιτικές εμπλοκής της διασποράς (Diaspora Engagement Policies) δηλώνει αυτόν τον τύπο διαχείρισης της μετανάστευσης.

Οι παραδοσιακές τέσσερις ομάδες επιχειρημάτων και υποθέσεων σε αυτόν τον ώριμο διάλογο για τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς είναι οι εξής:

Πρώτον, υπάρχει η υπόθεση ότι η αδιαφορία είναι η «προεπιλεγμένη» θέση των εθνικών κρατών σε σχέση με τις «δικές τους» διασπορές¹¹. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, τα κράτη που ασχολούνται με τη διαχείριση της μετανάστευσης είναι φυσιολογικά. Τα κράτη που δεν ασχολούνται με τη διαχείριση της μετανάστευσης είναι αφύσικα.

Δεύτερον, υπάρχει η υπόθεση ότι τα κράτη που χρησιμοποιούν πολιτικές εμπλοκής της διασποράς συγκεντρώνονται σε γεωπολιτικές «περιφέρειες», όπως η Νοτιοανατολική Ευρώπη, η Αφρική, η Ασία και η Ασία-Ειρηνικός και Λατινική Αμερική και Καραϊβική. Αυτή η υπόθεση φαίνεται να προκύπτει από τις έρευνες των μελετών για τη μετανάστευση των ΗΠΑ και της Ευρώπης με όρους είτε μιας θεωρίας παγκοσμίων συστημάτων σχετικά με τις σχέσεις εκμετάλλευσης μεταξύ των χωρών του «πυρήνα» και «περιφερειών» είτε μιας νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας για ποικίλες αναζητήσεις θέσεων εργασίας που ρέουν προς προηγμένους καπιταλιστικούς

¹¹ Bauböck, R. 1994. Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.

σηματισμούς»¹². Η φύση αυτής της συζήτησης επιβεβαιώνει ότι οι πολιτικές για τη μετανάστευση και τη δέσμευση της διασποράς δεν βρίσκονται –ή μάλλον αναζητούνται– στις χώρες του «πυρήνα» της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής ή του Νότιου Ειρηνικού.

Αυτό συνδέεται με μια τρίτη υπόθεση: ότι τα κράτη που χρησιμοποιούν πολιτικές εμπλοκής της διασποράς είναι φτωχά που ανταποκρίνεται κυρίως σε θεωρίες για ένα ασύμμετρο παγκόσμιο σύστημα¹³. Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ «των μετα- αποικιακών καταστάσεων των φτωχών χωρών, της εξαγωγής εργασίας τους στο μητροπολιτικό κέντρο και των προσπαθειών των φτωχών μεταναστών να υποστηρίξουν έργα «οικοδόμησης έθνους» με το εσωτερικό».

Τέταρτον και τέλος, συχνά υποτίθεται ότι αυτά τα κράτη χρησιμοποιούν αναγκαστικά το εθνοτικό μοντέλο της ιθαγένειας - μια παρία της πολιτικής θεωρίας, που συναντάται ιδιαίτερα στη βιβλιογραφία για τη μετανάστευση (Hammar 1990, Bauböck 1994, Castles and Davidson 2000). Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της προοπτικής είναι ο ισχυρισμός των Nina Glick Schiller και Georges Fouron ότι «υπάρχουν δεσμοί μεταξύ της...εθνοκάθαρσης και των ιδεολογιών του αίματος και της καταγωγής που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίηση των εθνικών ταυτοτήτων πέρα από τα εθνικά σύνορα. Αυτή η υπόθεση, ότι ο εθνικισμός μεγάλων αποστάσεων και ο εθνο-εθνικισμός μεγάλων αποστάσεων είναι ισοδύναμοι, είναι ευρέως διαδεδομένη¹⁴.

Και στις τέσσερις παραδοχές βρίσκεται το ερώτημα εάν οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς είναι, κατά κάποια βασική έννοια, νόμιμες. Η πολιτική θεωρία δεν έχει σαφείς προσεγγίσεις σε αυτό το ζήτημα. Όπως σημειώνει ο Rainer Bauböck, η κανονιστική πολιτική θεωρία είναι μια καθυστερημένη εισαγωγή στη βιβλιογραφία του διεθνικισμού. Επιπλέον, φαίνεται απίθανο οι θεωρητικές προσεγγίσεις να προχωρήσουν περαιτέρω χωρίς μια πιο λεπτομερή συγκριτική γνώση των κρατών που χρησιμοποιούν πολιτικές εμπλοκής της διασποράς. Και η συγκριτική γνώση δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς κοινή ορολογία και σύνολο ορισμών των πολιτικών εμπλοκής της διασποράς. Επί του παρόντος, το ποικίλο φάσμα των συζητήσεων σχετικά με τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς στερείται αυτών των βασικών αναλυτικών εργαλείων.

Άρα απαιτείται μια νέα τυπολογία, η οποία θα εξηγήσει τι είναι οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς που θα ενσωματώνει τις συζητήσεις που έχουν προηγηθεί, και θα μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο που θα επιτρέψει τη δημιουργία ενός σώματος συγκριτικών περιπτώσιολογικών μελετών, που θα τροφοδοτήσουν την ανάπτυξη πιο ισχυρών θεωριών. Δηλαδή να πραγματοποιηθεί μια συστηματική αναθεώρηση που θα αφορά πολιτικές εμπλοκής της διασποράς σε όλα κράτη, προφανώς κάτι τέτοιο θα γίνει για πρώτη φορά, διότι μια τέτοια συγκριτική ανασκόπηση θα θέσει εκ νέου τις βάσεις για τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς που περιγράφονται πιο πάνω.

¹² Ong, A. 1996. Cultural Citizenship as Subject-Making: Immigrants Negotiate Racial and Cultural Boundaries in the United States. *Current Anthropology* 37 (5):737-62.

¹³ Smith, R. C. 1997. Reflections on Migration, the State, and the Construction, Durability and Newness of Transnational Life. *Soziale Welt Sonderband* 12:197-217.

¹⁴ Glick Schiller, N., and G. Fouron. 1999. Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2):340-366.

Για παράδειγμα, να ερευνηθεί η διασπορά ως παράγοντας και εργαλείο εξωτερικής πολιτικής μαζί με θεωρίες των κοινωνιολόγων δικαίου (ως μία πτυχή του πολυσχιδούς φαινομένου). Στις Η.Π.Α άλλωστε από τα τέλη του 19ου αιώνα πολλοί μετανάστες διατήρησαν στενούς δεσμούς με την χώρα καταγωγής τους στέλλοντας εμβάσματα ή συμμετέχοντας σε πολιτικές δράσεις της πατρίδας τους. Στις Η.Π.Α παρουσιάζονται πολλές οργανώσεις με μέλη Αμερικανούς κουβανικής, ιρλανδικής, ελληνικής και κυρίως εβραϊκής καταγωγής, που έχουν συμμετάσχει ενεργά στην διαμόρφωση της εσωτερικής της πολιτικής, τόσο για θέματα που αφορούσαν την κοινότητα και τα μέλη τους στην Αμερική όσο και για την υποστήριξη και την προώθηση συμφερόντων της χώρας καταγωγής τους. Όπως αναφέρει και η F. Adamson, λαμβάνοντας υπόψη ότι η οργάνωση και η άσκηση πολιτικής από ομάδες διασποράς ήδη υπάρχει, αυτό που μελετάται είναι η αλλαγή που επήλθε με την πάροδο των ετών στο εννοιολογικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται για την κατανόηση άσκησης τέτοιων πολιτικών καθώς και των τρόπου που συμπίπτουν και μπορούν να αλληλοεπιδράσουν με άλλα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης¹⁵. Η διασπορά άλλωστε μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική μιας χώρας κυρίως με τρεις τρόπους. Τον επηρεασμό συμπεριφοράς της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής, την άσκηση επιρροής ενεργώντας με αυτόνομη δυναμική στις χώρες καταγωγής και υποδοχής και την άσκηση επιρροής στις χώρες καταγωγής και υποδοχής λειτουργώντας ως μέσο επίτευξης των στόχων. Η επιρροή μιας διασποράς στην εξωτερική πολιτική της χώρας υποδοχής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες με βασικότερους το βαθμό οργάνωσης της διασποράς, την επιθυμία και τα κίνητρα για τη διατήρηση της ομαδικής αλληλεγγύης και άσκησης επιρροής και φυσικά την προθυμία της χώρας υποδοχής για ανοχή στον πολιτικό ακτιβισμό της διασποράς. Η οργάνωση αποτελεί βασική προϋπόθεση επιτυχίας. Όπως αναφέρει ο Κωνσταντινίδης, για να είναι ένα εθνικό lobby αποτελεσματικό χρειάζεται οργάνωση, τεχνική αποδοτικότητα, ηγεσία και συντονισμός. Το καλύτερο παράδειγμα της σημασίας της υψηλής οργάνωσης μιας κοινότητας παρέχεται από την εβραϊκή διασπορά. Η εβραϊκή διασπορά αποτελεί μοντέλο οργάνωσης για άλλες διασπορές συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής. Αδιαμφισβήτητο όσο καλύτερα οργανωμένη είναι μια διασπορά τόσο μεγαλύτερη η επιρροή που μπορεί να ασκήσει. Όμως η ικανότητα δεν είναι αρκετή. Η θέληση για εφαρμογή διαθέσιμων πηγών ισχύος είναι εξίσου κρίσιμης σημασίας. Εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι δεν δεσμεύονται όλες οι ομάδες με τον ίδιο ζήλο στις προτεραιότητες της εξωτερικής τους πολιτικής¹⁶.

¹⁵ Adamson F., The growing importance of diaspora politics, επιστημονικό άρθρο, Current History Νοέμβριος 2016, σελ. 291-297.

¹⁶ «Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Connor για τους ιρλανδικής καταγωγής Αμερικανούς που παρά τον μεγάλο αριθμό τους δεν κατάφεραν να επηρεάσουν την πολιτική της Αμερικής για το ζήτημα της Βόρειας Ιρλανδίας. Σύμφωνα με τον Connor ο βασικός λόγος είναι ότι στη συντριπτική πλειοψηφία οι Ιρλανδοαμερικανοί δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα ως υψίστης σημασίας και ψηφίζουν στις εθνικές εκλογές σύμφωνα με την ιδεολογία τους και την εξυπηρέτηση προσωπικών τους συμφερόντων. Σε αντίθεση οι εβραϊκής καταγωγής Αμερικανοί ψηφίζουν ομόθυμα ακολουθώντας την κομματική γραμμή του lobby τους, στηρίζοντας μόνο τα μέλη του Κογκρέσου που προωθούν θέματα της εβραϊκής κοινότητας.». Το ελληνο-καναδικό λόμπι, μελέτη του καθηγητή του Κέντρου Νεοελληνικών σπουδών του πανεπιστημίου Μόντρεαλ, Στέφανου Κωνσταντινίδη.

Συνεπώς αν υποθέσουμε ότι τα υπόλοιπα δεδομένα είναι ίδια, όσο μεγαλύτερη είναι η δέσμευση της διασποράς ως προς μια πολιτική προτίμηση τόσο μεγαλύτερη η άσκηση της πολιτικής της επιρροής.

Ένας άλλος παράγοντας που καθορίζει την επιτυχία και το βαθμό οργάνωσης και δράσης μιας διασποράς και αξίζει να ερευνηθεί είναι ο βαθμός της πολιτικής ελευθερίας και ανοχής της χώρας υποδοχής. Η εσωτερική δομή μιας χώρας καθορίζουν την ανταπόκριση του πολιτικού συστήματος στις απαιτήσεις της κοινωνίας, στοιχείο που διαφέρει σε κάθε κράτος ανάλογα με την agenda της εσωτερικής της πολιτικής. Σε κοινωνίες για παράδειγμα, με κρατικοκεντρική δομή η πολιτική που εφαρμόζεται είναι ενιαία και καθολική βάσει της εξυπηρέτησης των προτεραιοτήτων και του σκοπού ολόκληρης της χώρας αγνοώντας τις ανάγκες συγκεκριμένων κοινοτήτων, ομάδων και δικτύων εντός αυτής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας με κρατικοκεντρική πολιτική είναι η Σοβιετική Ένωση όπου ήταν και είναι εξαιρετικά δύσκολο να δράσει επιτυχημένα μια ομάδα διασποράς ακόμα και καλά οργανωμένης, όπως η εβραϊκή. Αντίθετα στις Η.Π.Α όπου χαρακτηρίζεται από κοινωνικό πλουραλισμό και αποκεντρωμένο πολιτικό σύστημα είναι σημαντική η επιρροή των ομάδων πολιτικών συμφερόντων και της διασποράς (ειδικά της εβραϊκής) σε βαθμό που μπορούν να επηρεάσουν όχι μόνο τις αποφάσεις μιας κυβέρνησης αλλά και να καθορίσουν την πολιτική της. Για να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που παρέχονται από την πολιτική δομή και τα δικαιώματα και ελευθερίες που παρέχει μια χώρα στους πολίτες της, οι ομάδες πίεσης μεταξύ των οποίων και οι οργανωμένες διασπορές ενεργοποιούνται με διάφορες πρακτικές όπως: πολιτικές καμπάνιες, έκδοση ψηφισμάτων και διακηρύξεις, εκδηλώσεις για συγκέντρωση χρημάτων και στοχευμένες χρηματοδοτήσεις. Ο Abraham, προέβη σε μια αντίστοιχη μελέτη για τη διασπορά και την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, και επεσήμανε πως το βασικό θέμα ανάλυσης είναι το πως μια πατρίδα προσπαθεί να ενεργοποιήσει τους ανθρώπους της στο εξωτερικό να εγγραφούν και να ενισχύσουν τις οργανώσεις της για να ασκήσουν πολιτική πίεση για τα εθνικά της συμφέροντα, να επισπεύσουν τις διμερείς διαπραγματεύσεις ή να δράσουν ως πηγές συλλογής πληροφοριών¹⁷. Ο Toloyan επίσης συνοπτικά παρατηρεί ότι η δυναμική της διασποράς δεν είναι αποτέλεσμα καταναγκασμού αλλά εξελίσσεται λόγω της ύπαρξης ενός κοινού σκοπού και μέσω κοινών δεσμεύσεων και δράσεων των μελών της αναπτύσσονται δεσμοί και σχέσεις εμπιστοσύνης κυρίως επειδή η σχέση τους με την κρατική και πολιτική δομή της χώρας στην οποία ζουν και εργάζονται παραμένει ασαφής¹⁸. Οι Bergrud & Yang, απλά προβαίνουν σε μια θεωρητική διαπίστωση ότι πλέον διανύουμε περίοδο παγκόσμιων πολιτικών αλλαγών και ελεύθερου διαλόγου και ότι ήδη έχουν αρχίσει να εμφανίζονται αλλαγές στην κοινωνικοπολιτική προσέγγιση των κυβερνήσεων και κατ' επέκταση στην άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής. Αντιλαμβάνονται ως πολιτική δέσμευση τις ανάγκες των κοινωνικών ομάδων και των δικτύων που δραστηριοποιούνται στο εσωτερικό της χώρας και αρχίζουν να συνεργάζονται και να τοποθετούν εκπροσώπους των ομάδων αυτών (κυρίως με συμβουλευτικό ρόλο) σε υψηλόβαθμες θέσεις ώστε να έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στον στρατηγικό σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας

¹⁷ Abraham R., *India and its Diaspora in the Arab Gulf Countries: Tapping into Effective "Soft Power and Related Public Diplomacy*, *Diaspora Studies* 2012, σελ. 124-146.

¹⁸ Toloyan K., *The contemporary discourse of diaspora studies, comparative studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2007, σελ. 647-655.

υποδοχής, με αποτέλεσμα την μικρότερη ανάγκη στήριξης και καθοδήγησης από τη χώρα καταγωγής τους, τις ομάδες πίεσης και τα οργανωμένα εθνικά της δίκτυα¹⁹.

Στην πραγματικότητα αυτό που σήμερα μελετάται ως πολιτική για τη διασπορά παλαιότερα παρουσιαζόταν ως μεταναστευτική πολιτική, άσκηση επιρροής κοινοτικών-εθνικών δικτύων (ethnic lobbying) και πολιτική για εκπατρισμένα μέλη (expatriate policy). Πρέπει να κάνουμε όμως ένα βήμα πιο πέρα...

ι. (Ανα)δημιουργία σχέσεων κυριαρχίας πολιτών με ομογενείς

Όπως προείπαμε, δεν υπάρχουν βασικά αναλυτικά εργαλεία, οπότε απαιτείται η ανάπτυξη πιο ισχυρών θεωριών.

Η φύση της νέας τυπολογίας στοιχειοθετείται:

1. Ότι οι πολιτικές δέσμευσης της διασποράς δεν πρέπει απαραίτητα να θεωρούνται μέρος μιας ενιαίας, συντονισμένης κρατικής στρατηγικής. Αλλά ένας αστερισμός θεσμικών και νομοθετικών ρυθμίσεων και προγραμμάτων που δημιουργούνται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, για διαφορετικούς λόγους, και λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα εντός των κρατών-πατρίδων. Ο όρος πολιτικές λοιπόν θεωρείται αδόκιμος. Αυτή είναι μια «νεοπλουραλιστική» προοπτική που αντικατοπτρίζει μια πολυεπίπεδη οργάνωση του κράτους.

2. Ότι οι πολιτικές αυτές πρέπει να (επανα)παράγουν μια κυριαρχία πολιτών, δηλαδή σχέσεις με ομογενείς και άρα να στοχεύουν σε διεθνικοποίηση της διακυβέρνησης – αναζητώντας εκείνα τα μέσα με τα οποία ένας πληθυσμός συνολικά θα καθίσταται κυβερνήσιμος. Τα κράτη επαναγράφουν έτσι το διεθνικό κοινωνικό πεδίο και θα τα βοηθήσουν να διαχειριστούν την κλίμακα των πολιτικών και οικονομικών τους ελιγμών.

Πιο αναλυτικά, η νέα τυπολογία που παρουσιάζεται βασίζεται σε ένα ευρύτερο επιχείρημα σχετικά με τη φύση των πολιτικών εμπλοκής της διασποράς, το οποίο προωθείται παράλληλα με την κριτική εξέταση των τεσσάρων υποθέσεων που περιγράφονται παραπάνω. Το επιχείρημα αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος προτείνει ότι οι πολιτικές δέσμευσης της διασποράς δεν πρέπει απαραίτητα να θεωρούνται μέρος μιας ενιαίας, συντονισμένης κρατικής στρατηγικής. Αυτό το γενικό συμπέρασμα σχετικά με τη φύση των πολιτικών δέσμευσης της διασποράς φαίνεται να υποστηρίζει την προσέγγιση του David Fitzgerald (2006) για την ανάλυση του κρατικού ελέγχου της μετανάστευσης από μια «νεοπλουραλιστική» προοπτική, «διασπώντας το «κράτος» σε μια πολυεπίπεδη οργάνωση διακριτών συνιστωσών στην οποία οι κατεστημένοι κρατικοί φορείς και άλλοι παράγοντες ανταγωνίζονται για τα συμφέροντά τους²⁰. Το δεύτερο σκέλος του επιχειρήματος είναι ότι, είτε συντονίζονται είτε όχι ως μέρος μιας συγκεκριμένης κρατικής στρατηγικής, οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς (επανα)παράγουν κυριαρχία πολιτών σχέσεις με ομογενείς, άρα διεθνικοποίηση της διακυβέρνησης μέσω της κατασκευής, της μηχανορραφίας και της

¹⁹ Begrud E. & Yang K., Civic engagement in a network society, USA 2008, IAP e-books.

²⁰ Fitzgerald, D. 2006. Inside the Sending State: The Politics of Mexican Emigration Control. International Migration Review 40 (2):259-93.

ομαλοποίησης ενός συνόλου κυβερνητικών μηχανισμών και γνώσεων (Foucault 1978: 102-103)²¹.

Σε συγκεκριμένες στιγμές, ορισμένα κράτη συντόνισαν σκόπιμα τις πολιτικές τους για τη δέσμευση της διασποράς, ώστε να «επαναγράψουν» τη θέση του έθνους ως «διεθνικό κοινωνικό πεδίο». Αυτά τα έργα συνδέονται με προκλήσεις σχετικά με τη «διαχείριση [χωρικής] κλίμακας» που αντιμετωπίζουν τα κράτη ως αποτέλεσμα της διεθνούς μετανάστευσης. Τα κράτη ελπίζουν ότι οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς θα τα βοηθήσουν να διαχειριστούν την κλίμακα των πολιτικών και οικονομικών τους ελιγμών τόσο με τη μόχλευση ισχυρών ομογενών για να επιλύσουν ανησυχίες τους σε θέματα παγκόσμιας κλίμακας, όσο και με την άσκηση ελέγχου (διακρατική δυναμική) μέσω της στενότερης δέσμευσης με την κοινωνία των πολιτών των μεταναστών.

Για παράδειγμα, το τουρκικό κράτος έχει προσπαθήσει να ελέγξει τη «διασπορά του» προκειμένου να αναβαθμίσει την πολιτική του ατζέντα και να κερδίσει την είσοδο στην ΕΕ, ενώ η Νέα Ζηλανδία θεωρεί τελικά τη συμμετοχή της διασποράς ως εργαλείο που θα τη βοηθήσει να ανέβει στο δρόμο της υποστήριξης της κατάταξης χωρών του ΟΟΣΑ.²² Επιπλέον το μεξικανικό κράτος επιδιώκει να επεκτείνει τη διακυβέρνηση των Μεξικανών υπηκόων στην αστική και κοινοτική κλίμακα οργάνωσης, ασκώντας έλεγχο στην πολιτική δραστηριότητα των μεταναστών με το να εισάγουν κρατικούς εκπροσώπους στις ενώσεις πολιτών.

Σύμφωνα με τον Foucault, η ικανότητα άσκησης εξουσίας συνίσταται σε τρεις τύπους σχέσεων: σχέσεις εξουσίας, σχέσεις επικοινωνίας και τελικές δραστηριότητες. Μαζί, αυτοί οι τρεις τύποι σχέσεων αποτελούν τον «πειθαρχικό» μηχανισμό που είναι απαραίτητος για την άσκηση της εξουσίας. Τα κράτη στοχεύουν αρχικά να παράγουν μια σχέση επικοινωνίας σε διακρατική κλίμακα, βασισμένη στην ιδέα του έθνους, δηλαδή ένα σύστημα συμβόλων και σημείων μέσα στο οποίο τα κράτη μπορούν να προχωρήσουν στην άσκηση εξουσίας. Δεύτερον, τα κράτη στοχεύουν στη δημιουργία αντικειμενικών ικανοτήτων για την πραγματοποίηση σχέσεων εξουσίας με την οικοδόμηση θεσμών της διασποράς. Τρίτον, οι «τελικές δραστηριότητες» ή «ειδικά αποτελέσματα» αυτής της διακρατικής άσκησης της εξουσίας του κράτους-πατρίδας συνίστανται στη «διεθnikοποιημένη ιθαγένεια»²³, η οποία θεωρείται εδώ ως η επέκταση των δικαιωμάτων και η απόσπαση υποχρεώσεων προς μη κατοίκους. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι αυτή η επέκταση της «λεπτής ιδιότητας μέλους»²⁴ καθιερώνει (ή επιχειρεί να εδραιώσει), ελλείψει καταναγκαστικών εξουσιών του εσωτερικού κράτους, αυτό που θα μπορούσε να αναφέρεται ως λεπτή κυριαρχία του κράτους καταγωγής έναντι των μη κατοίκων μέλων.

Με βάση αυτό το επιχείρημα σχετικά με τη διακρατικοποίηση της διακυβέρνησης, προσδιορίζονται τρεις τύποι υψηλότερου επιπέδου πολιτικής εμπλοκής της διασποράς:

²¹ Foucault, M. 1978. Governmentality. In *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, eds. G. Burchell, C. Gordon and P. Miller. Chicago: University of Chicago Press.

²² L.E.K Consulting 2001; Science and Innovation Advisory Council 2002; Deutsche Bank 2003.

²³ Lee, C. 2004. The Transnationalization of Citizenship and the Logic of the Nation-State. In *Asian-Pacific Sociological Association 6th Conference on Asia-Pacific Societies in Globalization*. Seoul.

²⁴ Smith, R. C. 2003. Migrant Membership as an Instituted Process: Transnationalization, the State and the Extra-territorial Conduct of Mexican Politics. *International Migration Review* 37 (3):297-343.

- πολιτικές ανάπτυξης ικανοτήτων, που στοχεύουν στη διαλεκτική παραγωγή μιας κρατοκεντρικής «διεθνικής εθνικής κοινωνίας» και στην ανάπτυξη ενός συνόλου αντίστοιχων κρατικών θεσμών
- επέκταση των δικαιωμάτων στη διασπορά, παίζοντας έτσι έναν ρόλο που αρμόζει σε έναν νόμιμο κυρίαρχο, και
- εξαγωγή υποχρεώσεων από τη διασπορά, με βάση την προϋπόθεση ότι οι μετανάστες οφείλουν πίστη σε αυτόν τον νόμιμο κυρίαρχο.

Με όρους Φουκώ, η οικοδόμηση θεσμών θέτει σε εφαρμογή τις «αντικειμενικές ικανότητες» που καθιστούν δυνατή την άσκηση της εξουσίας, ενώ η συμβολική οικοδόμηση του έθνους δημιουργεί μια «σχέση επικοινωνίας» – ένα σύστημα συμβόλων και σημείων μέσω των οποίων μεταδίδεται η άσκηση εξουσίας. Για να το εκφράσουμε αυτό με έναν άλλο τρόπο: η ικανότητα ενός κράτους-οικίας να εφαρμόζει πολιτικές εμπλοκής της διασποράς εξαρτάται πρώτα από τη φανταστική (ή λεκτική) ύπαρξη μιας συνεκτικής διακρατικής κοινότητας, βασισμένης σε μια κοινή, κρατοκεντρική εθνική ταυτότητα, προς την οποία οι πολιτικές μπορεί να στοχευθούν. Δεύτερον, εξαρτάται από την ύπαρξη αντίστοιχων κυβερνητικών μηχανισμών εντός του συστήματος πατρίδας-κράτους.

Η δημιουργία της πρώτης συνθήκης είναι προβληματική: τα δίκτυα της διασποράς περιλαμβάνουν πολλαπλές και διάχυτες ταυτότητες που αντιστέκονται στην ομογενοποίηση. Η δεύτερη προϋπόθεση συχνά δεν ικανοποιείται λόγω της διασποράς και της έλλειψης συντονισμού μεταξύ των εσωτερικών παραγόντων που ενδιαφέρονται για τη μετανάστευση εντός του κράτους- πατρίδας. Οι δύο τύποι πολιτικών ανάπτυξης ικανοτήτων, η συμβολική οικοδόμηση εθνών και η οικοδόμηση θεσμών, επιτρέπουν στα κράτη να ξεκινήσουν το έργο της διακρατικοποίησης της διακυβέρνησης προσπαθώντας να δημιουργήσουν αυτές τις δύο βασικές προϋποθέσεις.

1. Συμβολική οικοδόμηση εθνών

Οι συμβολικές πολιτικές επιχειρούν ρητά να δημιουργήσουν μια ομοιογενή εθνική «διασπορά», με στενούς δεσμούς πίστης προς την πατρίδα-κράτος. Αποτελούνται από ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών και προγραμμάτων για την ενίσχυση της αίσθησης των μεταναστών ότι ανήκουν σε μια διεθνική κοινότητα ομοεθνών και για την ενίσχυση του προφίλ του κράτους- πατρίδας σε αυτήν την κοινότητα.

Οι μητροπόλεις που προσπαθούν να εμπλακούν με τη διασπορά τους συχνά κάνουν ρητορικές ή συμβολικές χειρονομίες που στοχεύουν στην συμπερίληψη της διασποράς στον εθνικό πληθυσμό που το κράτος ισχυρίζεται ότι εκπροσωπεί και κυβερνά. Από τη μια πλευρά, οι προσπάθειες για (επαν)ένταξη εκφράζονται με ρητορική υψηλού επιπέδου που γιορτάζει τους μετανάστες ως εθνικούς ήρωες και τους απονέμει βραβεία και επαίνους. Συχνά αυτή η στάση αντιπροσωπεύει μια ξαφνική ή δραματική αλλαγή από την προηγουμένως καταγγελία των μεταναστών ως λιποτάκτες – όπως στο Μεξικό, στο Μαρόκο και στην Κίνα, αν και μερικές φορές η ρητορική αλλαγή είναι πιο ήπια όπως στην Αυστραλία και Μαλαισία. Από την άλλη πλευρά, οι προσπάθειες επιβολής αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης παίρνουν τη μορφή πατερναλιστικών ισχυρισμών ότι οι ομογενείς είναι ένα υπεράκτιο τμήμα του εθνικού πληθυσμού ή μια επιπλέον

διοικητική περιφέρεια του κράτους-πατρίδας με τα πιο ευρέως αναφερόμενα παραδείγματα: το Μεξικό, την Αϊτή και την Ιρλανδία.

Ορισμένα κράτη-πατρίδες προσπαθούν να ενισχύσουν τους ισχυρισμούς κοινής εθνικής ταυτότητας ιδρύοντας ή υποστηρίζοντας προγράμματα για τη διδασκαλία της εθνικής γλώσσας και ιστορίας μεταξύ των πληθυσμών της διασποράς και παρακολουθώντας εξέχοντες εθνικούς εορτασμούς και πολιτιστικές εκδηλώσεις εντός των κοινοτήτων της διασποράς. Τα κράτη-πατρίδες συχνά διαδραματίζουν ρόλο στη διαμόρφωση των μέσων ενημέρωσης, των επικοινωνιών και των δημοσίων σχέσεων με στόχο τους ομογενείς - εν μέρει για να υποστηρίξουν αυτούς τους γενικούς στόχους για την παραγωγή ενός ομοιογενούς πληθυσμού, αλλά -και για να στείλουν πιο συγκεκριμένα μηνύματα που στοχεύουν στην κινητοποίηση των ομογενών με συγκεκριμένους τρόπους, όπως η επιστροφή στην πατρίδα, καταθέσεις χρημάτων ή προώθηση των «εθνικών συμφερόντων» στο εξωτερικό. Οι μορφές τέτοιων επικοινωνιών μπορεί να έχουν αλλάξει από παλαιότερες περιόδους, αλλά μεγάλο μέρος της ουσίας τους είναι οικείο σε σχέση με προηγούμενες εποχές. Μερικές από τις εκστρατείες μάρκετινγκ της Νέας Ζηλανδίας που στοχεύουν τους ομογενείς, για παράδειγμα, συχνά φαίνονται εντυπωσιακά παρόμοιες με τις αποικιακές εκστρατείες στρατολόγησης του δέκατου ένατου αιώνα, οι οποίες πουλούσαν εξιδανικευμένους «μύθους» ενός παρθένου παραδείσου σε πιθανούς μετανάστες και παλιννοστούντες. Ο τρόπος με τον οποίο πολλά κράτη-πατρίδες ιδρύουν, υποστηρίζουν και ασκούν επιρροή σε εφημερίδες, ιστότοπους και δορυφορικά τηλεοπτικά κανάλια με επίκεντρο τους ομογενείς συνδέεται άμεσα και με τις επιδιώξεις των Υπουργείων Εξωτερικών τους.

Σε πολλές περιπτώσεις, οι εθνικές πολιτείες έχουν πραγματοποιήσει μεγάλες διασκέψεις και συνέδρια με μια σειρά σκοπών κατά νου: να συμβολίσουν την προθυμία να ακούουν χωρίς αποκλεισμούς τα «εκπατρισμένα μέλη»· να συναντούν ή να διορίζουν «εκπροσώπους» της διασποράς και να δημιουργούν σχέσεις πατρωνίας μαζί τους· να εκπέμπουν τις ανησυχίες τους και να ζητούν αλληλεγγύη και βοήθεια· και να μεταδίδουν μηνύματα σε ένα ευρύ κοινό. Πιο μακροχρόνια παραδείγματα είναι η Ινδία, η Αρμενία και η Κύπρος. Τα πιο πρόσφατα παραδείγματα περιλαμβάνουν την Ουκρανία και την Τζαμάικα. Τέτοια διαδραστικά φόρουμ δείχνουν ότι οι συμβολικές πολιτικές οικοδόμησης εθνών περιλαμβάνουν αλλά δεν περιορίζονται σε προπαγάνδα. Περιλαμβάνουν επίσης πιο περίπλοκες διαπραγματεύσεις, μέσω των οποίων διάφοροι παράγοντες στην πατρίδα και τη διασπορά προσπαθούν να ενισχύσουν ή να αναδιαμορφώσουν διάφορα εθνικά σύμβολα στη δική τους εικόνα και να εισαγάγουν τις δικές τους προτεραιότητες στο δημόσιο διάλογο. Έτσι, οι διακρατικές δημόσιες σφαίρες (Smith 1997) που αναδύονται μέσα σε αυτό το mediascape εμφανίζουν χαρακτηριστικά τόσο της εξιδανικευμένης αστικής δημόσιας σφαίρας του Habermas, στην οποία οι ιδιώτες πολίτες συζητούν ενεργά ως ίσοι, όσο και της δυστοπικής απεικόνισης της ειρηνικής σφαίρας κατανάλωσης που υποτίθεται ότι την έχει αντικαταστήσει. (Habermas 1989)²⁵.

²⁵ Habermas, J. 1989 [1962]. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Enquiry into a Category of Bourgeois Society*. Translated by T. Burger and F. Lawrence: Polity Press in Association with Blackwell Publishers Ltd.

Το κοινό νήμα που διατρέχει όλες αυτές τις πολιτικές είναι η προσπάθεια των κρατών να δημιουργήσουν μια κοινοτική νοοτροπία μεταξύ των μη κατοίκων, μια αίσθηση του κοινού ανήκειν στην πατρίδα-κράτος που καθιστά τους ομογενείς κυβερνήσιμους. Ο λόγος του να ανήκεις σε μια διασπορά είναι κρίσιμος στις προσπάθειες να παραχθεί αυτή η κοινοτική νοοτροπία (governable mentality) ή διακυβέρνηση (governmentality). Πράγματι, ο Francesco Ragazzi έχει προτείνει ότι η ίδια η λέξη διασπορά πρέπει να θεωρείται ως «κρατική κατηγορία»²⁶.

2.Θεσμική οικοδόμηση

Οι πολιτικές οικοδόμησης θεσμών εφοδιάζουν το κράτος με τεχνολογίες – συστήματα και θεσμούς – για να «κυβερνήσει» τους πληθυσμούς της διασποράς. Ένα πρώτο βήμα για πολλά κράτη είναι η εφαρμογή της επιτήρησης. Οι προσπάθειες παρακολούθησης διεξάγονται συνήθως μέσω της υπηρεσιών του Υπουργείου Εξωτερικών ή της γραφειοκρατίας μετανάστευσης και στοχεύουν στη συλλογή στατιστικών στοιχείων στα οποία θα βασιστούν οι στρατηγικοί προσανατολισμοί προς τους μετανάστες. Αυτή η διαδικασία συχνά δεν είναι απλώς ένας τρόπος συλλογής αδρανών δεδομένων, αλλά ένας τρόπος επιλογής παραγόντων με τους οποίους θα ήταν κερδοφόρο να ασχοληθεί κανείς και να δημιουργήσει μακροχρόνιες σχέσεις με αυτούς τους φορείς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα κράτη έχουν οι σχέσεις με ενώσεις ή οργανώσεις που συγκεντρώνουν εμβάσματα για να χρηματοδοτήσουν αναπτυξιακά έργα και συχνά λειτουργούν ως οργανώσεις-ομπρέλα για ένα ευρύτερο φάσμα ενώσεων και ομάδων μεταναστών.

Οι προσπάθειες παρακολούθησης συχνά διεγείρουν μεγαλύτερη κρατική συμμετοχή με ένα ευρύτερο φάσμα ενώσεων μεταναστών, με αποτέλεσμα αυξημένο προξενικό έργο. (π.χ οι εκπρόσωποι του κράτους είναι παρόντες στις περισσότερες ή σε όλες τις εκδηλώσεις και τις συναντήσεις των ενώσεων μεταναστών και άρα επέκταση των προϋπολογισμών για την αντιμετώπιση αυτής της αυξημένης δραστηριότητας). Η διάθεση του προϋπολογισμού για την επέκταση των προξενικών δραστηριοτήτων, όπως κάθε γραφειοκρατική αύξηση του προϋπολογισμού, μπορεί να δημιουργήσει διάφορες ζήλιες. Οι κάτοικοι της πατρίδας μπορεί να «ζηλέψουν» τις κρατικές δαπάνες για μη φορολογούμενους ομογενείς. Οι υπηρεσίες μπορεί να αισθάνονται ότι απειλούνται από την αναδιάρθρωση και να θέλουν να προστατεύσουν τους προϋπολογισμούς και τις δικαιοδοσίες τους. Οι ομογενείς μπορεί να δυσανασχετούν με τη διαβούλευση και την ενδυνάμωση συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων ως «εκπροσώπου» της ευρύτερης ομογενειακής κοινότητας.

Εν μέρει για να παρακάμψουν τις υπάρχουσες πολιτικές εντάσεις εντός των ομογενειακών κοινοτήτων και εν μέρει για να περιορίσουν πιθανές μελλοντικές εντάσεις, τα κράτη μέλη δημιουργούν συχνά τις δικές τους διεθνικές μεταναστευτικές οργανώσεις (transnational migrant organizations) και τις αντιμετωπίζουν ως συμβουλευτικά ιδρύματα. Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα τέτοιων ρυθμίσεων φαίνονται παρόμοια με εκείνα που αφορούν τα συμβουλευτικά ιδρύματα σε περιβάλλοντα υποδοχής μεταναστών. Από τη μια πλευρά, φαινομενικά δίνουν στους ομογενείς κάποια φωνή στην πατρίδα-κράτος και παρέχουν ένα χρήσιμο δίαυλο για τις

²⁶ Ragazzi, F. 2006. "Diaspora" as a State Category: The Case of Croatia. In States and Emigrants, Trinity Term Seminar Series. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

απόψεις των ομογενών. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να θεωρηθεί ότι ασκούν υπερβολική επιρροή στους ομογενείς και μπορεί να κατηγορηθούν ότι αναστέλλουν την ανεξάρτητη πολιτική δραστηριότητα ομάδων μεταναστών – καθώς οι ηγέτες αυτών των ομάδων είναι πιο επιρρεπείς σε κυβερνητικές προσπάθειες συνεργασίας και περιορισμού τέτοιων δραστηριοτήτων²⁷.

Ειδικά κυβερνητικά γραφεία, μερικές φορές με αρμοδιότητες υπουργικού επιπέδου, είναι κοινά σε όλες σχεδόν τις χώρες. Δημιουργούνται συχνά όταν επιτυγχάνεται μια κρίσιμη μάζα κυβερνητικής δραστηριότητας που στοχεύει σε ομογενείς και απαιτεί κεντρικό συντονισμό εντός του κρατικού συστήματος. Αυτή η διαδικασία φαίνεται να βρίσκεται σε εξέλιξη στην Αυστραλία (π.χ Επιτροπή Νομικών και Συνταγματικών Αναφορών της Γερουσίας). Η επιταγή οικοδόμησης θεσμών ενισχύεται από την επιθυμία των κυβερνήσεων να ενσωματώσουν τους προσανατολισμούς τους όσο το δυνατόν βαθύτερα στο κρατικό σύστημα, διασφαλίζοντας ότι οι μελλοντικές κυβερνήσεις θα δυσκολευτούν να τους ξεριζώσουν.

Καθώς οι θεσμοί που είναι ειδικοί στις υποθέσεις των ομογενών αυξάνονται εντός του κρατικού συστήματος, μερικές φορές αναδύεται μια ένταση μεταξύ της γραφειοκρατίας της μετανάστευσης (συχνά το Υπουργείο Εργασίας ή Δικαιοσύνης) και του Υπουργείου Εξωτερικών. Η πρώτη τείνει να διεκδικεί ένα παραδοσιακό μερίδιο σε οτιδήποτε σχετίζεται με τη μεταναστευτική πολιτική, ενώ η δεύτερη αποτελεί αναπόφευκτα την πρώτη γραμμή της επαφής πατρίδας-κράτους με τους ομογενείς. Αυτή η ένταση μπορεί να οδηγήσει στην μεμονωμένη μεταφορά ειδικών γραφείων (με παράλληλη πολιτική εσωτερική διαμάχη) και/ή στην εμφάνιση αυτού που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μοντέλου αμοιβαίας μεταφοράς, με μια ειδική μονάδα που να συντονίζει τους δύο φορείς. Το Μεξικό φαίνεται να είναι μεταξύ των κρατών που έχουν υιοθετήσει παρόμοιες διαδικασίες.

Έτσι, η οικοδόμηση θεσμών στοχεύει να παράσχει στα κράτη την ικανότητα –από άποψη γραφειοκρατικών μέσων και συστημάτων– να αναβαθμίσουν τους πολιτικούς και οικονομικούς ελιγμούς τους σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά τους επιτρέπει επίσης να διαχειρίζονται και ελιγμούς χωρικής κλίμακας, εισάγοντας και κινητοποιώντας εκπροσώπους τους στο εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών και των αστικών δήμων.

ii. Προσπάθεια των κρατών να διαχειριστούν την κλίμακα των πολιτικών και οικονομικών τους ελιγμών σε επίπεδο διακυβέρνησης

Η διακρατικοποίηση της διακυβέρνησης επιτυγχάνεται εν συνεχεία και με την επέκταση δικαιωμάτων.

Ξεκινώντας από τον Foucault, ενώ η οικοδόμηση θεσμών στοχεύει στην οικοδόμηση αντικειμενικών ικανοτήτων για την πραγματοποίηση σχέσεων εξουσίας, και οι συμβολικές πολιτικές οικοδόμησης εθνών στοχεύουν στη δημιουργία μιας σχέσης επικοινωνίας, επέκτασης δικαιωμάτων και εξαγωγής υποχρεώσεων – η διακρατικοποίηση της ιθαγένειας – αποτελεί τις «τελικές δραστηριότητες» ή «ειδικές

²⁷ Andersen, U. 1990. Consultative Institutions for Migrant Workers. In *The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, ed. Z. Layton-Henry, 113-26. London: Sage Publications Ltd.

επιπτώσεις» της άσκησης της εξουσίας (Foucault 1982). Επομένως τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τις εντάσσουμε στις συμβολικές πολιτικές οικοδόμησης εθνών. Στο βαθμό που η διεθνικοποίηση της ιθαγένειας επεκτείνει τη «λεπτή ιδιότητα μέλους» στη διασπορά, επεκτείνει επίσης ένα είδος λεπτής κυριαρχίας σε μη-κατοίκους.

Ο Marshall (1950) αντιμετωπίζει την ιθαγένεια ως συνιστώσα των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, εξακολουθεί και παραμένει μια κρίσιμη λίθος στην θεωρία της ιθαγένειας (ιδίως για τον καθορισμό του βαθμού της διεθνικοποίησης της ιθαγένειας). Οι κίνδυνοι σε μια ενδεχόμενη διεθνικοποίηση της ιθαγένειας είναι ο φόβος της ψήφου της εξορίας, το οικονομικό κόστος, ο φόβος της ανάμειξης στα εσωτερικά ζητήματα των κυρίαρχων κρατών υποδοχής κ.α. Για το λόγο αυτό και τα κράτη είναι πολύ σκεπτικά στην επέκταση πολιτικών, κοινωνικών δικαιωμάτων²⁸. Τα κράτη αντιλαμβάνονται λοιπόν αυτούς τους κινδύνους όσον αφορά την επέκταση των δικαιωμάτων στους μετανάστες. Ο φόβος της ψήφου της εξορίας αποθαρρύνει πολλά κράτη προέλευσης από τα επεκτεινόμενα πολιτικά δικαιώματα, το οικονομικό κόστος είναι αντικίνητρο για την επέκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων και ο φόβος της ανάμειξης στα εσωτερικά ζητήματα των κυρίαρχων κρατών υποδοχής κάνει τα κράτη προέλευσης απρόθυμα να προστατεύσουν τους μετανάστες τους. Αυτοί οι φόβοι είναι αποτρεπτικοί παράγοντες στο όλο εγχείρημα.

1. Πολιτική ενσωμάτωση μεταναστών

Οι Itzigsohn (2000) και Goldring (1998) και οι δύο υποστηρίζουν ότι χρειάζεται μια αναβάθμιση της ιδιότητας μέλους που θα είναι ένα πρωταρχικό κίνητρο για τους μετανάστες να εμπλακούν σε διακρατικές δραστηριότητες. Έτσι, το σκεπτικό πίσω από την πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών είναι ότι αυτή η αναβαθμισμένη ιδιότητα μέλους θα κολακεύει ή θα κατευνάσει τους ομογενείς, δημιουργώντας σχέσεις καλής θέλησης. Π.χ. θα συμβάλλουν στην προστασία των σταθερών ροών εμβασμάτων και επενδύσεων, ειδικές παραχωρήσεις μέλους, η έκδοση βίζας μακράς διαρκείας ή δελτίων ταυτότητας για μετανάστες με συνημμένα προνόμια ή η συγχώρεση καθηκόντων, η «διπλή ιθαγένεια» κ.α. Όλες αυτές οι ενέργειες ανοίγουν τον δρόμο για την πλήρη εξωεδαφική ένταξη²⁹. Λίγα κράτη χορηγούν άνευ όρων και/ή μόνιμα δικαιώματα ψήφου στους μετανάστες, παρέχουν αποκλειστική εκπροσώπηση στους ομογενείς στο νομοθετικό συμβούλιο ή τους επιτρέπουν να διεκδικήσουν το αξίωμα (Bauböck 2003). Αντί να ενσωματώνουν πλήρως τις «διασπορές τους», τα κράτη φαίνεται να κάνουν οικονομία, επιτρέποντας στους μετανάστες περισσότερα πολιτικά δικαιώματα από όσα θεωρούν απαραίτητα για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος (το οποίο, πρέπει να ειπωθεί, δεν είναι πάντα κατανοητό με σαφήνεια).

Κάποιες από αυτές ενδέχεται να μην πραγματοποιούνται στην πράξη. Π.χ υποχρεωτική επιστροφή την ημέρα της ψηφοφορίας, ελάχιστη κατανομή των εκλογικών καμπίνων των πρεσβειών. Δηλαδή, ακόμη και κράτη που επιτρέπουν στους ομογενείς να ψηφίζουν μπορεί να αντισταθούν σε μεθόδους ψηφοφορίας που θα καθιστούσαν εφικτή τη συμμετοχή των ομογενών. Ομοίως, ένα καθεστώς που θεωρητικά

²⁸ Marshall. 1950. *Citizenship and Social Class, and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁹ Itzigsohn, J. 2000. *Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants' Political Transnationalism*. *International Migration Review* 43 (4):1126-1154.

επεκτείνεται σε ολόκληρη τη διασπορά μπορεί στην πράξη να περιοριστεί σε ορισμένες ομάδες τις οποίες το κράτος επιθυμεί να δεσμεύσει. Η απόκλιση της θεωρητικής μορφής της ιδιότητας μέλους και του ουσιαστικού της περιεχομένου εφιστά την προσοχή στην ανάγκη να αντιμετωπιστεί η διεθνικοποίηση της ιθαγένειας ως μια θεσμοθετημένη διαδικασία από την οποία προκύπτουν διαφορετικά «πάχη» της ιδιότητας μέλους μέσω της συμμετοχής των πολιτών σε «διεθνικές δημόσιες σφαίρες» (Smith 2003)³⁰.

Τι παρατηρούμε λοιπόν;

-α) Τα κράτη πατρίδας διακρατικοποιούν μόνο το εθνικό μοντέλο της ιθαγένειας σύμφωνα με τις δεξιότητες και την ιδιοκτησία του κεφαλαίου. Αυτά τα κριτήρια προκύπτουν από έναν νεοφιλελεύθερο ορθολογισμό της διακυβέρνησης (Ong 1999) που προηγούνται της νόμιμης διαμονής η οποία με τη σειρά της προηγείται της πολιτογραφημένης ιθαγένειας.

-β) άλλα που τηρούν το αστικό μοντέλο της υπηκοότητας.

Το ότι οι πολιτικές δέσμευσης της διασποράς δεν περιορίζονται σε κράτη που διακρατικοποιούν το εθνικό μοντέλο ιθαγένειας υποδηλώνει την ανάγκη αναθεώρησης των υποθέσεων που περιγράφονται στην αρχή της μελέτης. Άρα, θέλουμε ένα αστικό μοντέλο της ιθαγένειας, μια «ευέλικτη ιδιότητα του πολίτη» (το δικαίωμα στη διαμονή που βασίζεται σε επίτευξη μιας επιχειρηματικής «συνήθειας», διότι έχουν αποκτήσει ένα νεοφιλελεύθερο habitus που θα παραμείνει πολύτιμο για το κράτος ακόμη και όταν δεν κατοικούν πλέον στην επικράτειά του) και εμείς προσθέτουμε και την φορητή μορφή πολιτιστικού κεφαλαίου. Έτσι, αν και το ιδεώδες του αστικού μοντέλου της ιθαγένειας είναι το δικαίωμα στην ίση μεταχείριση που δεν βασίζεται σε τίποτα περισσότερο από τη συνδιαμονή, τα μεταναστευτικά καθεστώτα των πλούσιων κρατών υποδοχής προσθέτουν σιγά σιγά την νέα αυτή παρεμβατική νεοφιλελεύθερη αρχή: το δικαίωμα στη διαμονή που βασίζεται σε επίτευξη μιας επιχειρηματικής «συνήθειας». Είναι αυτό το σύνολο πειθαρχικών διαδικασιών θεματοποίησης που διευκολύνει τη διακρατικοποίηση του πολιτικού μοντέλου της ιθαγένειας. Μόλις τα υποκείμενα δηλαδή περάσουν τα σύνορα που έχει δημιουργηθεί από το διαπραγματευτικό σύστημα, θεωρείται ότι έχουν αποκτήσει ένα νεοφιλελεύθερο habitus που θα παραμείνει πολύτιμο όπου και αν είναι εγκαταστημένοι. Η κατοικία μετατρέπεται από απαραίτητη προϋπόθεση της ιδιότητας μέλους, σε διαδικασία που –αφού περάσει– παρέχει στο υποκείμενο μια ανθεκτική και κινητή μορφή.

2. Πολιτικές και κοινωνικές υπηρεσίες σε μετανάστες

Η ικανότητα διασφάλισης των πολιτικών δικαιωμάτων των πολιτών είναι ένας από τους πιο κεντρικούς ισχυρισμούς νομιμότητας που μπορεί να διατυπώσει ένα κράτος, και, ως εκ τούτου, ορισμένα κράτη θεωρούν την επέκταση των πολιτικών δικαιωμάτων ως αναγκαίο μέρος του ρόλου του νόμιμου διεθνικού κυρίαρχου της διασποράς. Το πιο κοινό σύνολο υπηρεσιών που προσφέρονται στους μετανάστες στο πλαίσιο σκόπιμων πολιτικών εξαγωγής εργατικού δυναμικού, είναι αυτές των Φιλιππίνων, στις οποίες το κράτος διαχειρίζεται την πρόσληψη, την ανάπτυξη και την προστασία των

³⁰ Goldring, L. 1998. The Power of Status in Transnational Social Spaces. In Transnationalism from Below, eds. L. E. Guarnizo and M. P. Smith, 165-95. New Jersey: Transaction Publishers.

εργαζομένων στο εξωτερικό. Η προστασία μπορεί να περιλαμβάνει υγειονομική περίθαλψη και βοήθεια με την ένταξη και τις εργοδοτικές σχέσεις ή συνηγορία στη φορολογία και παρόμοια θέματα. Άλλοι τύποι υπηρεσιών περιλαμβάνουν τα ειδικά κέντρα εξυπηρέτησης για μετανάστες που επιστρέφουν για διακοπές. Η παροχή συντάξεων από το κράτος καταγωγής σε μη κατοίκους είναι ένα βασικό ζήτημα σε ορισμένα πλαίσια, αλλά ένα θέμα που έχει παραβλεφθεί σε μεγάλο βαθμό από τις κύριες συζητήσεις σχετικά με τις πολιτικές δέσμευσης της διασποράς μέχρι και σήμερα για ευνόητους λόγους.

Ωστόσο, λόγω έλλειψης μονοπωλίου βίας πέρα από τα εδάφη τους και φοβούμενοι ότι οι ενέργειές τους ερμηνεύονται ως εχθρικές εισβολές στην επικράτεια των κρατών υποδοχής, τα κράτη προέλευσης περιορίζονται σοβαρά στην ικανότητά τους να εγγυώνται τα πολιτικά δικαιώματα στους μετανάστες. Η επέκταση των κοινωνικών υπηρεσιών στους μετανάστες στις χώρες υποδοχής τους είναι ένας από τους λιγότερο ανεπτυγμένους τομείς χάραξης πολιτικής για τη συμμετοχή της διασποράς. Για αυτό δεν πρέπει να ερμηνεύονται ως εχθρικές εισβολές στην επικράτεια των κρατών υποδοχής και να μην θέτουν σε κίνδυνο τη μακροπρόθεσμη σχέση που χρειάζεται το προξενείο να καλλιεργηθεί με τη μετανάστευση, την αστυνομία και τις πολιτικές αρχές.

Το ακόλουθο απόσπασμα είναι από τον Carlos Gonzalez Gutierrez, που μερικές φορές αναφέρεται ως ο αρχιτέκτονας του Προγράμματος για τις Μεξικανικές Κοινότητες στο Εξωτερικό, όπου διατυπώνει ξεκάθαρα την ευαίσθητη θέση στην οποία έχουν βρεθεί κράτη όπως το Μεξικό και οι Φιλιππίνες όσον αφορά την προστασία των πολιτικών δικαιωμάτων των μεταναστών τους:

Η πιο άμεση και προφανής υποχρέωση της μεξικανικής κυβέρνησης είναι να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών της στο εξωτερικό...παρόλο που κάθε κράτος απολαμβάνει το κυρίαρχο προνόμιο του ελέγχου των συνόρων του, η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Μεξικανών μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι κυρίαρχη και νόμιμη ανησυχία για την πατρίδα τους, ένας στόχος που το Μεξικό θα επιδιώξει ενεργά εντός των ορίων του διεθνούς δικαίου...Όταν έχεις να κάνεις με τοπικές αρχές, το κόλπο είναι να είσαι αποτελεσματικός χωρίς να δείχνεις συγκρουσιακός, καθώς κάθε εχθρική ενέργεια θέτει σε κίνδυνο τη μακροπρόθεσμη σχέση που χρειάζεται το προξενείο για να καλλιεργήσει με τη μετανάστευση, την αστυνομία και τις πολιτικές αρχές των Μεξικανικών Κοινοτήτων στο Εξωτερικό ...Η μακρά παράδοση του Μεξικού στην προξενική προστασία έχει κάνει ουσιαστική την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Μεξικανών που ζουν στο εξωτερικό, η οποία αποτελεί με την σειρά της μέρος της πολιτικής κουλτούρας της χώρας και οι πρόξενοι θεωρούνται κατάλληλοι και ελέγχονται για την ικανότητά τους να εκτελούν σωστά τη δουλειά τους για αυτούς τους λόγους. (González Gutiérrez 1993: 226-228)³¹.

Συνεχίζουμε με την εξαγωγή υποχρεώσεων, την οποία τα κράτη δεν την θεωρούν απειλητική όπως την επέκταση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στη διασπορά τους. Αν αναμένουν όμως να αξιοποιήσουν την κοινή εθνική ταυτότητα για να πάρουν κάτι για το τίποτα από τους μετανάστες, παίζουν ενάντια στις πιθανότητες.

³¹ González Gutiérrez, C. 1993. The Mexican Diaspora in California: The Limits and Possibilities of the Mexican Government. In The California-Mexico Connection, eds. A. Lowenthal and K. Burgess, 223-: Stanford.

Η επέκταση των αμοιβαίων δικαιωμάτων καθίσταται αναπόφευκτη (Θεωρία της συνανάπτυξης για τις «παγκόσμιες πολιτικές εθνών»). Δηλαδή, τα κράτη μπορεί να ξεκινήσουν επιχειρώντας να διεκδικήσουν ισχύη κυριαρχία αποσπώντας υποχρεώσεις χωρίς να επεκτείνουν τα δικαιώματα, αλλά εάν αυτές οι προσπάθειες διατηρηθούν, η επέκταση των αμοιβαίων δικαιωμάτων καθίσταται αναπόφευκτη. Η ισχύς των αξιώσεων των κρατών να αντλούν νόμιμα οφέλη από τις διασπορές απορρέουν αναμφισβήτητα από την αμοιβαία παροχή παροχών. Οι υποχρεώσεις διακρίνονται σε οικονομικά (επενδυτικές) και πολιτικά οφέλη (προώθηση εκπατρισμένων λόμπι).

1.Επενδυτικές πολιτικές

Υποχρεωτικές πληρωμές: Ο προτεινόμενος «φόρος διαρροής εγκεφάλων» βάσει της υπηκοότητας, φαίνεται να ήταν μια από τις πρώτες θεωρητικές προσπάθειες να δικαιολογηθεί η φορολογία με βάση την υπηκοότητα και όχι την κατοικία. Αν και δεν ήταν δημοφιλής όταν προτάθηκε για πρώτη φορά, ο φόρος ανακτά κάποια έλξη ύστερα βάσει της σχέσης παροχών δηλαδή από το επιχείρημα ότι η παροχή δικαιωμάτων από τον κυρίαρχο ακολουθεί την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του πολίτη (η πιο αξιοσημείωτη από τις οποίες είναι η πληρωμή φόρων). Πράγματι, ορισμένες χώρες, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, της Ελβετίας και της Λιβύης, επιβάλλουν φόρους στους ομογενείς, ενώ άλλες κυβερνήσεις αποσπών υποχρεωτικές πληρωμές μέσω λιγότερο επίσημων διαύλων – όπως αμοιβές για μετανάστες εργάτες που προσλαμβάνονται μέσω υποχρεωτικών κυβερνητικών προγραμμάτων (π.χ. Φιλιππίνες), ή ως έκτακτα μέτρα σε περιοχές κρίσης ή συγκρούσεων (π.χ. Ερυθραία) – οι οποίες κάποτε θεσμοθετούνται με την πάροδο του χρόνου.

Εμβάσματα και δέσμευση ΑΞΕ: α) Μακροοικονομικές επιπτώσεις: οι μόνες χώρες όπου μελετώνται τα εμβάσματα είναι οι φτωχές. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι είναι δύσκολο να αποδειχθεί ότι τα εμβάσματα έχουν θετική επίδραση στην ανάπτυξη όταν το υποκείμενο πρόβλημα είναι ότι η υπανάπτυξη, η μετανάστευση και τα εμβάσματα συσχετίζονται εξ ορισμού και ότι οι μόνες χώρες όπου μελετώνται τα εμβάσματα είναι εκείνες όπου είναι δύσκολο να αποδειχθεί θετική οικονομική δυναμική κάθε είδους. β) Μικροοικονομικές επιπτώσεις: τα εμβάσματα πρέπει να θεωρούνται θετικά -ή θα μεγιστοποιηθούν ή θα διοχετευθούν σε αναπτυξιακά έργα με την μορφή ιδιωτικών κεφαλαίων με παράλληλη μείωση του κόστους των συναλλαγών για εταιρίες αποστολής τέτοιων εμβασμάτων-, ενώ δεν παρεμβαίνει σε ιδιωτικές μεταφορές με άλλους τρόπους. Με την προοπτική πολιτικών που διοχετεύουν εμβάσματα από εξόριστους στα ταμεία εχθρικών κυβερνήσεων, υπήρξε ευρέως διαδεδομένη συμφωνία ότι τα εμβάσματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ιδιωτικά κεφάλαια και όχι ως συμπληρώματα για αναπτυξιακή βοήθεια. Γι' αυτό το λόγο και παρέχονται προνόμια: π.χ. επιδόματα αφορολόγητων ειδών, δωρεάν έκδοση διαβατηρίου, προνομιακά επιτόκια. Νέες πολιτικές δέσμευσης εμβασμάτων εισάγονται συνεχώς καθώς οι παλιές απορρίπτονται. Κάθε μία από αυτές τις πολιτικές έχει τις ιστορίες της επιτυχίας και της αποτυχίας και τα επιχειρήματά της είναι υπέρ και κατά..γ) Σε ευρύτερες στρατηγικές ανάπτυξης. Πολλές χώρες έχουν εστιάσει στους ομογενείς (είτε ως επενδυτές είτε ως προγεφυρώσεις) για ευρύτερες στρατηγικές ΑΞΕ και ανάπτυξης. Η προσπάθεια σύλληψης επενδύσεων μεγαλύτερης κλίμακας από ομογενείς μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος αυτού που ο πολιτικός ανθρωπολόγος Aihwa Ong αποκαλεί «μετααναπτυξιακή κρατική στρατηγική» που περιλαμβάνει την

εξωτερική ανάθεση πτυχών της εθνικής ανάπτυξης στον «ιδιωτικό» τομέα. Οι κρατικές προσπάθειες να προσελκύσουν επενδύσεις από ομογενείς βασίζονται στην πεποίθηση ότι η κοινή εθνική ταυτότητα μπορεί να ενισχύσει ή να υποστηρίξει ζωτικής σημασίας «στρατηγικές συμμαχίες με εταιρικούς παράγοντες» (Ong 1999: 21). Π.χ η Κίνα, η Ταϊβάν και η Ινδία έχουν δημιουργήσει ειδικές οικονομικές ζώνες για να προσελκύσουν ομογενείς επενδύσεις. Γι' αυτό το λόγο και έχουν δημιουργηθεί γραφεία υψηλού επιπέδου «σχέσεων με επενδυτές» που επιτρέπουν στους ομογενείς να παρακάμπτουν τη γραφειοκρατία που σχετίζεται με επενδύσεις μεγάλης κλίμακας (High Level Commission on the Indian Diaspora 2001).

Προγράμματα μεταφοράς γνώσης: Η οικονομική θεωρία της Νέας Ανάπτυξης θέτει τη γνώση ως τον κινητήρα της ανάπτυξης, ωθώντας τα κράτη να επενδύσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και στη βιομηχανική έρευνα και ανάπτυξη. Οι χώρες με υψηλή μετανάστευση φοβούνται μια «διαρροή εγκεφάλων» ατόμων υψηλής ειδίκευσης, που αντιπροσωπεύει τόσο απώλεια σε αυτές τις επενδύσεις όσο και απώλεια μελλοντικών κερδών μέσω της παραγωγής γνώσης. Υπάρχουν δύο κύριοι τύποι πολιτικής που στοχεύουν στην αποτύπωση της μεταφοράς γνώσης από τους ομογενείς. Το πρώτο, το οποίο είναι ίσως πιο στενά συνδεδεμένο με το πρόγραμμα TOKTEN (Μεταφορά Γνώσης Μέσω Ομογενειακών Δικτύων) του UNDP, περιλαμβάνει τη διευκόλυνση προσωρινών επιστροφών από ομογενείς ερευνητές για βραχυπρόθεσμες συμβουλές ή υποτροφίες στη χώρα καταγωγής τους. Το πρόγραμμα TOKTEN λειτουργεί εδώ και τρεις δεκαετίες και φαίνεται να έχει εξελίξει ένα σύνολο βέλτιστων πρακτικών, αν και το βασικό πρόβλημα της ποσοτικής μέτρησης της αποτελεσματικότητας αυτών των πρακτικών δεν φαίνεται να έχει ξεπεραστεί. Τέτοια προβλήματα είναι ακόμη πιο εμφανή στην περίπτωση του δεύτερου τύπου πολιτικής μεταφοράς γνώσης που έχει ενδιαφέρον από τα κράτη προέλευσης: την προσέγγιση εικονικού συμπλέγματος (Rod Oram, που αναφέρεται στην Ομάδα Δράσης για το Ηλεκτρονικό Εμπόριο (ECAT) 2002). Η προσέγγιση εικονικής συστάδας βασίζεται σε ένα μη γεωγραφικό μοντέλο βιομηχανικής ομαδοποίησης βάσει του κοινού πολιτισμού, όπως τελευταία προτάθηκε. Αλλά απαιτείται μια πραγματική υποδομή από τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) για «δίκτυα κυκλοφορίας εγκεφάλου». Όλα αυτά αποτελούν μια νέα, εμπορικά βιώσιμη ιδέα που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Ο κοινός πολιτισμός βέβαια μπορεί να παρέχει ένα κίνητρο για συνεργασία, αλλά δεν ξεπερνά από μόνο του την γεωγραφική απόσταση. Η οργανωτική δομή είναι επίσης κλειδί για τέτοια δίκτυα μεταφοράς γνώσης. Ο οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας Yevgeny Kuznetsov προσδιορίζει τρεις κύριους τύπους «κυκλοφορίας του εγκεφάλου» των δικτύων της Διασποράς: α) επιστήμονες και μορφωτικό προσωπικό, β) επιχειρηματικά δίκτυα καινοτόμων νεοφυών επιχειρήσεων και γ) δίκτυα επαγγελματιών που εργάζονται για πολυεθνικές (Kuznetsov 2005)³². Υποστηρίζει ότι τα επιστημονικά δίκτυα είναι πιο εύκολο να ξεκινήσουν παρά να διατηρηθούν, ενώ το αντίθετο ισχύει για δίκτυα επαγγελματιών με επιρροή σε πολυεθνικές. Θεωρεί ότι τα δίκτυα από πάνω προς τα κάτω δεν είναι τόσο αποτελεσματικά όσο οι οργανωτικές δομές από κάτω προς τα πάνω. Επίσης ένα τεράστιο φάσμα εθνικών κρατών έχουν υποστηρίξει, ή έχουν αναπτύξει σχέσεις με

³² Kuznetsov, Y. 2005. Mobilization of Diaspora Networks for Knowledge Transfer: World Bank.

δίκτυα «κυκλοφορίας εγκεφάλου» που βασίζονται στο διαδίκτυο³³. Αυτά τα δίκτυα εκτελούν ταυτόχρονα μια σειρά από λειτουργίες: μπορούν να λειτουργήσουν ως μητρώα ομογενών που συμβάλλουν στην κρατική επιτήρηση, τα μέλη τους μπορούν να ελεγχθούν ως «εκπρόσωποι» σε συμβουλευτικά ιδρύματα, μπορούν να διαδίδουν εθνικιστικά μηνύματα και μπορούν να αναζητήσουν πιθανούς επενδυτές και λομπίστες. Ωστόσο, ίσως το πιο βασικό σημείο που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι αυτή η προσέγγιση βασίζεται σε ένα όραμα για ένα αναδυόμενο μέλλον, παρά σε ένα δοκιμασμένο και αληθινό σύνολο ευρέως διαθέσιμων πρακτικών. Γι' αυτό το λόγο και πρέπει να υπάρξει μια προοπτική κινητοποίησης.

2. Προώθηση λόμπι

Συνιστούν μια δυναμική επιρροή ως «η παγκοσμιοποίηση της εσωτερικής πολιτικής», και που τα εθνικά κράτη είτε θέλουν να περιορίσουν τον αντίκτυπο της διασποράς στην «πολιτική» της πατρίδας είτε να την ενισχύσουν... Τα λόμπι είναι αυτοί που κατέχουν εξέχοντες η ισχυρούς ρόλους, εκπρόσωποι Τύπου κα.

Περιστασιακά τέτοιες πολιτικές λαμβάνουν τη μορφή ειδικών προγραμμάτων και πρωτοβουλιών όπως συνέδρια (Demetriou 2003)³⁴. Συχνότερα φαίνεται να παίρνουν τη μορφή γενικών στρατηγικών προσανατολισμών που διαπερνούν όλες τις πρωτοβουλίες που απευθύνονται στους μετανάστες. Σε πολλές περιπτώσεις, υπάρχει μια λεπτή γραμμή μεταξύ της ενεργητικής προώθησης του λόμπι και των πολιτικών που αναφέρονται παραπάνω ως «συμβολικές οικοδόμησης εθνών» – όπου το κράτος ενισχύει τα εθνικιστικά μηνύματα την ίδια στιγμή που συνδέει αυτά τα μηνύματα με συγκεκριμένα κρατικά στρατηγικά αντικείμενα με την ελπίδα ότι οι μετανάστες θα βοηθήσουν στην εμπορία αυτών των μηνυμάτων όπου κι αν πάνε. Τα εγχώρια κράτη αναζητούν τη βοήθεια εκατρισεμένων «λομπίστων» όχι μόνο για να επηρεάσουν τους φορείς λήψης αποφάσεων του κράτους υποδοχής, αλλά και για να κερδίσουν το αυτί των καπιταλιστικών ελίτ, προκειμένου να βοηθήσουν στην αύξηση του «πολλαπλασιασμού των στρατηγικών συμμαχιών με τους εταιρικούς παράγοντες» και στην προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων καθώς και μεταφοράς τεχνολογίας. Επίσης αυτές οι προσπάθειες θα πρέπει να θεωρηθούν κάπως ξεχωριστές από συγκεκριμένα προγράμματα εμβασμάτων ή δέσμευσης ΑΞΕ.

iii. Νέες πολιτικές οικοδόμησης ικανοτήτων πέρα από την ιθαγένεια μέσω ανασκόπησης θεωρητικών της Κοινωνιολογίας Δικαίου

Αν αναφερθούμε στην ελληνική διασπορά θα μπορούσαμε να αντλήσουμε σκέψεις για τις νέες πολιτικές θεμελίωσης ικανοτήτων πέρα από την ιθαγένεια.

Κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, το πολιτικό και επιστημονικό ενδιαφέρον για την ελληνική διασπορά αναζωογονείται, αναφορικά με τη διάστασή

³³ Meyer, J.-B., and M. Brown. 1999a. Scientific Diasporas: A New Approach to the Brain Drain. In World Conference on Science UNESCO-ICSU. Budapest, Hungary: Management of Social Transformations Discussion Paper No. 41.

³⁴ Demetriou, M. 2003. Priming the Diaspora: Cyprus and the Overseas Greek Cypriots. In International migration and sending countries: perceptions, policies and transnational relations, ed. E. Østergaard-Nielsen, 185-208. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

του ως ενεργού δρώντος παράγοντα της διεθνούς πολιτικής (Butler K., Conostas D./Platias Ath., Shain Y./Barth A., Sheffer G.). Οι εξελίξεις σε ζωτικά ζητήματα ελλαδικής εξωτερικής πολιτικής -Κυπριακό, Μακεδονικό, ελληνοτουρκικές σχέσεις- ενεργοποιούν πολιτικά την ελληνική διασπορά στην κατεύθυνση του επηρεασμού της εξωτερικής πολιτικής των κρατών με τρόπο σύμφωνο προς τις ελληνικές θέσεις. Αντικείμενο νέας διερεύνησης λοιπόν θα είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες αυτής της ενεργοποίησης και της αποτελεσματικότητας της ελληνικής διασποράς. Εξαιτίας της ιθαγένειας συμβαίνει όλο αυτό; ή μήπως είναι μια πιο ουσιαστική ταυτότητα; Μετά από ορισμένες εννοιολογικές και μεθοδολογικές αποσαφηνίσεις που προσπάθησαν να δώσουν αρκετοί προηγούμενοι Κοινωνιολόγοι Δικαίου, αξίζει να συνεξεταστούν και οι εξωγενείς, όπως θα λέγαμε, παράγοντες κινητοποίησης της διασποράς για την προώθηση των εκάστοτε στόχων εξωτερικής πολιτικής.

Οι ενδογενείς παράγοντες αναφέρθηκαν και προγουμένως. Το εθνικό κέντρο διαθέτει τις μεταβλητές της εθνότητας/εθνικότητας, του κοινωνικού κεφαλαίου -και ιδίως της οργανωτικής δομής- και της φύσης των θεμάτων εξωτερικής πολιτικής για να επηρεάσει την πολιτική συμπεριφορά της διασποράς. Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτει ότι η εθνότητα/εθνικότητα, και στην περίπτωση μας η ελληνικότητα, περιέχει συστατικά στοιχεία που προσδιορίζονται από παράγοντες της χώρας καταγωγής, της χώρας εγκατάστασης και τις ενδο-διασπορικές σχέσεις. Συνέπεια αυτού είναι, πρώτον, ένα δυναμικό φαινόμενο, που επιδέχεται πολυ-παραγοντικό επηρεασμό και συνεπώς εμφανίζεται με διαφορετικές χωρικές και χρονικές εκφάνσεις, ιδίως των συγχρονικών χαρακτηριστικών της που συνιστούν και την έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας. Δεύτερον, περιλαμβάνει ταυτόχρονα χαρακτηριστικά διατηρούμενα σε πολλές γενιές. Θεωρώ την ιδιότητα της εθνότητας/εθνικότητας ή τις εκφάνσεις ελληνικότητας βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της πολιτικής συμπεριφοράς της διασποράς.

Κατά τους Shain/Barth, η διασπορά όμως διακρίνεται σε τρία, σχετικά ομοιογενή, τμήματα. Το πρώτο ή «ενεργό τμήμα» (core members) περιλαμβάνει τα άτομα -ιδίως τα οργανωμένα μέλη οργανώσεων της διασποράς- τα οποία κινητοποιούνται και δρουν πρωτοβουλιακά για τις υποθέσεις της διασποράς. Πρόκειται για το πρωτοποριακό και αποτελεσματικότερο τμήμα της διασποράς. Το δεύτερο ή «παθητικό τμήμα» (passive members) διαθέτει *μεσαίο βαθμό Ελληνικότητας*, ενεργοποιείται συνήθως μετά από πρωτοβουλία του πυρηνικού τμήματος, σχετικά εύκολα, για υποθέσεις της διασποράς. Το τρίτο τμήμα ή «εν υπνώσει» τμήμα (silent members) είναι η μεγάλη δεξαμενή της διασποράς, με *χαμηλό βαθμό Ελληνικότητας* που κινητοποιείται μόνο αποσπασματικά, συγκυριακά, ανάλογα με το θέμα και με προτίμηση τα κρίσιμα και σοβαρά θέματα που θέτουν σε κίνδυνο το εθνικό κέντρο³⁵. Με την κατηγοριοποίηση αυτή αναδεικνύεται μεν η σημασία της ιδιότητας της εθνικότητας, κατά την κατασκευαστική προσέγγιση, και της ηγετικής θέσης ενός τμήματος της διασποράς στη διαδικασία του διασπορικού γίνεσθαι. Υποβαθμίζεται δε ή και παραβλέπεται όμως η αποτελεσματικότητα παρέμβασής των άλλων δύο τμημάτων διασποράς που προσδιορίζεται από εξωγενείς παράγοντες. Ο επηρεασμός της ελληνικότητας είναι ένα πολυδιάστατο και μακροπρόθεσμο εγχείρημα, με δυνατότητα ενίσχυσής της από το εθνικό κέντρο. Αυτό

³⁵ Shain, Y.-Barth, A., "Diasporas and International Relations Theory", in International Organization, vol. 57, Summer 2003; pp. 449-479.

επηρεάζει την ιδιότητα της εθνικότητας, ανεξάρτητα αν υπερτερούν σ' αυτή τα χαρακτηριστικά της εθνικής/εθνοτικής ταυτότητας με κατάλληλα μέτρα θεσμικής, οργανωτικής, επικοινωνιακής, εκπαιδευτικής, κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής με εξειδίκευση στους τομείς της «πολιτικής ιδιότητας», την υποχρέωση στράτευσης στις ένοπλες δυνάμεις, τη χορήγηση δικαιώματος ψήφου στους ομογενείς, την παροχή ελληνόγλωσσης παιδείας, τις δημοσιονομικές διευκολύνσεις, τις κοινωνικές παροχές κ.τ.λ. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει εκ νέου να εκπονηθούν και να εφαρμοστούν ποικίλα προγράμματα, τα οποία να κατατείνουν στον επηρεασμό όλων των εκφάνσεων ελληνικότητας της ελληνικής διασποράς και του αποθέματος του κοινωνικού κεφαλαίου της.

Άρα απαιτείται μία νέα μορφή Διασύνδεσης του εθνικού κέντρου και της διασποράς. Η διαμόρφωση και άσκηση πολιτικής από το εθνικό κέντρο για τη διασπορά θα προϋποθέτει την απάντηση στο ερώτημα της μορφής διασύνδεσης μεταξύ εθνικού κέντρου και διασποράς. Το προτεινόμενο σύστημα περιέχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ενώ τα συνήθη αμιγή συστήματα κινούνται μεταξύ της ηγεμονικής σταθερότητας και του δικτυωτού έθνους. Με κριτήριο τη σταθερότητα και την αποτελεσματικότητα παρέμβασης της διασποράς θα επιλεγεί εκείνο που αναταποκρίνεται στις ειδικές συνθήκες της ελληνικής διασποράς.

(α) Το σύστημα της ηγεμονικής σταθερότητας³⁶

Η παγκόσμια γεωγραφική κατανομή της ελληνικής διασποράς, σε περίπου 140 κράτη, με διαφοροποιήσεις μεν ως προς την ποσοτική και ποιοτική σύνθεση των διαφόρων τμημάτων της αλλά σχετικά μικρής οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής εμβέλειας συγκριτικά με την Ελλάδα και την Κύπρο, καθιστούν αυτές αναμφισβήτητα εθνικά κέντρα του ελληνισμού. Προσομοιάζει δε η παραπάνω κατανομή ισχύος των τμημάτων του ελληνισμού με το διεθνές σύστημα και την ηγεμονία που διέθεταν σ' αυτό κατά περιόδους διάφορα κράτη. Υπό αυτές τις συνθήκες η σταθερότητα και η αποτελεσματικότητα, όπως π.χ. το διεθνές νομισματικό σύστημα, είναι ένα παγκόσμιο δημόσιο αγαθό, την παραγωγή και διάθεση του οποίου εγγυάται η ηγεμονική δύναμη. Σύμφωνα συνεπώς με τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, η ύπαρξη ενός εθνικού κέντρου σ' ένα έθνος με μεγάλη διασπορά, συσχετίζεται θετικά με την επιτυχή επίτευξη εθνικών (συλλογικών) αποτελεσμάτων και σταθεροποιητικά για το σύνολο των τμημάτων του έθνους. Προς διερεύνηση βέβαια παραμένει το ερώτημα εάν η ηγεμονική δύναμη, το εθνικό κέντρο, αποφασίζει και δραστηριοποιείται αυτόνομα (μονομερώς), και άρα πατερναλιστικά προς τη διασπορά, ή ως πρώτο μεταξύ ίσων (*primus inter pares*) σε συνεργασία δηλαδή με τα υπόλοιπα τμήματα του έθνους (πολυμερώς). Πρόκειται ουσιαστικά για τη θέση του εθνικού κέντρου στην ενδο-εθνοτική ιεραρχία, και ανεξάρτητα από τις όποιες αδυναμίες του ελλαδικού κέντρου, αυτό λειτουργεί θετικά τόσο για τη σταθερότητα του ελληνισμού όσο και για την αποτελεσματικότητα της διασπορικής δραστηριότητας. Στην πράξη τα διάφορα τμήματα της διασποράς διαπνεόμενα από την κοινή εθνική/εθνοτική ταυτότητα και συνδεδόμενα με στενούς υλικούς και ιδίως συναισθηματικούς δεσμούς, μέσω του

³⁶ Duncan, S., "The Limits of Hegemonic Stability Theory", in *International Organization*, vol. 39, no 4, Autumn 1985.

«επικοινωνιακού λόγου (discourse)» αναζητούν συναινετικές επιλογές κατά την κonstrουκτιβιστική προσέγγιση.

Στο σύστημα της ηγεμονικής σταθερότητας, τα διάφορα τμήματα της διασποράς επικοινωνούν αμφίδρομα με το εθνικό κέντρο με τη μορφή μιας κάθετης ροής. Συνήθως το εθνικό κέντρο υποβοηθείται στην άσκηση του συντονιστικού και αποφασιστικού του έργου από επιτελείο ειδικών μελετητών και το μοντέλο μετατρέπεται σε γραμμικό-επιτελικό. Με την υποστήριξη της ειδικής επιστημονικής κοινότητας σε θέματα διασποράς, αναπτύσσονται σχέσεις αιτίου και αιτιατού, καθορίζονται πολιτικά εφικτοί στόχοι και, μέσω του επικοινωνιακού λόγου, διεξάγεται η ενδοεθνοτική επικοινωνία που, υπό κανονικές συνθήκες, οδηγείται σε συναινετικές λύσεις.

Κρίσιμο όμως ζήτημα είναι η πατερναλιστική συμπεριφορά του εθνικού κέντρου προς τις οργανώσεις της διασποράς. Έχει παρατηρηθεί συχνά το εθνικό κέντρο να παρεμβαίνει με χρηματικές ενισχύσεις ή νομοθετικές πρωτοβουλίες (όπως η ίδρυση και λειτουργία των ΣΑΕ) στο οργανωσιακό γίγνεσθαι της διασποράς.

Νομίζω ότι σε περιόδους κρίσεων και εισαγωγής νέων θεσμών, αυτή η παρέμβαση είναι αναγκαία, για να υπάρχει ένα οργανωτικό σύστημα, αλλά σε κανονικές συνθήκες, οι οργανώσεις της διασποράς πρέπει να απολαμβάνουν υψηλό βαθμό αυτονομίας.

(β) Το σύστημα του δικτυωτού έθνους³⁷

Σύμφωνα με το σύστημα του «δικτυωτού έθνους», τα διάφορα τμήματα της διασποράς επικοινωνούν μεταξύ τους σε οριζόντια σχέση παρακάμπτοντας το εθνικό κέντρο, στο οποίο (ελλαδικό κράτος) αποδίδονται αδυναμίες και αγκυλώσεις. Μια εκδοχή του συστήματος του δικτυωτού έθνους διατυπώθηκε ως «θεωρία του γαλαξία», κατά την οποία τα διάφορα τμήματα της διασποράς παρομοιάζονται με αυτόφωτα αστέρια ενός ενιαίου γαλαξία που κινούνται σε αλληλοεπηρεαζόμενες τροχιές. Εφαρμογή του παραπάνω συστήματος σημαίνει, ουσιαστικά, την εξίσωση των διασπορικών τμημάτων του ελληνισμού με το εθνικό κέντρο και υιοθέτηση της άποψης για αυτόνομες των «Ελλήνων κοινότητες» που ενέχει τον πραγματικό κίνδυνο της απώλειας κάθε έκφρασης ελληνικότητας της σημερινής ελληνικής διασποράς. Οδηγεί τελικά σε αποσταθεροποίηση της εσωτερικής συνοχής του ελληνικού έθνους και σε αναποτελεσματικότητα κατά την επιδίωξη των εθνικών στόχων. Νομίζω ότι η ισχύς και η σημασία του εθνικού κέντρου προσδίδει σ' αυτό την πρωτοβουλία και την πρωτοκαθεδρία στις εθνοτικές υποθέσεις. Στον άμεσο δε χρονικό ορίζοντα δεν διαφαίνονται προϋποθέσεις «ενδο-εθνοτικής διαντίδρασης» (interethnic interaction), κατά την οποία ασκείται αμοιβαία επιρροή από τις ενέργειες των διαφόρων τμημάτων της διασποράς.

Μεταξύ των αμιγών συστημάτων, δημιουργούνται στην πραγματικότητα μεικτά συστήματα, (το προτεινόμενο) τα οποία, παρά την πολυπλοκότητά τους, μειώνουν τα μειονεκτήματα και αυξάνουν τα πλεονεκτήματα των αμιγών συστημάτων, ευνοούν την

³⁷ Κωνσταντινίδης Στ., «Ελληνική Διασπορά και Ίστορία», στο Ίστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία, Δαμανάκης Μ. κ.ά., Ρέθυμνο, 2004, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, σ.45-49.

«ενδο-εθνοτική επικοινωνία και αλληλεγγύη» και ενισχύουν τους ενδο-εθνοτικούς δεσμούς.

Συνάμα σε όλες αυτές τις σκέψεις ενδιαφέρον είναι και το ερώτημα: Τι είδους κράτη χρησιμοποιούν τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς; Συνοπτικά: Οι διασπορές συγκεντρώνονται σε περιφερειακές περιοχές του πλανήτη, προέρχονται από φτωχά κράτη και χρησιμοποιούν ένα εθνοτικό μοντέλο ιθαγένειας. Όμως πάντα ένα δείγμα χωρών δεν είναι εξαντλητικό... Η νέα Τυπολογία θα συνδυάζει ένα μεικτό σύστημα με την «νεοπλουραλιστική» προοπτική, δηλαδή μια πολυεπίπεδη οργάνωση διακριτών συνιστωσών του κράτους, στην οποία οι κατεστημένοι κρατικοί φορείς και οι εξωτερικοί παράγοντες ανταγωνίζονται για τα συμφέροντά τους. Τέτοια παραδείγματα είναι: θεμέλια για μεταεθνική ιθαγένεια και κυριαρχία, μέτρα για επέκταση των δικαιωμάτων.

Ποιοι τύποι κρατών χρησιμοποιούν ποιους τύπους πολιτικών;

Τα ικανά κράτη (δηλαδή αυτά με ανεπτυγμένες ικανότητες εμπλοκής της διασποράς) μπορεί να εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες: εκμεταλλευτικά κράτη, τα οποία αποσπών υποχρεώσεις χωρίς να επεκτείνουν τα δικαιώματα· γενναιόδωρα κράτη, τα οποία επεκτείνουν τα δικαιώματα χωρίς να αποσπών υποχρεώσεις, και τα εμπλεκόμενα κράτη, τα οποία εξάγουν υποχρεώσεις και επεκτείνουν τα δικαιώματα. Αυτές οι κατηγορίες είναι μόνο προκαταρκτικές προτάσεις, που προορίζονται να υποδείξουν περαιτέρω αναλυτικές χρήσεις στις οποίες μπορεί να τεθεί η τυπολογία και που θα αναλυθούν διεξοδικά στην συνέχεια.

iv. Τα ΚΜΔ ως εργαλείο επηρεασμού της κοινής γνώμης και κίνδυνοι από τη χειραγώγηση της πληροφορίας

Η ανθρώπινη επικοινωνία διευκολύνεται με πάρα πολλούς τρόπους, όχι μόνο μέσω της ομιλίας και της γραφής. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής έχει ήδη εισάγει στην ζωή μας νέες μορφές επικοινωνίας. Κατ' αρχάς, να σημειωθεί ότι η ΤΝ είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία ενός νέου αλφάβητου, αρχίζοντας από τα emoticons, emoji, gifs, που μαζί με την αυτόματη μετάφραση επιβοηθούν τους ανθρώπους στο να αντικαταστήσουν την απουσία μιας κοινής γλώσσας και να βοηθήσουν την έκφραση και την επικοινωνία μέσω της γλώσσας του σώματος. Η ΤΝ μπορεί να προσφέρει στους ανθρώπους πολλά προνόμια όπως να ανταλλάξουν ιδέες και να επικοινωνήσουν με πολλούς τρόπους: δημιουργία συνδέσεων βασισμένων σε έναν αριθμό κριτηρίων, χρήση των πολυμέσων, εμπλουτισμός της ανθρώπινης αισθητηριακής αντίληψης μέσα από τις βάσεις δεδομένων που επεξεργάζεται κλπ

Ο όρος «αλληλεπίδραση ανθρώπου - πληροφορίας» (Human Information Interaction, HII) αφορά στην αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπου - υπολογιστή (Human Computer Interaction), δίνοντας μεγαλύτερο βάρος στο πώς οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν, σχετίζονται και επεξεργάζονται την πληροφορία ανεξάρτητα από το μέσον που τους συνδέει. Μια σημαντική συνιστώσα είναι ο τελικός σκοπός της αλληλεπίδρασης, η λήψη αποφάσεων. Επιπλέον, αυτή βασίζεται σε μια θεμελιώδη κατανόηση των ανθρώπινων γνωσιακών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών. Καθίσταται σαφές πως η διαδικασία επηρεασμού διευκολύνεται και επιταχύνεται έτι περαιτέρω με την HII.

Με τον όρο κοινότητα και κοινή γνώμη, περιγράφεται μια ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα και ταυτότητες που την καθιστούν διακριτή. Στο παρελθόν, οι κοινότητες είχαν μια συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία ενώ σήμερα με την τεχνολογική πρόοδο μπορούν να δημιουργηθούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και να έχουν ιδεολογικό, κοινωνικό και πολλούς άλλους προσανατολισμούς και ταυτότητες. Αυτός που κυβερνά το διαδίκτυο κυβερνά και τον κόσμο³⁸.

Η TN θα μπορούσε, επίσης, να χρησιμοποιηθεί από το Υπεξ για την ανάλυση των συνδέσεων τις οποίες διαμοιράζονται οι χρήστες, κάτι το οποίο είναι πολύ χρήσιμο για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης και των fake news. Πολλές νέες εταιρείες άλλωστε εκπαιδεύουν τα νευρωνικά δίκτυα να επισημαίνουν άρθρα και επικεφαλίδες και να τα ελέγχουν βάσει στατιστικών στοιχείων που έχουν στην διάθεσή τους.

Τα νευρωνικά δίκτυα εκπαιδεύονται να μοιάσουν όσο περισσότερο γίνεται στον ανθρώπινο εγκέφαλο, όμως έχουν και πολλά μειονεκτήματα, όπως λάθη του δικτύου που δεν μπορούν να εντοπίσουν. Οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος έγκειται στην πολύ μεγάλη ευελιξία τους, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως ωρολογιακή βόμβα σε ορισμένες περιπτώσεις. Κυβερνήσεις χωρών που δεν φημίζονται για την προσήλωσή τους στη δημοκρατία, μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα νευρωνικά δίκτυα προκειμένου να παρακολουθούν και να λογοκρίνουν τους πολίτες τους.

Καθώς τα δίκτυα αυτά έχουν τη δυνατότητα να μελετήσουν μαγνητοσκοπημένες ομιλίες και να βγάλουν συμπεράσματα, μπορούν επίσης, να μελετήσουν βάσεις δεδομένων λέξεων και ήχων προκειμένου να μπορέσουν να μιμηθούν τέλεια τη φωνή κάποιου ομιλητή, βάζοντάς του στο στόμα λέξεις που δεν είπε ποτέ (!)³⁹.

Η εν λόγω τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αλλάξει το παρόν ή το μέλλον, έχοντας τεράστιες δυνατότητες με αποτελέσματα που δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν εάν είναι πραγματικά ή όχι.

Η διάδοση αυτής της τεχνολογίας θα οδηγήσει τους χρήστες της να μπορούν να δημιουργήσουν μια πειστική ομοιότητα οποιασδήποτε σκηνής ή προσώπου που μπορούν να φανταστούν. Λόγω του ότι η αρχική εικόνα που θα χρησιμοποιηθεί θα είναι αληθινή, θα είναι αδύνατον να ελεγχθεί η δημιουργία για την αυθεντικότητά της. Με τις νέες μεθόδους και με την τεχνολογία του βίντεο, μπορούν να προβληθούν σκηνές που δεν υπήρξαν ποτέ στην πραγματικότητα και να χρησιμοποιηθούν ακόμα και ως αποδεικτικά στοιχεία π.χ για θέματα γενοκτονίας, πολεμικές επιθέσεις, καταστροφές εθνικών μνημείων κ.α.

Η πιο σημαντική εξέλιξη στο πεδίο της επικοινωνίας είναι τα MADCOMs, όπου η TN δεν θα μπορεί να ξεχωρίσει από τον ανθρώπινο χειριστή και ενδείκνυται για τρομερή

³⁸ Αυτό καταδεικνύει η νίκη Trump στις 8 Νοεμβρίου 2016, ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως υπερδύναμη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το επόμενο στάδιο είναι η «εκπαίδευση» των νευρωνικών δικτύων, ώστε να καταλαβαίνουν τις online συνομιλίες και να κατευθύνουν τη συζήτηση προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

³⁹ Μια ομάδα επιστημόνων πληροφορικής και οπτικοακουστικών, το 2016, από μια δυσδιάστατη φωτογραφία κατόρθωσε, με χρήση TN, να παρουσιάσει μια ρεαλιστική μάσκα του Muhammad Ali, να την εντάξει σε εικονική πραγματικότητα και να της δώσει τη φωνή του.

κατάχρηση. Μέχρι στιγμής, είναι δυνατή η διάκριση ανθρώπου από botnets και sockpuppets, αλλά στο κοντινό μέλλον αυτό θα γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο⁴⁰.

Ακόμα κι ο πόλεμος των likes έχει κανόνες, με την πληροφοριακή ροή να εξελίσσεται συστηματικά και το διαδίκτυο να είναι σήμερα το κυριότερο μέσον επικοινωνίας. Μεταμέσα κοινωνικής δικτύωσης, το δίκτυο θα μεγαλώσει κι άλλο σε μέγεθος, πεδίο εφαρμογής και μέλη, όμως, η ουσιαστική μορφή του και η κεντρική θέση του στο σύστημα πληροφοριών δεν αναμένεται να μεταβληθεί, με τους βασικούς παράγοντες να μένουν οι ίδιοι και να επιδιώκουν να επηρεάζουν την παγκόσμια διπλωματική σκηνή. Το διαδίκτυο είναι ένα «πεδίο μάχης» και αποτελεί πλατφόρμα για να πετύχουν τους στόχους οι παίκτες που το χειραγωγούν αποτελεσματικότερα. Η μάχη στο διαδίκτυο είναι αέναη και η πληροφορία μεταδίδεται συνεχώς. Επίσης, στο πεδίο της πληροφορίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μπορεί ένα γεγονός να κατασκευαστεί από το μηδέν μη έχοντας συμβεί ποτέ και όλοι να πιστέψουν ότι συνέβη και αυτό να έχει την ίδια ισχύ με ένα πραγματικό γεγονός, το οποίο μπορεί να παρουσιαστεί ως να μην έχει καμμία σημασία.

Αυτό που καθορίζει επομένως το αποτέλεσμα ενός συμβάντος δεν είναι τα πραγματικά γεγονότα αλλά αυτά που θα υπερισχύσουν ψυχολογικά και πολιτικά, μέσα από τον αυξανόμενο αλγοριθμικό χειρισμό.

Τα κράτη θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι πλέον τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν το θεμέλιο της εμπορικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής και ένα πεδίο διένεξης και σοβαρών συνεπειών για την ασφάλεια σε ατομικό, κοινωνικό και διακρατικό επίπεδο⁴¹.

Η ΤΝ προσφέρει ισχυρά όπλα και δυνατότητες στους προπαγανδιστές για χειραγώγηση. Οι ανθρώπινες γνωσιακές διεργασίες είναι ένα πολύπλοκο σύστημα και η ΤΝ εξειδικεύεται στην αποκωδικοποίηση σύνθετων συστημάτων. Η αλληλεπίδραση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δίνουν τη δυνατότητα στους ειδικούς να εκμεταλλευθούν αρκετά προσωπικά δεδομένα και να διαμορφώσουν ψυχολογικά προφίλ κάθε πολίτη- χρήστη. Μέσα από την παροχή πολλών πληροφοριών από τους

⁴⁰«Αν δοθεί ένα botnet Twitter σε ένα MADCOM, το δίκτυο έχει τη δυνατότητα να αλλοιώσει την αλγοριθμική προβολή ενός θέματος, χωρίς να γίνει αυτό αντιληπτό, με τη δημιουργία ρεαλιστικών συνομιλιών που δεν θα οδηγούν μόνο σε νέες ειδήσεις αλλά και σε νέους κύκλους συζητήσεων, που θα εξαπατούν και θα χειραγωγούν τους χρήστες, παρέχοντας ακόμα και συνεντεύξεις σε δημοσιογράφους που δεν είναι ενήμεροι. Εάν ένα MADCOM τροφοδοτηθεί με αρκετά επιχειρήματα δεν θα επαναλάβει ποτέ τον εαυτό του. Εάν τροφοδοτηθεί με πολλές πληροφορίες για έναν πληθυσμό – στόχο, θα μπορέσει να δημιουργήσει ένα αφήγημα για κάθε πολίτη της χώρας. Λόγω του ότι το δίκτυο συνεχώς μαθαίνει και είναι σε εγρήγορση, εν μέσω κρίσης, θα είναι το πρώτο που θα αντιδράσει, δίνοντας δυσανάλογη προσοχή και καθοδηγώντας τα αφηγήματα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης προς όποια κατεύθυνση ταιριάζει στους χρήστες».(Walsh, T. (2018). *Machines That Think: The Future of Artificial Intelligence*. USA: Prometheus Books).

⁴¹ Ρωσίδης, Ζ., *Η Δημόσια Διπλωματία ως εργαλείο άσκησης ήπιας ισχύος στην Εξωτερική Πολιτική, στο Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου, Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), Παπαζήσης, Αθήνα, 2020.*

χρήστες, οι μηχανές μαθαίνουν την προσωπικότητά τους, τις ανάγκες τους, αυτά που τους ενοχλούν, τους φοβίζονται και τους αρέσουν⁴².

Σύμφωνα με τον Matt Chessen (2017)⁴³, τα προσεχή έτη τα MADCOMs θα έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν με βάση την προσωπικότητα και το υπόβαθρο των χρηστών, να προβάλλουν και να προσαρμόζουν σε κάθε έναν χρήστη ρητορικές πειθούς και φόβου, να ασκούν δηλαδή μια «εξατομικευμένη προπαγάνδα». Το διαδίκτυο θα μετατραπεί σε πεδίο μάχης, καθώς θα βελτιώνονται τα εργαλεία ανίχνευσης MADCOM και συγχρόνως τα ίδια τα MADCOMs θα βελτιώνονται από τους προπαγανδιστές προκειμένου να αποφύγουν τον εντοπισμό τους...

Κεφάλαιο 2. Ενδυνάμωση των αντίστοιχων κρατικών θεσμών για τη διακυβέρνηση της διασποράς

Σύμφωνα με τον Orozco (2006)⁴⁴ η διακρατική σχέση μεταξύ της διασποράς και της πατρίδας μπορεί να αποτυπωθεί σε πέντε στοιχεία: Μεταφορές, Τηλεπικοινωνίες, Τουρισμός, Μεταφορά χρημάτων και νοσταλγικό εμπόριο (η τυπική οικονομική σύνδεση).

Είναι κάτι πιο πέρα αυτό; Να αναζητήσουμε την διεθνικότητα μεταξύ των μεταναστών ως τη συμμετοχή στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της χώρας καταγωγής τους, οι οποίες απαιτούν τακτικές και συχνές επαφές πέρα από τα εθνικά σύνορα (η ουσιαστική φιλ-ανθρωπική σύνδεση). Δηλαδή να διατηρούν μια αίσθηση κοινής ταυτότητας, να κινητοποιηθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα για να ανταποκριθούν σε ξαφνικές καταστροφές που αντιμετωπίζουν οι χώρες καταγωγής (η πρόσφατη εμπειρία από την απάντηση στην καταστροφή του τσουνάμι στην Ασία έδειξε πως η διασπορά μπορεί) και να είναι η κινητήρια δύναμη για την κοινωνική αλλαγή (σε επίπεδο θεσμών).

Όπως πολύ σωστά τόνισε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005): «Η βασική δυσκολία που αντιμετωπίζουν συχνά οι κυβερνήσεις των χωρών αποστολής και υποδοχής όσον αφορά την αντιμετώπιση της διασποράς είναι ακριβώς **η γνώση της ίδιας της διασποράς**». Δηλαδή: ο βαθμός της ένταξης της διασποράς, το καθεστώς σεβασμού των δικαιωμάτων τους στις κοινωνίες υποδοχής, οργανώσεις επίσημες και άτυπες, ακόμη και οι τρέχουσες πολιτικές μεταξύ υπόσχεσης και παράδοσης και η προοπτική του φύλου.... Οδεύουμε προς μια Διπλωματία της Διασποράς για την επίτευξη ενός στόχου εξωτερικής πολιτικής που θα μπορούσε να είναι τόσο ευρύς όσο ένα εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης, για την δημιουργία ήπιας δύναμης ικανής να επηρεάσει ορισμένες αποφάσεις της κυβέρνησης της χώρας υποδοχής. Εξακολουθεί να είναι μια «θολή περιοχή» εν μέσω της ψηφιακής επανάστασης... Ενώ τα έθνη μπορούν να χρησιμοποιούν ψηφιακές πλατφόρμες για να εμπλακούν με κοινότητες της διασποράς,

⁴² Ρωσσίδης, Ζ., Η Δημόσια Διπλωματία στην ψηφιακή εποχή: Ευκαιρίες, απειλές, προκλήσεις, στο Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, τ. 48-49, Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), Παπαζήσης, Αθήνα, φθινόπωρο 2020.

⁴³ Chessen, M., The MADCOM future, Atlantic Council, 2017

⁴⁴ Orozco, M. 2006c. "Migrant Hometown Associations (HTAs) - The Human Face of Globalization" in World Migration Report 2005 (Geneva, IOM).

τέτοιες κοινότητες μπορεί επίσης να αυτο-οργανώνονται, περιθωριοποιώντας έτσι τους διπλωμάτες.

Η δημιουργία μιας ευνοϊκής ατμόσφαιρας είναι ένα κρίσιμο πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, τα μέλη της διασποράς συνέβαλαν καθοριστικά στο να φέρουν την ανάπτυξη στην πατρίδα τους πολύ πριν από την εισαγωγή των επίσημων προγραμμάτων ανάπτυξης. Αυτές οι συνδέσεις συμβαίνουν αυθόρμητα και καθοδηγούνται από ένα ευρύ φάσμα κινήτρων, από τα καθαρά αλτρουιστικά έως τα κερδοσκοπικά, αλλά μοιράζονται ένα κοινό πράγμα: συμβαίνουν με ελάχιστη ή καθόλου κυβερνητική παρέμβαση και ακόμη και με την αντίσταση της κυβέρνησης. Μια επιλογή για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, λοιπόν, είναι να ενθαρρύνουν αυτήν την αυθόρμητη δέσμευση. Πώς θα γίνει όμως αυτό; Το καλύτερο στοίχημα των υπευθύνων χάραξης πολιτικής είναι να θέσουν σε εφαρμογή ένα νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο που θα προωθεί τη συμμετοχή της διασποράς. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα πρέπει να δημιουργήσει έναν ιστό προνομίων και υποχρεώσεων σχεδιασμένο για έναν πληθυσμό υψηλής κινητικότητας με πολλαπλές συγγένειες. Αρκετές έχουν εισαχθεί από το έτος 2000 και στοχεύουν στην εξάλειψη των κανονιστικών και νομοθετικών διατάξεων που είτε περιορίζουν είτε αποθαρρύνουν τα μέλη της διασποράς από το να ταξιδεύουν μεταξύ των χωρών καταγωγής και υποδοχής ή από την πλήρη συμμετοχή στην πολιτική, στην κοινωνία και στην οικονομία των χωρών καταγωγής τους. Η δημιουργία ενός ευνοϊκού πλαισίου μπορεί, να έχει σημαντικό αναπτυξιακό αντίκτυπο, εν μέρει κερδίζοντας την εμπιστοσύνη των μελών της διασποράς και ως εκ τούτου ενθαρρύνοντας τη συμβολή τους στην ανάπτυξη.

Πολλές χώρες για παράδειγμα έχουν θεσπίσει κάποια μορφή ευέλικτης νομοθεσίας περί ιθαγένειας, δίνοντας τη δυνατότητα στους μετανάστες και στους απογόνους τους να αποκτήσουν διπλή ή πολλαπλή υπηκοότητα. Ο αριθμός των χωρών που επιτρέπουν στους περισσότερους πολίτες τους να έχουν διπλή υπηκοότητα έχει υπερδιπλασιαστεί τα τελευταία 20 χρόνια. Για παράδειγμα, δέκα χώρες στη Λατινική Αμερική, Βραζιλία, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Δομινικανή Δημοκρατία, Εκουαδόρ, Ελ Σαλβαδόρ, Μεξικό, Παναμάς, Περού και Ουρουγουάη έχουν τέτοιες διατάξεις.

Πολλές χώρες χορηγούν πολιτικά δικαιώματα στους πολίτες όσο αυτοί είναι στο εξωτερικό, με κυριότερο το δικαίωμα ψήφου. Μια γρήγορη ανασκόπηση στο Διεθνές Ινστιτούτο για τη Δημοκρατία και την Εκλογική Βοήθεια (IDEA) δείχνει ότι 115 κράτη και περιφέρειες έχουν στο οπλοστάσιο τους νομικές διατάξεις που επιτρέπουν την ψηφοφορία στο εξωτερικό. Οι διατάξεις για την εξωτερική ψηφοφορία είναι πιο κοινές στην Ευρώπη, αλλά υπάρχουν επίσης σε κάθε περιοχή του πλανήτη.

Ένα άλλο όλο και πιο δημοφιλές είναι το ζήτημα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Ειδικά σε μετακομμουνιστικές χώρες όπου το δικαίωμα στην ιδιωτική ιδιοκτησία δεν αναγνωρίστηκε στην κομμουνιστική εποχή και στη συνέχεια έγινε επιστροφή της απαλλοτριωμένης περιουσίας από το κράτος. Πολλές χώρες θέτουν περιορισμούς στην ιδιοκτησία ξένων υπηκόων σε ακίνητα. Στο Μεξικό, για παράδειγμα, οι αλλοδαποί δεν μπορούν να αγοράσουν απευθείας σπίτια σε ορισμένες περιοχές -κυρίως παράκτιες και αυτόχθονες ζώνες της χώρας-. Οι αλλοδαποί δεν επιτρέπεται επίσης να αγοράσουν γη στις Φιλιππίνες, αλλά μπορούν να αγοράσουν με καθεστώς συνιδιοκτησίας. Στην Ινδία

και την Κίνα, οι αλλοδαποί μπορούν να αγοράσουν σπίτια, αλλά πρέπει να λάβουν άδεια από τις κυβερνητικές αρχές.

Ένας αυξανόμενος αριθμός κυβερνήσεων έχουν εισαγάγει φοροαπαλλαγή για τα αντικείμενα της διασποράς που εισάγονται από το εξωτερικό, ιδιαίτερα για όσους θέλουν να επιστρέψουν σε μόνιμη βάση. Για παράδειγμα, το Μάλι παρέχει απαλλαγή από τελωνειακούς δασμούς και τέλη για την εισαγωγή ειδών οικιακής χρήσης για όλους τους μετανάστες από το Μάλι που επιστρέφουν μόνιμα σε αυτό, συμπεριλαμβανομένων των φοιτητών που επιστρέφουν μετά τις σπουδές τους στο εξωτερικό. Το Μεξικό, η Κολομβία, το Μπουρούντι, το Εκουαδόρ, η Γουατεμάλα, οι Φιλιππίνες και η Ουρουγουάη προσφέρουν επίσης παρόμοια οφέλη, όχι μόνο για οικιακά είδη αλλά και για αυτοκίνητα...

Πρόσφατα, οι χώρες πρόσφεραν επίσης φορητά προνόμια, όπως εκείνα που σχετίζονται με τις συντάξεις, την ιατρική ασφάλιση και την ασφάλιση ζωής. Η πλειονότητα των μεταναστών αντιμετωπίζει εμπόδια στη μεταφορά των συντάξεων και των επιδομάτων υγειονομικής περίθαλψης όταν μετακομίζει, καθώς οι διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες κοινωνικής ασφάλισης καλύπτουν μόνο το 20% έως 25% των διεθνών μεταναστών. Η έλλειψη φορητότητας πιστεύεται ότι αποθαρρύνει την προσωρινή και, ιδίως, την μόνιμη επιστροφή. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τους μετανάστες που σκέφτονται να συνταξιοδοτηθούν στην χώρα καταγωγής τους.

Αντιλαμβανόμαστε ότι οι πληθυσμοί της διασποράς μπορεί να συγκεντρώνονται σε έναν ή δύο κορυφαίους προορισμούς ή να είναι διάσπαρτοι σε πολλές χώρες⁴⁵. Η συγκέντρωση των διασπορών είναι σημαντική επειδή αντιπροσωπεύουν ένα από στόχο για δέσμευση τόσο για τις χώρες προορισμού όσο και για τις χώρες προέλευσης.

Η δέσμευση είναι ένα κρίσιμο πρώτο βήμα, αλλά δεν είναι το μοναδικό. Υπάρχει συχνά ένα χάσμα μεταξύ αυτού που οραματίζονται οι κυβερνητικοί σχεδιαστές στα χαρτιά και αυτού που εφαρμόζεται επί τόπου. Για να μεγιστοποιηθεί η αποτελεσματικότητα αυτών των κανόνων και κανονισμών, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να λάβουν υπόψη τα διδάγματα εμπειρίας που έμαθαν.

Όπως δήλωσε ο Russel King στο θεμελιώδες άρθρο του για τη μετανάστευση επιστροφής, «η μετανάστευση επιστροφής είναι το άγραφο κεφάλαιο στην ιστορία της μετανάστευσης» (King, 2000)⁴⁶. Υπάρχει σημαντικό ενδιαφέρον για τη μετανάστευση επιστροφής, ιδιαίτερα για τη διασπορά και τον αντίκτυπό της στην ανάπτυξη των χωρών καταγωγής.

⁴⁵ This concentration is evident in New Zealand and Canadian diasporas who are centred largely in Australia (77%) and the United States (83%), respectively. Table 11 shows the situation for a few major countries of destination. While New Zealand is attracting migrants from 177 countries in 2001, there were more than 10,000 migrants from 16 countries. Australia and Canada show still much greater diversity as regards the origin of migrant communities with 56 and 72 countries respectively accounting for more than 10,000 migrants (Bryant, J.; Law, D. 2004. New Zealand's Diaspora and Overseas-born Population, Working Paper 04/13 (Wellington, New Zealand Treasury). Available at: <http://www.treasury.govt.nz/publications/research-policy/wp/2004/04-13>).

⁴⁶ King, R. 2000. "Generalizations from the history of return migration. Return migration: journey of hope or despair?" in B. Ghosh (ed.) Return Migration: Journey of Hope or Despair? (Geneva, IOM).

Ένας άλλος όρος που δηλώνει την επιστροφή είναι η έννοια της «αντίστροφης διασποράς». Αυτή είναι μια αναφορά στην επιστροφή των διασπορών στη χώρα καταγωγής. Επίσης είναι περιορισμένες οι έρευνες. Η καναδική διασπορά εγείρει μερικά ενδιαφέροντα ζητήματα σχετικά με τις αντίστροφες κινήσεις της διασποράς. Το Asia Pacific Foundation του Καναδά υπολογίζει τον αριθμό των Καναδών στο εξωτερικό περίπου 2,7 εκατομμύρια, περίπου το εννέα τοις εκατό του πληθυσμού (Metropolis, 2006). Υπολογίζεται ότι το ένα τρίτο των ανδρών μεταναστών μεταξύ 25 και 45 ετών που εγκατέλειψε τον Καναδά μέσα σε 20 χρόνια (από την άφιξή τους σε χώρες του εξωτερικού) επέστρεψαν πίσω⁴⁷. Στην περίπτωση της Κίνας, η επιστροφή των επαγγελματιών δεν είναι τόσο μεγάλη (Biao, 2005)⁴⁸. Κατά την περίοδο 1985-2003, πάνω από 700.000 που μετανάστευσαν, μόνο 180.000 επέστρεψαν, πράγμα που σημαίνει ότι σχεδόν τα τρία τέταρτα αυτών *παρέμειναν στο εξωτερικό...*

i. Προοπτικές σε θεσμικό επίπεδο για την εξέλιξη της διαδικτυακής παρουσίας της ελληνικής διπλωματίας

Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη ενός έθνους δημιουργεί πολιτική ισχύ και διεθνή επιρροή, με αντίκτυπο στην ισορροπία ισχύος στην παγκόσμια σκηνή.

1η πρόκληση μπορεί να είναι ο συντονισμός, καθώς το ΥΠΕΞ δεν είναι ο μόνος κυβερνητικός μηχανισμός που προσπαθεί να διαμορφώσει τη *selfie* διπλωματία ενός κράτους – και το ερώτημα που τίθεται είναι αν συντονίζει τις ενέργειες του με άλλες υπηρεσίες και υπουργεία. Αν και η εξειδίκευση/προσαρμογή του περιεχομένου δεν αποτελεί απαραίτητα αρνητικό στοιχείο, τίθεται ένα θέμα ως προς τη δυνατότητα του Τμήματος ΨΔ να διατηρήσει ένα συνεκτικό αφήγημα....

2η πρόκληση με τους ιστότοπους των Υπουργείων/Υπηρεσιών να είναι περιορισμένοι/ελλειμματικοί σε περιεχόμενο, παρουσιάζοντας ενίοτε διαφορετικά ή αντιφατικά μηνύματα, διαθέσιμα μόνο στην ελληνική, αγγλική και γαλλική γλώσσα. Επίσης αριθμός likes/ακολουθών στους κεντρικούς (αγγλόφωνους) λογαριασμούς είναι αρκετά μειωμένος.

3η πρόκληση σε επίπεδο λήψης αποφάσεων, αξίζει να σημειωθεί ότι τα στελέχη του Τμήματος ΨΔ έχουν μεν αυτονομία για τη δημοσίευση περιεχομένου online – ωστόσο, άλλο Τμήμα στο Υπουργείο αποφασίζει ποιο περιεχόμενο θα δημοσιευθεί, δηλαδή ποιο μήνυμα θα μεταδοθεί παραμένει στα χέρια των διπλωματών.

4η πρόκληση, τα τελευταία χρόνια τα Υπεξ άλλων κρατών πρωτοπορούν σε ένα νέο μοναδικό είδος διπλωματίας, τη λεγόμενη «διπλωματία κώδικα ή αλγορίθμων». Το ελληνικό Υπεξ δυστυχώς βρίσκεται πολύ πίσω στο να κάνει αυτό το βήμα..

Οι πολιτικές ευθυγραμμίσεις που εκτυλίσσονται σε διάφορα μέρη του κόσμου είναι πολύπλοκες και αδιαφορούν για τις οποιεσδήποτε μονοδιάστατες λύσεις. Το σύγχρονο

⁴⁷ Metropolis. 2006. National Diaspora Strategies: India, China and Canada, 8th National Metropolis Conference, Vancouver, 24 March.

⁴⁸ Biao, X. 2005. Promoting Knowledge Exchange through Diaspora Networks (The Case of People's Republic of China) (Philippines, Asian Development Bank; ESRC COMPAS).

διεθνές σύστημα μεταλλάσσεται συνεχώς σε έναν νέο κόσμο δικτύων, τα οποία άλλοτε τέμνονται και άλλοτε αλληλοεπικαλύπτονται.

Σε αυτήν την κρίσιμη χρονική συγκυρία, φέρει ιδιαίτερο ηθικό βάρος η διαπίστωση του Walter Lippmann⁴⁹ ήδη από το 1943, ότι «η συμπεριφορά ενός έθνους στις εξωτερικές σχέσεις, όπως σε όλες τις άλλες σχέσεις, μπορεί να επιφέρει αποτελέσματα μόνον όταν έχει επιτύχει ισορροπία μεταξύ των δεσμεύσεών του και της ισχύος του». Η ουσία είναι ολοφάνερη: σε αυτήν την εποχή της παγκόσμιας ψηφιοποίησης δεν υπάρχει χρόνος να μάθουμε από τα λάθη μας στον χειρισμό όλων των σημαντικών θεμάτων, όπως οι σχέσεις μεταξύ των κρατών. Αυτό δείχνει πώς και τα έθνη πρέπει να διαπραγματευθούν τις ελπίδες τους, να εκπονήσουν ένα υπεύθυνο πολιτικό σχέδιο και να θεμελιώσουν μηχανισμούς για την επίλυση των διαφορών τους και να καταλήξουν σε συμφωνία. Η Δημόσια Διπλωματία είναι ένα εργαλείο εξωτερικής πολιτικής που συμβάλλει πρωτευόντως σε αυτές τις κρίσιμες προσπάθειες.

ii. Διαπιστώσεις από την χρήση των ΚΜΔ στην ισορροπία ισχύος στην παγκόσμια σκηνή

Η αλματώδης τεχνολογική ανάπτυξη και η ραγδαία εξελισσόμενη επικράτηση της ΤΝ σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, θα επιβάλλει τη δημιουργία μιας θέσης στον κρατικό μηχανισμό, ο ιδιοκτήτης της οποίας θα είναι αρμόδιος για τη διαχείριση των σημαντικών θεμάτων και των προκλήσεων που προκύπτουν από την ΤΝ. Θα γίνει αναπόφευκτη η ανάγκη τα κράτη να μπορέσουν να διασφαλίσουν ότι η ΤΝ χρησιμοποιείται με δεοντολογικό τρόπο και να διασφαλίσουν ότι τα οφέλη της θα είναι προσιτά σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Από το 2017, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα είναι η πρώτη χώρα παγκοσμίως που δημιούργησε θέση υπουργού ΤΝ. Τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους, η Δανία ήταν η πρώτη χώρα που θέσπισε διπλωματική θέση τεχνολογίας με βάση τη Silicon Valley.

Μετά από αυτές τις δύο καινοτόμες χώρες, είναι σίγουρο ότι και άλλες θα ακολουθήσουν παρόμοιο μοντέλο, με στόχο να δημιουργήσουν μια εξειδικευμένη ηγεσία σχετικά με την τεχνολογία εντός των κυβερνήσεων. Η ανάπτυξη σκεπτόμενων μηχανών είναι μια από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις της ανθρωπότητας. Υπάρχουν πολλές προκλήσεις στον σύγχρονο κόσμο: τρομοκρατία, παγκόσμια οικονομική κρίση, μετανάστευση και τελευταία και η πανδημία⁵⁰. Μερικοί εντάσσουν και την ΤΝ σε μια από αυτές τις προκλήσεις.

⁴⁹ Ο Walter Lippmann (1889 – 1974) ήταν Αμερικανός συγγραφέας, δημοσιογράφος και πολιτικός σχολιαστής, γνωστός για το ότι ήταν από τους πρώτους που εισήγαγαν την έννοια του Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος επέδωσε στον όρο «στερεότυπο» τη σύγχρονη ψυχολογική του έννοια. Άσκησε κριτική στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την δημοκρατία στις στήλες του σε εφημερίδες και κυρίως στο βιβλίο του Public Opinion.

⁵⁰ Στη συνέχεια, κυβερνητικοί αξιωματούχοι μέσα από προσωπικούς λογαριασμούς κατηγόρησαν άλλες χώρες ότι δημιούργησαν τον κορωνοϊό και τον χρησιμοποίησαν ως βιολογικό όπλο. Η υπόθεση αυτή σαφώς έφερε στο νου μνήμες του Ψυχρού Πολέμου, αφού η επίκληση προβοκάτσιας βιολογικού πολέμου είναι παλιά μιν, πλην όμως ακόμη αποτελεσματική τακτική.

Σε κάθε περίπτωση, ο ανταγωνισμός είναι αδυσώπητος, διότι προκύπτει από την διαφορετικότητα των πολιτικών συστημάτων των κρατών. Είναι ευτύχημα ότι δεν έχει εμφανισθεί σε παγκόσμιο στρατιωτικό επίπεδο. Η πιο συνηθισμένη του μορφή είναι η υποκλοπή δεδομένων και πληροφοριών από εταιρείες. Για αυτό το λόγο και το Υπεξ ιδίως σε θέματα κυβερνο-επιθέσεων οφείλει να έχει την απαιτούμενη θωράκιση.

Η έννοια της φήμης (δημοφιλίας) ενός κράτους βρίσκεται στον πυρήνα της Δημόσιας Διπλωματίας. Η φήμη μπορεί σε μεγάλο βαθμό να ωφελήσει αλλά και να βλάψει ένα έθνος στην παγκόσμια σκηνή. Οι αντιδράσεις, οι αμφότερες δηλώσεις ηγετών και πολιτικών, προβάλλουν μια συγκεκριμένη εικόνα του αντίστοιχου κράτους και στο εξωτερικό. Για αυτό το λόγο απαιτούνται επιδέξιοι χειρισμοί στα ΚΜΔ... για το πώς τα πολιτικά συστήματα έχουν τις δυνατότητες να ενεργήσουν μέσα στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας προκειμένου να έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Άλλοτε, να υιοθετούν αντιδράσεις, άλλοτε να επενδύουν στην κοινωνική αποστασιοποίηση, άλλοτε να επιδιώκουν να αναμεταδώσουν τα ήδη αποδοτικά αφηγήματά τους σε πολλούς τομείς... Στον τομέα της τεχνολογικής νεωτερικότητας θα υπάρξουν χώρες που θα αναδυθούν με βελτιωμένη φήμη εξ αιτίας αυτού αλλά και άλλες των οποίων η φήμη θα υποστεί πλήγμα...

Επιβεβαιώνεται ο κανόνας ότι για τα περισσότερα ΥΠΕΞ ανά τον κόσμο, η πραγμάτωση διαλόγου με το ευρύτερο κοινό ως **ισάξιο συνομιλητή** εξωτερικής πολιτικής αποτελεί ακόμη σπάνιο φαινόμενο. Η Ελλάδα έχει σημειώσει πρόοδο τα τελευταία χρόνια, αλλά έχει ακόμη δρόμο να διανύσει έως ότου εισέλθει στο προσκήνιο της Ψηφιακής Διπλωματίας. Όμως ακόμη κι η καλύτερη στρατηγική Δημόσιας/Ψηφιακής Διπλωματίας δεν μπορεί να επιλύσει ζητήματα που τυχόν ανακύπτουν από μία παρακινδυνευμένη στρατηγική εξωτερικής πολιτικής.

Για την επιτυχή αντιμετώπιση των σύγχρονων παγκοσμίων προκλήσεων είναι απαραίτητη η ΤΝ και το πόσο αποτελεσματική μπορεί να γίνει θα εξαρτηθεί από το πώς η κοινωνία θα προσαρμοστεί στις τεχνολογίες της ΤΝ. Η προσπάθεια «οπλοποίησης» της πληροφορίας, θα συντελεστεί γοργά αφού θα διευκολύνεται ευχαρίστως από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε όλον τον κόσμο.

iii. Προτάσεις για βελτίωση της αξιοποίησης των Νέων Μέσων από την ελληνική εξωτερική πολιτική για το θέμα της διασποράς της

Ως προτεινόμενες λύσεις απέναντι σε αυτές τις προκλήσεις, παρατίθενται κάποιες σκέψεις:

1η σκέψη το Υπεξ να καινοτομήσει πολύ περισσότερο αξιοποιώντας τα Νέα Μέσα ως μετα-μηχανές, πρωτοπορώντας λ.χ. στην Διπλωματία Αλγορίθμων.

2η σκέψη να επικρατήσει το διαλογικό στοιχείο μέσα από μία ανοικτή συζήτηση με το κοινό ως (ισ)άξιου συνομιλητή ΕΠ. Άλλωστε, η πιο ισχυρή «φωνή» για ένα παίκτη ΕΠ δεν είναι το τί λέει αλλά το τί πράττει.

3η σκέψη να υπάρξει ένας ουσιαστικός ενδοϋπηρεσιακός συντονισμός, ήτοι τα Τμήματα να επικοινωνούν μεταξύ τους, ενώ σε επίπεδο Υπουργείων/Υπηρεσιών, να

υπάρχει ένα φόρουμ διαχειριστών Νέων Μέσων οι οποίοι να συναντώνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα για να ανταλλάξουν απόψεις και βέλτιστες πρακτικές.

4η σκέψη παίρνοντας ως αφετηρία το Digital Diplomacy Review 2020 που κατατάσσει το ελληνικό ΥΠΕΞ στη 40η θέση, χρειάζονται νέα θεσμικά και τεχνικά μέτρα...Λέγεται ότι η επικοινωνία είναι ο πυρήνας της διπλωματίας, καθώς – όπως ανέφερε ο Stearns, σύμφωνα με το βιβλίο των Jönsson & Hall με τίτλο «Η ουσία της Διπλωματίας», δεν υπήρξε ποτέ κανείς που ήταν καλός στη διπλωματία χωρίς να είναι ταυτόχρονα καλός και στην επικοινωνία...

Το σύγχρονο διεθνές σύστημα μεταλλάσσεται συνεχώς και σταθερά σε έναν κόσμο δικτύων. Η Δημόσια Διπλωματία είναι ένα εργαλείο εξωτερικής πολιτικής που συμβάλλει τα μέγιστα σε αυτές τις κρίσιμες προσπάθειες. Είναι πρόωρο να εξάγουμε συμπεράσματα για το περίγραμμα της πρακτικής άσκησης Δημόσιας Διπλωματίας μετά την πανδημία... Η πανδημία έχει τονίσει την ανάγκη να σκεφτόμαστε ευρύτερα σε ό,τι αφορά την αναζήτηση δυνατοτήτων, να επενδύουμε στρατηγικά στην οικοδόμηση σχέσεων και να ευνοούμε την δημιουργία νέων μοντέλων δράσεως⁵¹.

Η θεσμική ασάφεια που διέπει τη Δημόσια Διπλωματία της Ελλάδας, οφείλεται κυρίως στη πολλαπλότητα των καναλιών της. Διότι ταυτόχρονα υπάρχει συνεργασία και με άλλες αρμόδιες υπηρεσίες (π.χ. Υπουργεία Πολιτισμού, Παιδείας, Τουρισμού/ΕΟΤ, πολιτιστικά ιδρύματα και ΜΚΟ) και κυρίως, με τη Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης-Επικοινωνίας (ΓΓΕΕ), η οποία στελεχώνεται ως επί το πλείστον από Συμβούλους/Γραμματείς Επικοινωνίας (ΣΓΕ)⁵². Πάντως, αποτέλεσε παράδειγμα συντονισμού/συνεργασίας μεταξύ συναρμόδιων φορέων/Υπουργείων ΔΔ και ΚΥ-Αρχών Εξωτερικού, αποδεικνύοντας ότι ένα πιο συγκεντρωτικό μοντέλο ΔΔ - όπου η ΨΔ εντάσσεται σε μια συνολική στρατηγική εξωτερικής πολιτικής, μεταδίδοντας κοινά μηνύματα ταυτόχρονα από όλα τα κανάλια - έχει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και

⁵¹ Σύμφωνα με στοιχεία του ιδρύματος Diplofoundation, το 2019, «170 Υπουργεία είχαν δημιουργήσει ειδική ιστοσελίδα για την ψηφιακή τους παρουσία στο διαδίκτυο, ενώ ο αριθμός των λογαριασμών σε ΜΚΔ και των ιστολογίων ήταν σημαντικά μικρότερος». Σε επίπεδο ΥΠΕΞ, η έρευνα Twiplomacy 2018 καταγράφει «131 Υπουργεία και 107 Υπουργούς που είναι δραστήριοι στο Twitter. Επίσης, το «παρών» δίνουν 4.600 Πρεσβείες και 1.400 Πρέσβεις, που από κοινού έχουν 39 εκατομμύρια ακολούθους». Διαφαίνεται δηλαδή, σύμφωνα με την έρευνα Twiplomacy, ότι τα ΥΠΕΞ ανά τον κόσμο ενθαρρύνουν τους διπλωμάτες τους να γίνουν δραστήριοι στα ΜΚΔ, ενώ οι κυβερνήσεις που δεν επενδύουν τους απαραίτητους πόρους σε αυτό τον τομέα, διακινδυνεύουν να μείνουν εκτός του παγκοσμίου κινήματος ΨΔ. Σε επίπεδο οργάνωσης, το μεγαλύτερο δίκτυο φαίνεται να έχει ο λογαριασμός του ΥΠΕΞ του Η. Βασιλείου, διατηρώντας μία δημόσια λίστα με 413 Πρεσβείες, Πρέσβεις και επιτετραμμένους Αρχών Εξωτερικού. Στη σφαίρα των ΜΚΔ, το ΥΠΕΞ έχει ανοίξει λογαριασμούς ήδη από το 2009 σε Facebook και Twitter, αριθμώντας σήμερα 563.688 likes και 201.000 ακολούθους αντίστοιχα. Ταυτόχρονα είναι δραστήριο και σε άλλες πλατφόρμες (Google+, Instagram, Flickr, Pinterest, YouTube και Weibo), διατηρώντας συνολικά πάνω από 250 λογαριασμούς σε ΜΚΔ (Manor, I. (2016) On the use of narratives and images in Digital Diplomacy, Diplomacy.Live: <http://www.sodd16.com/on-the-use-of-narratives-and-images-in-digital-diplomacy-ilan-manor/>).

⁵² Όπως είδαμε, εξετάζοντας το θέμα σε θεσμικό επίπεδο, διατάξεις ΨΔ προβλέπονται ήδη στον Οργανισμό του ΥΠΕΞ από το 2007, καθώς στο άρθρο 17 αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι η Υπηρεσία Ενημέρωσης και Δημόσιας Διπλωματίας είναι αρμόδια για την ανάπτυξη της κεντρικής ιστοσελίδας του Υπουργείου και τη διατύπωση εισηγήσεων ως προς τη στρατηγική ΔΔ στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Στο δε νέο σχέδιο νόμου, υπάρχει η προσθήκη στο άρθρο 18 περί «διαχείρισης των λογαριασμών του ΥΠΕΞ στα κοινωνικά δίκτυα», μία διάταξη που ενισχύει και εμπλουτίζει τη θεσμοποίηση και το περιεχόμενο της ΨΔ.

επιρροή στην κοινή γνώμη⁵³. Η ΥΕΔΔ αναγνωρίζει ότι «*Τα Νέα Μέσα, ως εκ της φύσης τους, ενθαρρύνουν το διάλογο, τη διάδραση μεταξύ των χρηστών και την ανταλλαγή απόψεων και ότι η επικοινωνία με το κοινό δεν είναι δυνατό να είναι μονόδρομη και “καθετοποιημένη”*». Γι' αυτό και η συμμετοχή του κοινού μέσω σχολίων, παρατηρήσεων, ακόμα και κριτικής, πρέπει να είναι ουσιαστική και να αξιοποιείται με ανάλογο τρόπο από το ΥΠΕΞ.

Οι κυβερνήσεις και οι διπλωμάτες θα πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και πρακτικές εφόσον επιθυμούν να ανταπεξέλθουν επιτυχώς στις προκλήσεις του νέου περιβάλλοντος. Η ΔΔ θεωρείται κρίσιμης σημασίας για την θεμελίωση μιας νέας ταυτότητας λαμβάνοντας υπόψη ότι ορισμένα κράτη αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα αρνητικής δημοσιότητας λόγω μιας παρατεταμένης/γενικευμένης εικόνας κρίσης, το κάθε ένα και για διαφορετικούς λόγους. Σε κάθε περίπτωση, τα Νέα Μέσα παρέχουν νέες δυνατότητες να προσεγγίσουν το κοινό, προσπερνώντας τους περιορισμούς της παραδοσιακής διπλωματίας ή τα κυρίαρχα ΜΜΕ, με σκοπό να ανακτήσουν το παλιό τους κύρος και την χαμένη αξιοπιστία τους. Το σίγουρο είναι ότι για την Ελλάδα όπως η κρίση είναι πολύ-επίπεδη, έτσι και η πορεία ανάκαμψης πρέπει και αυτή να είναι πολύ-επίπεδη προκειμένου να ξεπεράσει τον «γολγοθά» του διεθνούς κύρους που υπέστη.

iv. Διαλεκτική παραγωγή μιας κρατοκεντρικής «διασποράς»

Οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς περιλαμβάνουν μια ποικιλία κρατικών μέτρων. Το μέσο είναι πολιτικοί και οικονομικοί ελιγμοί. Στόχος είναι η διακρατικοποίηση της διακυβέρνησης δηλαδή να (ανα)παράγουν σχέσεις κυριαρχίας πολιτών με τους ομογενείς.

Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την αναπαραγωγή των σχέσεων κυριαρχίας πολιτών με τους ομογενείς: 1. Συνοχή 2. Αντίστοιχο σύνολο θεσμών. Πρέπει να εξελιχθούν οι πολιτικές ανάπτυξης ικανοτήτων για μια πραγματική διεθνική κοινότητα. Τα μέσα για την ενδυνάμωση αυτών των θεσμών στηρίζονται στην ανάπτυξη ικανοτήτων διακυβέρνησης που θα είναι ένα σημαντικό σύνολο θεσμοθετημένων διαδικασιών παρέχοντας έστω μια ισχνή ιδιότητα μέλους.

Επομένως το νέο τρίπτυχο θα είναι: «η διασπορά», «η εγχώρια διακυβέρνηση», «η διακυβέρνηση μέσω των κοινοτήτων».

Οι πολιτικοί θεωρητικοί μελετούν εάν είναι θεμιτό ή όχι για τους ομογενείς να συμμετέχουν στις πολιτικές της πατρίδας τους....Στο ερώτημα της νομιμότητας της διακρατικής διακυβέρνησης οι κοινωνιολόγοι Δικαίου λένε από την άλλη ότι τα κράτη ακολουθούν μια κοινωνική συμβασιακή λογική, δηλαδή ένα είδος «συναίνεσης των κυβερνώμενων». Απαιτούνται (ισχυρίζονται) πιο ισχυρές θεωρίες από τις υπάρχουσες. Πάντα μια συγκριτική νομική έρευνα συμβάλει σε πιο ζωηρή συζήτηση για αυτά και άλλα θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ κρατών και μεταναστών. Χάρης την ποικιλομορφία της τόσο από γεωγραφική όσο και από οικονομική άποψη.

⁵³ Vaxevanidou, M. (2016) Public Diplomacy as a Tool to Change the Image of a Country in Crisis. Journal of Media Critiques [JMC] – Vol.2 (8).

Το δείγμα των χωρών που παρουσιάζεται στην έρευνα του Gamlen δεν είναι τυχαίο. Ένα μεγάλο ποσοστό των χωρών που αναφέρονται στον κατάλογο συγκεντρώνεται σε λίγες γεωγραφικές περιοχές και έτσι με την πρώτη ματιά το δείγμα υποστηρίζει πολλές από τις υποθέσεις που περιγράφονται στην εισαγωγή. Ωστόσο, το δείγμα των χωρών δεν είναι εξαντλητικό. Περιλαμβάνει μόνο τις πολιτείες όπου υπήρχαν διαθέσιμες πηγές. Επομένως, αυτές οι γεωγραφικές και οικονομικές συγκεντρώσεις αντικατοπτρίζουν τη διαθεσιμότητα βιβλιογραφίας για συγκεκριμένες χώρες και περιοχές και όχι απαραίτητα μια ιδιαίτερη ένταση στη χάραξη πολιτικής για τη συμμετοχή της διασποράς σε αυτά τα μέρη. Η διαθεσιμότητα της βιβλιογραφίας φαίνεται πιο πιθανό να αντανakλά τα ερευνητικά ενδιαφέροντα των χωρών που ενδιαφέρονται για εισροές από ορισμένες περιοχές, καθώς αντικατοπτρίζει τις τάσεις στις πρακτικές χάραξης πολιτικής για τη συμμετοχή της διασποράς. Για παράδειγμα, η Νέα Ζηλανδία -που συχνά θεωρείται ως μια «κλασική χώρα μετανάστευσης»- έχει μια ισχυρή παράδοση έρευνας για τον μεταναστευτικό διεθνικισμό, αλλά σπάνια βιβλιογραφία για τη διεθνικότητα των πολιτών της, παρά το γεγονός ότι περίπου το 20% διαμένουν στο εξωτερικό και επιστρέφουν τουλάχιστον κατά διαστήματα. Θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε πιο λεπτομερείς μελέτες σχετικά με τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς άλλων κρατών όπως οι ΗΠΑ και η Βρετανία.

Όταν ληφθεί υπόψη αυτή η απόκλιση, θα υπάρχει ποικιλομορφία της έρευνας. Τα κράτη που χρησιμοποιούν πολιτικές εμπλοκής της διασποράς βρίσκονται σε όλες τις γεωπολιτικές περιοχές. Δεν είναι όλοι φτωχοί και μερικοί από αυτούς διακρατικοποιούν ένα αστικό μοντέλο ιθαγένειας. Επιπλέον, θα προκύπτει από αυτό το αποτέλεσμα ότι περαιτέρω μελέτες που θα χρησιμοποιούν αυτήν την τυπολογία ως πρότυπο, θα αποκάλυπταν τόσο ένα ευρύτερο φάσμα πολιτικών εμπλοκής της διασποράς που χρησιμοποιούνται σε πολλές από τις χώρες που θα συμμετέχουν στην έρευνα, όσο και ένα ευρύτερο φάσμα πρόσθετων χωρών που χρησιμοποιούν τέτοιου είδους πολιτικές.

Η τυπολογία δείχνει σημαντικά ότι οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς δεν μπορούν να θεωρηθούν ως μοναδικές, διακριτές ή ιστορικά *sui generis*. Αντίθετα, αποτελούν έναν αστερισμό θεσμικών και νομοθετικών ρυθμίσεων και προγραμμάτων που δημιουργούνται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, για διαφορετικούς λόγους και λειτουργούν σε διαφορετικά χρονοδιαγράμματα, σε διαφορετικά επίπεδα εντός του κράτους. Ο όρος «πολιτική» χρησιμοποιείται διστακτικά, καθώς η φύση και ο βαθμός συντονισμού μεταξύ αυτών των διαφορετικών πτυχών διαφέρει ευρέως όχι μόνο γεωγραφικά όπως καταδεικνύεται, αλλά και ιστορικά -κάτι που δεν έχουμε μελετήσει επί της παρούσης-.

Ωστόσο, η τυπολογία φαίνεται να υποδηλώνει ότι αυτά τα ετερογενή μέτρα συμπίπτουν σε συγκεκριμένες στιγμές για να δημιουργήσουν χαρακτηριστικά μοτίβα στο συνολικό προσανατολισμό της κατάστασης μεταναστών και ομογενών. Επιπλέον, συνεισφέρει ένα αναλυτικό εργαλείο για τη μελέτη αυτών των προτύπων. Ένα κοινό στοιχείο σε όλα αυτά τα κράτη είναι ότι οι συζητήσεις για την επέκταση των δικαιωμάτων στη διασπορά κυριαρχούν, αλλά τα ουσιαστικά μέτρα που λαμβάνονται είναι σπάνια. Αυτό υποδηλώνει ότι πολλά κράτη παραμένουν απρόθυμα να επεκτείνουν τα δικαιώματα, αν

και προσπαθούν να αποσπάσουν υποχρεώσεις και βλέπουν τις πολιτικές ανάπτυξης ικανοτήτων ως απαραίτητες και επαρκείς προϋποθέσεις για αυτόν τον σκοπό⁵⁴.

Η συζήτηση έχει επικεντρωθεί μέχρι στιγμής στο ερώτημα ποιοι τύποι κρατών χρησιμοποιούν πολιτικές εμπλοκής της διασποράς. Ωστόσο, η τυπολογία και ο συνοδευτικός κατάλογος χωρών που παρουσιάζονται εδώ υπογραμμίζουν επίσης τη σημασία του να ρωτήσουμε ποιοι τύποι κρατών χρησιμοποιούν ποιους τύπους πολιτικών. Προς αυτόν τον σκοπό, η τυπολογία μπορεί να αρχίσει να κατηγοριοποιεί τα κράτη με βάση τα πρότυπα των πολιτικών εμπλοκής της διασποράς που χρησιμοποιούν. Για παράδειγμα, ένα προτεινόμενο σύστημα που αναφέραμε και πιο πάνω είναι: τα ικανά κράτη (δηλαδή αυτά με ανεπτυγμένες ικανότητες εμπλοκής της διασποράς) να διαχωριστούν σε τρεις κατηγορίες: εκμεταλλευτικά κράτη, γενναϊόδωρα κράτη και εμπλεκόμενα κράτη.

Οι τρεις κατηγορίες πολιτικής δέσμευσης της διασποράς – οικοδόμηση ικανοτήτων, επέκταση δικαιωμάτων και εξαγωγή οφελών – είναι βαθιά συνυφασμένες και αλληλεξαρτώμενες στη δημιουργία αυτών των ικανοτήτων διακυβέρνησης. Μαζί, σχηματίζουν ένα σημαντικό σύνολο θεσμοθετημένων διαδικασιών μέσω των οποίων τα κράτη-πατρίδες προσπαθούν να σύρουν τις διασπορές σε έναν «ιστό δικαιωμάτων και υποχρεώσεων», παρέχοντας ισχνή ιδιότητα μέλους προκειμένου να καθιερωθεί αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί λεπτή κυριαρχία ως μια βάση για τη νόμιμη εξαγωγή οφελών. Υπάρχουν σαφείς αναλογίες μεταξύ αυτής της στρατηγικής εμπλοκής της διασποράς, εκείνης της παραγωγής εγχώριας διακυβέρνησης μέσω της προώθησης της «ενεργού ιδιότητας του πολίτη» και της «διακυβέρνησης μέσω των κοινοτήτων». Αυτή η λογική μπορεί να ενισχύσει τις κρατικές αξιώσεις να αντλούν νόμιμα οφέλη από τις διασπορές. Ωστόσο, τελικά το ζήτημα της νομιμότητας είναι θεωρητικό και δεν μπορεί να απαντηθεί έως ότου υπάρξουν πιο ισχυρές θεωρίες εμπλοκής της διασποράς.

Ένα πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι να εξεταστεί εάν η λαμβανόμενη επιστημονική πληροφορία είναι ή όχι μια ικανοποιητική βάση για τη θεωρία. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία ισχυρίζεται ότι τα κράτη-πατρίδες που προσπαθούν να εμπλακούν με τους μετανάστες «τους» είναι αφύσικα, φτωχά, χωρικά συγκεντρωμένα στα γεωπολιτικά «γκέτο» του κόσμου και βασισμένα σε ένα μη μοντέρνο εθνοτικό μοντέλο ιθαγένειας. Έτσι, τα κύρια ευρήματα αυτής της μελέτης είναι ότι οι πολιτικές εμπλοκής της διασποράς δεν φαίνονται συνδεδεμένες με κανένα είδος κράτους (από γεωγραφικούς ή οικονομικούς όρους) και ότι είναι συμβατές με δύο μοντέλα ιθαγένειας (εθνικό και αστικό). Θεωρούμε ότι αποτελεί βάση για να αναθεωρήσουμε πιο συστηματικά τις πολιτικές δέσμευσης της διασποράς μέσω ενός πιο ευρέος και ολοκληρωμένου φάσματος πρωτογενών και δευτερογενών πηγών.

Η γενική εντύπωση που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι απαιτούνται περαιτέρω περιπτωσιολογικές μελέτες, χρησιμοποιώντας αυτήν την τυπολογία ως πρότυπο. Η τυπολογία αρχίζει επίσης να επιτρέπει την κατηγοριοποίηση των χωρών με βάση τις πολιτικές δέσμευσης της διασποράς. Ειδικότερα, μπορεί να είναι χρήσιμο να γίνει διάκριση μεταξύ των εκμεταλλευτικών κρατών που προσπαθούν να αποσπάσουν

⁵⁴ Table 3: Countries Using Diaspora Engagement Policies (detailed sources not consulted), Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them?, Alan Gamlen, p.19

υποχρεώσεις χωρίς να επεκτείνουν τα δικαιώματα και των εμπλεκόμενων κρατών που κάνουν και τα δύο.

Υπήρξε ζωννή συζήτηση σχετικά με το εάν ο διεθνικισμός είναι ή όχι ένα κανονιστικό πρότυπο προσαρμογής μεταξύ των μεταναστών στις χώρες υποδοχής και για το ποια είναι και ποια πρέπει να είναι τα κανονιστικά πρότυπα προσαρμογής του κράτους στις αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές. Ωστόσο, παράλληλα με αυτές τις συζητήσεις, φαίνεται να έχει δοθεί λιγότερη προσοχή στα κανονιστικά πρότυπα προσαρμογής των κρατών στις αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές. Ίσως η δέσμευση της διασποράς, αντί της αδιαφορίας για τις διασπορές, μπορεί τώρα να γίνει ο κανόνας για το «κράτος μετανάστευσης»⁵⁵.

ΜΕΡΟΣ 2. Εθνοπολιτισμική ιδιαιτερότητα: η περίπτωση των Ελλήνων της Αιγύπτου

Στην Ευρώπη συναντάται η παλιά και η νέα ελληνική Διασπορά. Η παλιά διασπορά έχει μεγάλο ιστορικό βάθος (15ος-19ος αιώνας) και συνδυάζει πολλές γενιές Ελλήνων. Ορισμένοι έχουν, πλέον, αφομοιωθεί από τις χώρες υποδοχής, και μόνο το οικογενειακό τους όνομα θυμίζει την ελληνική καταγωγή. Άλλοι διατηρούν ως διαφοροποιητικό στοιχείο την ορθόδοξη πίστη. Στο άλλο άκρο βρίσκονται οι πρόσφατοι μετανάστες, πολλοί από τους οποίους σκοπεύουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα όταν συμπληρώσουν τα συντάξιμα χρόνια. Ο ελληνικός διασπορικός χώρος της Ευρώπης αποτελεί, επομένως, ένα “παλίμψηστο”, όπου διακρίνονται –έστω και μισοσβησμένα– τα ίχνη γραφής παλαιών ή και πολύ παλαιών μεταναστευτικών κινήσεων από την Ελλάδα, όπως και από τις “χαμένες πατρίδες” της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Αιγύπτου κ.ά. Παράλληλα νέες μεταναστεύσεις ανανεώνουν την εικόνα και αλλάζουν τους συσχετισμούς.

Αφετηρία της ελληνικής Διασποράς στην Αφρική ήταν, κατά βάση, η ελληνική κοινότητα της Αιγύπτου, της οποίας η μέγιστη ακμή τοποθετείται στα τέλη του 19ου αιώνα. Μαζί με την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα, η Αλεξάνδρεια ήταν τότε από τα κύρια κέντρα του Ελληνισμού. Οι Έλληνες της Αιγύπτου, περί τους 100.000 στον Μεσοπόλεμο, άρχισαν να αποχωρούν μαζικά κάτω από την πίεση του αιγυπτιακού εθνικισμού, κατά την δεκαετία του 1950, μετά την άνοδο του Νάσερ στην εξουσία και τις εθνοκοποιήσεις που ακολούθησαν. Από την ακμάζουσα ελληνική παρουσία στην Αίγυπτο παραμένει σήμερα, ως ανάμνηση, ένας πληθυσμός δύο χιλιάδων ατόμων, πολλές εκκλησίες και, βέβαια, το Πατριαρχείο της Αλεξανδρείας.

Το τρίτο σε μέγεθος μεταναστευτικό ρεύμα της ίδιας περιόδου συνδέεται με τις ελληνικές εγκαταστάσεις στην Αίγυπτο, το Σουδάν, την Αιθιοπία και άλλες χώρες της Αφρικής. Υπολογίζεται ότι από τη δεκαετία του 1870 ως τη δεκαετία του 1930 οι Έλληνες της Μαύρης Ηπείρου ξεπέρασαν τα 120.000 άτομα (από τα οποία τα 2/3

⁵⁵ Hollifield, J. F. 2004. The Emerging Migration State. *International Migration Review* 38 (3):885-912.

ζούσαν στην Αίγυπτο). Τα αίτια των μετοικεσιών προς την Αφρική ήταν σαφώς οικονομικά: συνδέονταν αρχικά (στα μέσα του 19ου αιώνα) με την απασχόληση ελλήνων εργατών στα έργα της Διώρυγας του Σουέζ, στη συνέχεια με τη μεγάλη ανάπτυξη της καλλιέργειας και της εμπορίας βαμβακιού στην Αίγυπτο και – προκειμένου για τις άλλες αφρικανικές χώρες– με τις ευκαιρίες πλουτισμού σε χρυσωρυχεία, σιδηροδρομικά και δημόσια έργα, σε μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις κατεργασίας και εμπορίας καπνού, τοπικών προϊόντων κ.λπ. Το οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο αναδύθηκαν (και έδυσαν) τα περισσότερα παραδοσιακά κέντρα της ελληνικής Διασποράς στην αφρικανική ήπειρο, ήταν η ανάπτυξη και η παρακμή της δυτικοευρωπαϊκής (κατά κύριο λόγο βρετανικής) αποικιοκρατίας, μια διαδικασία που άρχισε στα τέλη του Μεσοπολέμου και επιταχύνθηκε στα μεταπολεμικά χρόνια. Η αρχή έγινε με την Αίγυπτο –παρά τη θερμή ελληνική υποστήριξη προς το νασερικό καθεστώς κατά την κρίση του Σουέζ (1956)– και συνεχίστηκε και στις άλλες σταδιακά ανεξαρτητοποιούμενες αφρικανικές χώρες, που προχώρησαν (από τη δεκαετία του 1960 και εξής) σε εθνικοποιήσεις των μεγάλων ξένων παραγωγικών μονάδων⁵⁶. Η εξέλιξη αυτή έπληξε αναπόφευκτα, μαζί με τους δυτικοευρωπαίους αποικιοκράτες, και τους Έλληνες, που αναγκάστηκαν είτε να επαναπατριστούν είτε να αναζητήσουν την τύχη τους σε άλλες αφρικανικές χώρες ή άλλες ηπείρους...

Έτσι λοιπόν η ιστορία, λοιπόν, του αιγυπτιακού Ελληνισμού αρχίζει ουσιαστικά στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Η ιστορία αυτή διαιρείται σε τέσσερις περιόδους. Στην πρώτη (1830-1881) έχουμε τις πρώτες μεγάλες ελληνικές εγκαταστάσεις στην Αλεξάνδρεια, τις παλιές και τις νεότευκτες πόλεις του Δέλτα και της Διώρυγας και στο Κάιρο. Στην περίοδο αυτή ιδρύθηκαν και οι πρώτες οργανωμένες –και αναγνωρισμένες από την αιγυπτιακή πολιτεία– ελληνικές συσσωματώσεις (κοινότητες, αδελφότητες, σωματεία κ.λπ.). Η δεύτερη περίοδος (1882-1913) αποτελεί την εποχή της ακμής, με τις εντυπωσιακές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές επιδόσεις των Ελλήνων της Αιγύπτου. Η ακμή συνεχίστηκε και στην επόμενη περίοδο (1914-1940). Αλλά κατά την 25ετία αυτή οι ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου έζησαν τις πρώτες μεγάλες δημογραφικές αναταράξεις και την έναρξη της “εξόδου” των μελών τους από τη χώρα. Τέλος, στην τέταρτη περίοδο (που ξεκινά από το 1940 και φτάνει ως τις μέρες μας) αρχίζει η σταδιακή –και από τη δεκαετία του 1950 επιταχυνόμενη– συρρίκνωση των ελληνικών παροικιών της Αιγύπτου, άλλοτε με επαναπατρισμούς και άλλοτε με τη μετεγκατάσταση των αιγυπτιακών Ελλήνων στην Αυστραλία, σε άλλες χώρες της Αφρικής (κυρίως τη Νότια) και στην αμερικανική ήπειρο (Βόρεια και Νότια)⁵⁷.

⁵⁶ Σουλογιάννης Ε. Θ., Η ελληνική κοινότητα Αλεξανδρείας, 1843-1993, Αθήνα, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1994 και του ιδίου., Η ελληνική κοινότητα Καΐρου, Αθήνα, έκδ. Κότινος, 2001.

⁵⁷ Ο ελληνικός πληθυσμός στην Αίγυπτο υπολογίστηκε αριθμητικά κατά καιρούς, αλλά χωρίς ακρίβεια. Πάντως στα τέλη του 19ου αιώνα θα πρέπει να ξεπερνούσε τις 75.000 ψυχές. Σύμφωνα με την πρώτη επίσημη αιγυπτιακή απογραφή του 1907, οι Έλληνες της χώρας ανέρχονταν σε 131.947 άτομα, από τα οποία 62.973 είχαν ελληνική υπηκοότητα, 40.000 προέρχονταν από τουρκοκρατούμενες περιοχές και 30.000 δεν ήταν ανεγνωρισμένης υπηκοότητας (“απάτριδες”). Το 1932 πατριαρχική πηγή ανεβάζει το ποίμνιο του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας στην Αίγυπτο σε 152.000 ορθοδόξους, από τους οποίους το 88% (κάπου 134.000) ήταν Έλληνες κατά το γένος. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1937, αιγυπτιακή απογραφή ανεβάζει τους Έλληνες της Αιγύπτου συνολικά σε 187.770 άτομα. Τα μεγέθη αυτά άρχισαν να μειώνονται με δραματικούς ρυθμούς από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Το 1962 απέμειναν στην Αίγυπτο, σύμφωνα με έναν προξενικό υπολογισμό, 27.500 άτομα, ενώ το 1972, κατά την ίδια πηγή

Πολλοί από τους Έλληνες της Αιγύπτου εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και συνεισέφεραν σημαντικά στην ανάπτυξη της χώρας, χάρη στο υψηλό επίπεδο μόρφωσης και τον κοσμοπολιτισμό τους. Άλλοι μετακινήθηκαν προς τον Νότο και ιδιαίτερα στην άλλη άκρη της ηπείρου, τη Νότια Αφρική, όπου η ελληνική κοινότητα αριθμεί σήμερα περί τα εξήντα πέντε χιλιάδες άτομα. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στη βιομηχανική περιοχή της Πρετόριας/Γιοχάνεσμπουργκ, όπου ίδρυσαν, με ιδιαίτερη επιτυχία, μεσαίου μεγέθους βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Είναι φανερό η αντίθεση ανάμεσα στην Αίγυπτο, όπου ο ήδη δραματικά μειωμένος ελληνικός πληθυσμός εξακολούθησε να παρακμάζει ανάμεσα στις δύο αυτές ημερομηνίες (1987 και 1992), και τη Νότιο Αφρική, όπου η σημαντική συγκέντρωση Ελλήνων της Αφρικής αυξήθηκε ακόμη περισσότερο...

Οι υπόλοιπες χώρες της Αφρικής δέχθηκαν και αυτές μέρος των Αιγυπτιωτών (Ελλήνων της Αιγύπτου), οι οποίοι ασχολήθηκαν με το εμπόριο, τις επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες. Διαφέρει, επομένως, η Αφρική από άλλους μεταναστευτικούς προορισμούς της μεταπολεμικής περιόδου, όπως η Γερμανία, ο Καναδάς ή η Αυστραλία όπου οι Έλληνες αναζητούσαν μισθωτές εργασίες χαμηλής εξειδίκευσης (“προλεταριακή” μετανάστευση). Η επιτυχία των Ελλήνων εξηγείται από την καλή σχέση που ανέπτυξαν με τους τοπικούς πληθυσμούς σε μια φάση αποαποικιοποίησης. Επίσης, η μεγαλύτερη σχέση της ελληνικής Διασποράς με την αγγλόφωνη παρά με τη γαλλόφωνη Αφρική, αναδεικνύεται και από το γεγονός ότι η αφετηρία της εξόρμησής τους ήταν η Αίγυπτος η οποία για μεγάλο διάστημα βρισκόταν υπό βρετανική κυριαρχία.

Γεωγραφικά η ελληνική παρουσία στην Αφρική αναπτύσσεται κατά μήκος ενός άξονα Βορρά-Νότου, από το Κάιρο ως το Κέιπ Τάουν, με ενδιάμεσους σταθμούς σε μια σειρά από χώρες, όπως η Νιγηρία, το Καμερούν, το Κογκό, το Μαλάουι, η Ζιμπάμπουε. Στην Αίγυπτο η ελληνική παρουσία δεν μοιάζει να έχει μέλλον ενώ το αντίθετο ισχύει για τη Νότια Αφρική. Στις υπόλοιπες χώρες οι καταστάσεις είναι αστάθμητες, λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας και ρευστότητας που χαρακτηρίζει μεγάλο μέρος της Αφρικής⁵⁸.

Να σημειωθεί ότι, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου, η παρουσία των Ελλήνων γίνεται ξανά πιο έντονη, με ενδεικτικότερη την περίπτωση της Αιγύπτου, της οποίας ο ελληνικός πληθυσμός στις αρχές του 20ού αιώνα υπερδιπλασιάζεται (φτάνει τις 130.000 ψυχές)⁵⁹. Στα κύρια λιμάνια της Δυτικής

αυτή, ο ελληνικός πληθυσμός δεν υπερέβαινε τα 15.000 άτομα. Σήμερα υπολογίζεται ότι στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια διαβιούν 1.000, περίπου, Έλληνες, γόνιμοι αμιγών ελληνικών και μικτών γάμων.

⁵⁸ Πολίτης Αθ., Ο Ελληνισμός και η νεώτερα Αίγυπτος, τόμοι 1-2, Αλεξάνδρεια-Αθήνα 1928-1930.

⁵⁹ Στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο είχε συγκροτηθεί μία δυναμική και ανερχόμενη ελληνική παροικία, η οποία, στα μέσα του 19ου αιώνα, αριθμούσε περίπου 36.000 ψυχές. Ο αριθμός αυτός σχεδόν διπλασιάστηκε μετά την αλλαγή του αιώνα, και το 1907 υπήρχαν 63.000 Έλληνες πολίτες που κατοικούσαν στην Αίγυπτο. Στην Αλεξάνδρεια οι Έλληνες έμποροι είχαν ειδικές σχέσεις με την κυβέρνηση της Αιγύπτου. Ώς το 1829 ο Μωχάμετ Άλι πουλούσε βαμβάκι στην Ευρώπη για δικό του λογαριασμό, χρησιμοποιώντας ως μεσάζοντες τους Έλληνες, οι οποίοι είχαν ισχυρές διασυνδέσεις με τις ευρωπαϊκές αγορές. Από το 1829 και εξής ο Μωχάμετ Άλι, για να ξεπεράσει τις χρηματοπιστωτικές δυσκολίες της Αιγύπτου, πουλούσε το μεγαλύτερο μέρος της συγκομιδής της χώρας του σε μεγάλους εμπορικούς οίκους, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν ελληνικοί. Ο Μιχαήλ Τοσίτσας, ο Αναστασίου (d'Anastassy) και ο Χιώτης Στέφανος Ζιζίνιας ήταν οι πιο σημαντικοί έμποροι της χώρας

Μεσογείου και της Βόρειας Ευρώπης, την Τεργέστη, το Λιβόρνο, τη Γένοβα, τη Μασσαλία, το Λονδίνο, το Λίβερπουλ, το Άμστερνταμ και το Ρότερνταμ, ο παροικιακός Ελληνισμός είναι και πάλι συνυφασμένος με την “επιχειρηματική Διασπορά” και οι εμπορικές παροικίες είναι της τάξης των 500-1.000 ατόμων. Την ίδια περίοδο τα επιχειρηματικά δίκτυα επεκτάθηκαν και πέρα από τον Ατλαντικό και τον Ινδικό, στη Νέα Υόρκη, την Καλκούτα και τη Βομβάη, όπου δημιουργήθηκαν ελληνικές παροικίες μερικών εκατοντάδων ατόμων.

Όσον αφορά επίσης τις πολιτικές και ιδεολογικές διεργασίες στις τάξεις των ελλήνων ομογενών δεν είχαν ενιαία χαρακτηριστικά. Πρέπει να συσχετίσουμε την πολιτικοϊδεολογική συγκρότηση του κόσμου της Διασποράς με την τάση της αναγκαστικής ή μη συσσωμάτωσής τους στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής. Και οπωσδήποτε ήταν ευλόγως διαφορετική η συμπεριφορά των ελλήνων ομογενών στις κοινωνίες της όπου εγκαταστάθηκαν. Οι πολιτικές εξελίξεις, το κοινωνικό περιβάλλον, η ανθρωπογεωγραφία των νέων πατρίδων έπαιξαν τον πιο καθοριστικό ρόλο στη διαφοροποίηση της ιδεολογικής ταυτότητας και των πολιτικών συμπεριφορών στους έλληνες μετανάστες. Στην Αίγυπτο, τη Ρωσία, την Αυστραλία και αλλού η διατήρηση των “εθνικών χαρακτηριστικών” για μακρά περίοδο ήταν εμφανώς ευκολότερη υπόθεση. Εδώ η ένταξη στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα επέτρεψε στους Έλληνες να διαφυλάξουν από κυρίαρχη θέση και επί μακρόν τα στοιχεία της εθνικής συνείδησης. Διότι εμφανώς εξέλιπαν οι ψυχολογικού ή και πολιτικού τύπου πιέσεις για συσσωμάτωση στην κοινωνία υποδοχής.

Αλλά και πέρα από την υποστήριξη στις εθνικές διεκδικήσεις, η παρουσία των ομογενών στις κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις της Ελλάδας ήταν έντονη, με κύρια μορφή έκφρασης τον ευεργετισμό και τη φιλανθρωπία⁶⁰. Η αναβίωση π.χ. των Ολυμπιακών Αγώνων συνδέεται με την τεράστια οικονομική συμβολή του επιχειρηματία της Αιγύπτου Γεωργίου Αβέρωφ. Το υπογραμμίζει η συνεισφορά του στην κατασκευή του Παναθηναϊκού Σταδίου, που συνιστούσε το μεγαλύτερο, από άποψη κόστους, έργο της κυβέρνησης του Θεόδωρου Δεληγιάννη, το 1896. Ανάλογης σημασίας ήταν η περίπτωση της ανέγερσης –με δαπάνες του Ευαγγέλη Ζάππα– του Ζαπείου, που θα χρησιμοποιούνταν για να στεγάσει τις Εκθέσεις των Ολυμπίων και την προβολή της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας του 19ου αιώνα. Συναντούμε, εξάλλου, πλείστα παραδείγματα αυτής της συμβολής σε ποικίλα ιδρύματα κοινωφελούς χαρακτήρα: Τοσίτσειο, Βαρβάκειο, Αρσάκειο, Κοργιαλένειος, Βαλλιάνειος, Ιωνίδειος, Δρομοκαΐτειο Νοσοκομείο, Ευγενίδειο Ίδρυμα, Εμπειρίκειο Γηροκομείο, Βαλλιάνειος Εθνική Βιβλιοθήκη κ.λπ. Η ίδρυση σχολών από τους

στα μέσα του 19ου αιώνα, ενώ μέλη άλλων είκοσι οικογενειών (Αυγερινού, Κασσαβέτη, Καβάφη, Μαυρογορδάτου, Νεγροπόντη, Μπενάκη κ.ά.) εμπορεύονταν με τα λιμάνια της Μασσαλίας και της Αγγλίας.

⁶⁰ Η κοινοτική οργάνωση, το σχολείο, η εκκλησία και η αλληλοβοήθεια αποτελούν τους βασικούς θεσμούς που διατηρούν και αναπαράγουν την ελληνικότητα και την κοινωνική συνοχή των Ελλήνων της Διασποράς. Η “Κοινότητα” παίζει συνήθως τον κεντρικό ρόλο στη παροικιακή ζωή, με παράδειγμα τη δομή των παλαιότερων ελληνικών παροικιών, όπως για παράδειγμα στην Αίγυπτο και τη Μαύρη Θάλασσα. Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, ομάδες ελλήνων παροίκων, συνήθως όσοι είχαν την απαραίτητη οικονομική δυνατότητα να ασχοληθούν με “τα κοινά”, ίδρυσαν κοινοτικές οργανώσεις σε κάθε πόλη, και στη συνέχεια η κοινότητα ίδρυε και διαχειριζόταν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σχολεία, εκκλησίες, πολιτιστικά σωματεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα (όπως για παράδειγμα νοσοκομεία, ορφανοτροφεία, γηροκομεία).

ομογενείς, η χρηματοδότηση της λειτουργίας ευαγών ιδρυμάτων, η θέσπιση κληροδοτημάτων για κοινωφελείς σκοπούς, όλες αυτές οι αναρίθμητες πρωτοβουλίες των ελλήνων μεγαλοεπιχειρηματιών της διασποράς και μεταναστών, με δεδομένες ιδεολογικές απολήξεις αστικής συμπεριφοράς, υπογραμμίζουν τους ακατάλυτους δεσμούς των ομογενών με το εθνικό κέντρο.

Κεφάλαιο 1. Ποια τα κριτήρια για τον προσδιορισμό του Έλληνα;

Το δικαίωμα στην Ελληνική ιθαγένεια, οι προϋποθέσεις και οι διαδικασίες άσκησής της (καθώς και οι τρόποι χορήγησης της ιθαγένειας σε όσους δεν θεμελιώνουν κατ' αρχήν το δικαίωμα αυτό) ρυθμίζονται από τον "Κώδικα Ιθαγένειας" (Ν. 3284/2004).

Πιο συγκεκριμένα:

Το δικαίωμα στην Ελληνική ιθαγένεια θεμελιώνεται στην γέννηση από γονέα (πατέρα ή μητέρα) που είναι Έλληνας πολίτης. Δεν είναι απαραίτητο ο γονέας να έχει ασκήσει (να του "έχει αναγνωρισθεί") το δικαίωμά του στην Ελληνική ιθαγένεια, αρκεί να το θεμελιώνει, δηλ. να είναι τέκνο Έλληνα πολίτη ή Ελληνίδας πολίτιδος.

Έλληνας πολίτης είναι όποιος έχει εγγραφεί σε δημοτολόγιο Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους.

Η νομική βάση της Ελληνικής υπηκοότητας είναι η εγγραφή στα δημοτολόγια Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους.

Τα σχετικά "πιστοποιητικά δημοτολογίου" συνιστούν το νόμιμο τεκμήριο της Ελληνικής ιθαγένειας και μπορούν να εκδοθούν από τις αρμόδιες Αρχές (Δήμους/Κοινότητες) μετά από αίτηση που θα υποβάλουν οι ενδιαφερόμενοι (εφ' όσον διαμένουν μονίμως στην Ν.Ν.Ο) ή μέσω του Γενικού Προξενείου χώρας του εξωτερικού.

Η εγγραφή του γάμου των γονέων και της γέννησης των ενδιαφερομένων στα μητρώα του Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους είναι προϋπόθεση για την έκδοση πιστοποιητικών δημοτολογίου.

Σύμφωνα με την Ελληνική νομοθεσία, η ιθαγένεια είναι δικαίωμα, το οποίο ενυπάρχει εκ γεννήσεως για τα τέκνα Ελλήνων πολιτών. Για τον λόγο αυτό, οι Ελληνικές Προξενικές Αρχές δεν "χορηγούν ιθαγένεια" αλλά βοηθούν - με τις διαδικασίες και τους όρους που θέτει η Ελληνική νομοθεσία - να ασκηθεί το «δικαίωμα στην ιθαγένεια». Η εγγραφή στα δημοτολόγια Δήμου ή Κοινότητας της Ελλάδας συνιστά την αναγνώριση του δικαιώματος στην ιθαγένεια από το Ελληνικό Κράτος. Ως συνέπεια αυτού το ελληνικό διαβατήριο δεν είναι παρά συνέπεια της εγγραφής αυτής.

Πέρα όμως από το νομοθετικό πλαίσιο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η εθνική ομοιογένεια του ελληνικού λαού, η παρουσία μίας κυρίαρχης θρησκείας και μίας κυρίως γλώσσας στην Ελλάδα, υπήρξαν παράγοντες που απέτρεψαν έως τώρα την ιστορική έρευνα από μελέτες και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις σε σχέση με την

εμφάνιση και την εξέλιξη της ελληνικής ιθαγένειας του νομικού δεσμού δηλαδή, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, που ενώνει τους Έλληνες με το εθνικό τους κράτος.

Με άλλα λόγια η ιστορική εξέταση του θέματος παρουσιάζεται μάλλον περιττή, από τη στιγμή που θεωρήθηκε αυτονόητο και κοινώς αποδεκτό πως οι Έλληνες πολίτες στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι -και θα πρέπει ίσως να είναι- Έλληνες την καταγωγή, Ορθόδοξοι Χριστιανοί το θρήσκευμα και φυσικά ελληνόφωνοι, μέτοχοι και κληρονόμοι του ελληνικού πολιτισμού!

Με την επικράτηση λοιπόν, τέτοιων αντιλήψεων ήταν φυσικό μάλλον το ενδιαφέρον των ιστορικών τουλάχιστον να επικεντρώνεται στην εξέταση άλλων καίριων θεμάτων σε σχέση με την ελληνική ταυτότητα, όπως είναι για παράδειγμα η ιστορία του απόδημου ελληνισμού, η σύσταση και η εξέλιξη στο πέρασμα του χρόνου των ελληνικών κοινοτήτων στο εξωτερικό και οι σχέσεις τους ίσως με το ελλαδικό κράτος. Η Ελλάδα, εξάλλου, δεν υπήρξε ποτέ χώρα υποδοχής "ξένων" μεταναστών και δεν αντιμετώπισε, συνεπώς, προβλήματα που απασχόλησαν άλλες χώρες και γνωστά κέντρα υποδοχής μεταναστών, που έχουν προσελκύσει εδώ και δεκαετίες το έντονο ενδιαφέρον της ιστορικής και της ευρύτερης επιστημονικής τους κοινότητας στα θέματα της ιθαγένειας και των πολιτικών δικαιωμάτων που απολαμβάνουν οι "ξένοι" μετανάστες και οι γηγενείς στις επικράτειές τους.

Θα πρέπει, βέβαια να σημειωθεί ότι η σταθερή παρουσία και εντός της ελληνικής επικράτειας ενός περιορισμένου αριθμού «ξένων», αλλοεθνών δηλαδή, μεταναστών, έχει προκαλέσει κατά καιρούς το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων κυρίως, στα θέματα της αποδοχής και της ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία και φυσικά των νομικών, που είναι οι πλέον αρμόδιοι για να θέσουν τους όρους της εισόδου, της παραμονής και της επαγγελματικής αποκατάστασης στη χώρα όλων των αλλοδαπών εν γένει. Σε καμία περίπτωση όμως η Ελλάδα δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών που συγκέντρωσαν σε μια δεδομένη χρονική στιγμή στην επικράτειά τους σημαντικές τον αριθμό ομάδες «ξένων», ώστε να αντιμετωπίζουν τα σύνηθη προβλήματα που απορρέουν κατά τη διαδικασία της ένταξής τους από την προβολή εκ μέρους τους πιθανών αιτημάτων για την παραχώρηση πολιτιστικών ή άλλων πολιτικών δικαιωμάτων⁶¹.

⁶¹ Κανόνες δικαίου με τους οποίους ορίζεται η ιδιαίτερη κατάσταση των αλλοδαπών στη χώρα, περιλήφθησαν στην ελληνική νομοθεσία ήδη από την περίοδο του Αγώνα. Βλ. σχετικά, Πέτρος Γ. Βάλληνας, Το Ελληνικόν Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον κατά το πρώτο ήμισυ του 19^{ου} αιώνας, Αθήνα 1939 [ανάτυπο από το Αρχείο Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, 15, τχ 1 (1935)]. Προβλήματα, ωστόσο, σε σχέση με τη θέση και τα δικαιώματα των αλλοδαπών εντός ενός κράτους προέκυπταν και στην αρχαία εποχή· βλ. σχετικά τις ιστορικές αναδρομές που επιχειρούν οι Γεώργιος Σ. Μαριδάκης, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, Αθήνα 1967, τ. 1, σ. 129-140 και Ηλίας Κρίσης, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιο (γενικό μέρος), Αθήνα 1970, σ. 66-75. Ειδικότερα για τη θέση των αλλοδαπών στην αρχαία Αθήνα και τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, βλ. τις μονογραφίες Cynthia Patterson, Pericles' Citizenship Law of 451-50 B.C., New Hampshire 1981, σ. 18-19, 22-26, 34, και 103-115· και τη μονογραφία του J.P.V.D. Balsdon, Romans and Aliens, London 1979. Για το ίδιο ζήτημα βλ. επίσης J.G.A. Popock, «The Ideal of Citizenship Since Classical Times», στο Ronald Beiner (επιμ.), Theorizing Citizenship, New York 1995, σ. 1-28· και Douglas B. Klusmeyer, Between Consent and Descent: Conceptions of Democratic Citizenship, Washington 1996, σ. 1-20. Για την εξέλιξη, τέλος, του ελληνικού "δικαίου καταστάσεως αλλοδαπών", βλ. Δημήτριος Ι. Ευρυγένης, Εισαγωγή εις το δίκαιον καταστάσεως αλλοδαπών (πανεπιστημιακές παραδόσεις), Θεσσαλονίκη 1958-59· και για τις πρόσφατες εξελίξεις στο σχετικό δίκαιο, Ζωή

i. Το «ομόδοξον», η εντοπιότητα και ο αυτοχθονισμός

Πέρα από τις άλλες ανάγκες που αναφέρθηκε πως εξυπηρετούσε, η έμφαση στη θρησκευτική ταυτότητα των Ελλήνων παρουσίαζε την επιδιωκόμενη πολιτική ελευθερία των επαναστατημένων περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την ταυτότητα κατ'επέκταση του πολίτη ως μέσο για την ένταξη ενός νέου κράτους και ενός νέου λαού στην "πεπολιτισμένη" και χριστιανική Ευρώπη. Από την άποψη αυτή η πίστη των Ελλήνων υποσχόταν την διεύρυνση του χριστιανικού πολιτισμού και της "Ευρώπης", με τη σημασία του όρου κατά τον αρχόμενο 19ο αι. που παρέπεμπε κυρίως σε μια πολιτιστική ενότητα, στο νοτιοανατολικό άκρο της γηραιάς ηπείρου. Με την επίκληση ενός τέτοιου επιχειρήματος η επαναστατική ηγεσία των Ελλήνων επεδίωξε εκείνη την περίοδο να εξασφαλίσει τη συναίνεση των μεγάλων δυνάμεων για τη σύσταση του ελληνικού κράτους όσο και την οικονομική και πολιτική στήριξή τους στον Αγώνα ενάντια σε έναν αδιαμφισβήτητα ισχυρότερο εχθρό.

Στο επίπεδο όμως της επίσημης διπλωματίας κριτήρια για τη στήριξη των διακρατικών σχέσεων ήταν θεμιτό μάλλον να θεωρούνται, αντί του θρησκευματος, η "σωφροσύνη" των εθνών και η πολιτική ορθοφροσύνη, οι δύο νέες "βάσεις" της ευρωπαϊκής πολιτικής που δεν ήταν απαραίτητα τόσο διαφορετικές μεταξύ τους, αλλά ήταν σκόπιμο να αναφέρονται χωριστά για να τονίζουν τον ιδιαίτερο ρόλο έκαστου έθνους ή κράτους, όροι ασφαλώς ταυτόσημοι σ'αυτή τη χρήση τους, στη διαμόρφωση και τη λειτουργία ενός συστήματος κοινών αρχών και αξιών για την υποστήριξη των κρατικών συμφερόντων. Την άποψη αυτή π.χ. εξέφρασε με αφορμή το ελληνικό ζήτημα, ήδη από το Νοέμβριο του 1827, ο Βρετανός διπλωμάτης Stratford Canning, πρεσβευτής την περίοδο εκείνη στην Κωνσταντινούπολη, στην προσπάθειά του να πείσει τους εκπροσώπους της Πύλης να αποδεχθούν ότι «*αι σχέσεις των κρατών δεν έχουν καμμίαν σχέσιν με την θρησκείαν*» και να συναινέσουν στην σύσταση ενός ελληνικού κράτους, που παρουσιαζόταν πλέον ως αναπόδραστη επιλογή για την αποκατάσταση της τάξης και της ειρήνης στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Οι απόψεις του Canning θα πρέπει ασφαλώς να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικές των αντιλήψεων της εποχής.

Από την άλλη, αρχίζει να αναδύεται ένα νέο κριτήριο, αυτό της εντοπιότητας. Η σύνδεση του ατόμου με το γενέθλιο τόπο του στις αρχές του 19^{ου} αι. ως παράγοντας που θα προσδιόριζε την ταυτότητά του, θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί κριτήριο φιλελεύθερο για την αναγνώριση του πολίτη· με την έννοια δηλαδή ότι η σύνδεσή αυτή δεν σήμαινε πλέον την εξάρτηση του ατόμου από τη γη και κυρίως, από τον ηγεμόνα που εξουσίαζε αυτή τη γη και ο οποίος διατηρούσε κυριαρχικά δικαιώματα και επί των αυτοχθόνων κατοίκων της, κατά τις επικρατέστερες αντιλήψεις του φεουδαλικού παρελθόντος⁶², αλλά περιέγραφε μια νέα σχέση που συνδεόταν με το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα του ανθρώπου να κατοικεί ως «ενεργός» πολίτης στον γενέθλιο τόπο του. Η

Παπασιώπη-Πασιά, Δίκαιο Καταστάσεως Αλλοδαπών (πανεπιστημιακές σημειώσεις), Θεσσαλονίκη 1998 και της ίδιας Βασικοί νόμοι Δικαίου Καταστάσεως Αλλοδαπών. Είσοδος, έξοδος, εργασία, απέλαση και εγκατάσταση στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 2002.

⁶² Το κριτήριο της εντοπιότητας, που ακόμη και σήμερα θεωρείται ως μία από τις σημαντικότερες βάσεις του δικαίου της ιθαγενείας, απαντάται στις νομικές κατεξοχήν προσεγγίσεις του σχετικού δικαίου ως «αρχή του εδάφους», κατά την ελληνική μετάφραση του λατινικού όρου «*ius soli*». Για τη

φιλελεύθερη σημασία αυτής της σχέσης και η διάδοσή της στην μοναρχική ακόμη στη συντριπτική της πλειοψηφία Ευρώπη θα πρέπει φυσικά να θεωρηθεί ένα από τα επιτεύγματα της Επανάστασης των Γάλλων. Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά κατά τις συζητήσεις στη Γαλλική Εθνοσυνέλευση σε σχέση με τα προσόντα του Γάλλου πολίτη λίγο πριν από τη σύνταξη του "Ναπολέοντιου Κώδικα", εισακούστηκε και επικράτησε η άποψη που ήθελε τους δεσμούς του πολίτη με το γενέθλιο τόπο του όχι πλέον ως κριτήριο που θα επέβαλε την γαλλική ιθαγένεια και, συνεπώς, τις υποχρεώσεις του πολίτη στους αυτόχθονες της γαλλικής επικράτειας, αλλά ως κριτήριο που θα επέτρεπε την αναγνώριση ενός αδιαφιλονίκητου και अपαράβατου δικαιώματος των Γάλλων αυτοχθόνων: *του δικαιώματός τους δηλαδή να είναι ισότιμοι πολίτες στο κράτος, όπου είχαν γεννηθεί*. Η νέα ιδεολογική τεκμηρίωση της σχέσης των ανθρώπων με τη γη και το κράτος τους, μολονότι δεν επέφερε στην καθημερινή πράξη καμία ουσιαστική μεταβολή, σήμαινε δίχως αμφιβολία την διεύρυνση της κοινωνίας των Γάλλων πολιτών δια της παραχώρησης πολιτικών δικαιωμάτων σε αρκετούς αυτόχθονες που έως τότε αποκλείονταν από την απόλαυσή τους για άλλους λόγους.

Στην ίδια φιλελεύθερη και δημοκρατική τεκμηρίωση του κριτηρίου της εντοπιότητας στηρίχθηκε και η αναγνώριση των Ελλήνων αυτοχθόνων ως πολιτών του υπό σύστατη κράτους τους. Στην προκειμένη περίπτωση όμως δεν ήταν μόνον οι επιδράσεις του γαλλικού είτε και του αμερικανικού δικαίου, που είχε βασιστεί επίσης στην ίδια αρχή, αν και για διαφορετικούς ασφαλώς λόγους, ο παράγοντας που οδήγησε σ'αυτήν την επιλογή. Στην επαναστατημένη Ελλάδα ήταν φυσικό να θεωρηθεί αναπόδραστη όσο και φιλελεύθερη η απόφαση του νομοθέτη να παραχωρήσει όλα τα δικαιώματα του πολίτη στους αυτόχθονες κατοίκους των «υπό τα ελληνικά όπλα» περιοχών, οι οποίοι πολεμούσαν για την πολιτική ελευθερία. Η επιλογή μάλιστα αυτή θα μπορούσε κατά μια εκδοχή να προσφέρει την απλούστερη μάλλον λύση στα περισσότερα διλήμματα και τους προβληματισμούς των πρώτων νομοθετών και της τότε ελληνικής επαναστατικής ηγεσίας⁶³ ως προς το κρίσιμο και «λίαν ακανθώδες» ζήτημα της διάκρισης των Ελλήνων από τους άλλους λαούς της περιοχής, όπως υποστήριζαν στην πρώτη Εθνοσυνέλευση του ελεύθερου βασιλείου ορισμένοι τουλάχιστον επιφανείς και διακεκριμένοι Έλληνες πολιτικοί...

Όμως οι ριζικές δημογραφικές μεταβολές που προκάλεσε ο ελληνικός Αγώνας, η αποχώρηση των Μουσουλμάνων γηγενών και η άφιξη στην επαναστατημένη χώρα αναρίθμητων νεηλύδων "εν Χριστώ αδελφών" που παρουσιάζονταν δυνάμει αυτόχθονες, όπως αναφέρθηκε, είχαν μεταξύ άλλων και την εξής συνέπεια: μετέβαλαν την εντοπιότητα από κριτήριο προσδιορισμού του ελληνικού λαού σε κριτήριο

σημασία του βλ. Βάλληνδας, Δίκαιον ιθαγενείας, σ. 39-41 και ειδικότερα κατά την διάρκεια του Αγώνα, Ζωή Παπασιώπη-Πασιά, Δίκαιο ιθαγενείας (1994), σ. 29.

⁶³ Αλλά την περίοδο του Αγώνα η προβολή της εντοπιότητας ως αποκλειστικού κριτηρίου για την αναγνώριση των Ελλήνων πολιτών δεν ήταν εφικτή, για τον λόγο κυρίως ότι δεν ήταν ακόμη γνωστό «τίνες ελληνικάί χώραι ήθελον αποτελέσει το Ελληνικόν Βασίλειον», και ποιοί ήταν, συνεπώς, οι αυτόχθονες που θα έπρεπε να θεωρούνται πολίτες του. Βλ. σχετικά τη διένεξη αυτοχθονιστών και ετεροχθονιστών κατά την Εθνοσυνέλευση του 1844, τον γενικότερο προβληματισμό ως προς τη σχέση της ασαφούς, την περίοδο του Αγώνα, επικράτειας και της ελληνικής ιθαγενείας που έθεσε επίσης στις αρχές του 20ού αιώνα, ο δικηγόρος, πρώην πρωτοδίκης και υφηγητής τότε στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γεώργιος Δυοβουνιώτης, στο σύντομο και περιεκτικό σχόλιό του στη συλλογή νόμων που εξέδωσε, Ελληνικοί Κώδικες, σ. 335.

διάκρισης των πολιτών σε γηγενείς και "ξένους". Ο προσδιορισμός "ξένος", εξάλλου, δεν χρησιμοποιείται πάντα για να περιγράψει αυτούς που δεν είναι ή, που για διάφορους λόγους, δεν είναι σκόπιμο να αναγνωρίζονται από τους νόμους του κράτους ως πολίτες του. Αντίθετα, οι θεωρίες για τους "ξένους" πολίτες που, επειδή διαφέρουν από τους άλλους, δεν θα πρέπει να θεωρούνται απαραίτητα τόσο αξιόπιστοι ή "πατριώτες", όσο θα έπρεπε ίσως για να απολαμβάνουν τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη, δεν εκφράζονται συνήθως από το επίσημο κράτος. Φορείς τέτοιων θεωριών στην επαναστατημένη Ελλάδα ήταν κυρίως οι αυτόχθονες "νοικοκυραίοι", οι "κτηματίες και ευθυφρονούντες", οι "εγκριτώτεροι και φιλογενέστεροι του έθνους", που διέθεταν «πολυμελείς οικογενείας, πλούτη, μεγάλας ιδιοκτησίας και πάσαν ευδαιμονίαν» στις επαναστατημένες περιοχές, οι άνθρωποι που νέμονταν έως τότε την εξουσία και οι οποίοι με την έξοδό τους από την νόμιμότητα, τους πρώτους μήνες του 1821, είχαν συμβάλει καθοριστικά στην πρώτη και πιο κρίσιμη φάση της επανάστασης. Άλλοτε ήταν οι ντόπιοι κληρικοί, που συνήθιζαν επίσης να διαθέτουν εκτεταμένες αρμοδιότητες και αδιαμφισβήτητο κύρος στην παραδοσιακή κοινωνία και άλλοτε διάφοροι γηγενείς "νοήμονες", μεταξύ αυτών ενδεχομένως και ορισμένοι πολιτικοί που είχαν τη δυνατότητα να εκφράζονται ανώνυμα τις περισσότερες φορές δια του Τύπου της εποχής. "Ξένοι", σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, ήταν φυσικά οι νεήλυδες στην επαναστατημένη χώρα Έλληνες την καταγωγή που εμφανίστηκαν ξαφνικά ως "συμπολίτες" και "συmpατριώτες" των αυτοχθόνων στην υπό διαμόρφωση ακόμη κοινή "πατρίδα" για να απολαύσουν τα δικαιώματα της πολιτικής ελευθερίας και να διεκδικήσουν ενδεχομένως θέσεις και αξιώματα στον κρατικό μηχανισμό⁶⁴.

Η βαρύτητα που αποκτούσε στο πλαίσιο αυτό η ιδιαίτερη τοπική ταυτότητα των Ελλήνων αποτελεί ένα από τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας που συζητήθηκαν διεξοδικά αρκετά χρόνια αργότερα. Στο σημείο, ωστόσο, αυτό αξίζει να τονισθεί ότι οι "ξένοι" Έλληνες ως προς τον τόπο της καταγωγής τους διακρίνονταν σε δύο ομάδες: στους Χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τους ομογενείς του εξωτερικού. Οι πρώτοι πολλές φορές παρουσιάζονταν με συμπάθεια στις εφημερίδες της εποχής ως αναξιοπαθόντες ήρωες, ως άδολοι "πατριώτες" ακόμη και ως πρότυπο πολιτικής συμπεριφοράς για την υποδειγματική ανιδιοτέλεια και την αυταπάρνηση που είχαν επιδείξει, όταν εγκατέλειψαν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, τις περιουσίες, αρκετοί δε ακόμη και τις οικογένειές τους, για να εκπληρώσουν το πατριωτικό τους "χρέος" προς τη "μητέρα" Ελλάδα. Άλλοτε πάλι, σπανιότερα όμως, όταν οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρουσιάζονταν ανταγωνιστές των αυτοχθόνων στην ανάληψη των διοικητικών και στρατιωτικών αξιωμάτων θεωρούνταν ανεπιθύμητοι, ακόμη και "Τούρκοι"⁶⁵...

⁶⁴ Οι αναφορές στο ζήτημα είναι ανεξάντλητες. Βλ. ενδεικτικά, ανεπίγραφη επιστολή των Κ. Ζωγράφου και Α. Ζαΐμη, 26 Δεκ. 1826, Διονύσιος Ρώμας, Ιστορικών Αρχείων, τ. 2, Αθήνα 1906, σ. 602· Αμβρόσιος Φραντζής, Επιτομή της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715 και λήγουσα το 1835, φωτ. ανατ. Αθήνα 1975 (α' έκδ. 1839), τ. 1, σ. 125, 152-153, 310 και 325· Δραγούμης, Ιστορικά Αναμνήσεις, τ. 1, σ. 57·

⁶⁵ Οι προτάσεις αποκλεισμού των ετεροχθόνων, όπως ενίσχυαν τις λανθάνουσες ακόμη αντιπαραθέσεις, ενίσχυαν και την προσήλωση των ίδιων στην ιδιαίτερη πατρίδα και τους δικούς τους "συmpατριώτες", τους ανθρώπους δηλαδή του δικού τους τόπου. Την ίδια εποχή και οι αυτόχθονες παρέμεναν εξίσου προσηλωμένοι στην δική τους ιδιαίτερη πατρίδα, την επαρχία, την πόλη ή το χωριό τους, σε ένα τμήμα δηλαδή μόνο της "πατρίδας", και, ασφαλώς, στους δικούς τους "συντοπίτες" και

ii. Η αναζήτηση άλλων κριτηρίων

«Εξ όλων των εθνικοτήτων, αίτινες συγκροτούσι την Τουρκίαν πολυαριθμότερα, συμπεπηγυία και μάλλον ισχυρά ως εκ της φύσεώς της και έτοιμη να συμβαδίζη μετά του Ευρωπαϊκού πολιτισμού», ήταν μόνο «η Ελληνική εθνικότης», σύμφωνα με τη μεταγενέστερη διατύπωση ενός από τα προσφιλέστερα ίσως επιχειρήματα της επαναστατικής ηγεσίας, το οποίο γνώρισε ποικίλες παραλλαγές στο πέρασμα του χρόνου. Η "εθνικότης" που χρησιμοποιήθηκε στο παραπάνω χωρίο αντί του όρου "εθνότης", αποκτούσε τη σημασία περίπου του γενικότερου όρου "έθνος". Πιο συγκεκριμένα φαίνεται πως παρέπεμπε σε μια εθνική ομάδα μικρότερη ίσως αριθμητικά του "έθνους" όχι όμως διαφορετική απ'αυτήν με ποιοτικά κριτήρια. Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις που συνόδευαν την παραπάνω δήλωση, η «ελληνική εθνότης της Τουρκίας», περιλάμβανε όλους τους Έλληνες την καταγωγή, οι οποίοι «μετά τόσας καταπιέσεις και θηριώδεις κακώσεις», που είχαν υποστεί στο κράτος του σουλτάνου, είχαν καταφέρει να επιτύχουν το ακατόρθωτο: να διατηρήσουν την «*ίδιαν ύπαρξίν των*», την ιδιαίτερη «φυλετική» τους ταυτότητα, την ενότητά τους αλλά και «*τας ζωτικές δυνάμεις*» τους, τη θρησκεία και τη γλώσσα τους, όπως και τα άλλα –τα λιγότερο ευδιάκριτα ίσως- στοιχεία που συνιστούσαν την εθνική τους ταυτότητα⁶⁶.

Οι συζητήσεις για την καταλυτική επίδραση της ελληνικής καταγωγής στον προσδιορισμό του πολίτη είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1821. Οι απόψεις και οι προτάσεις που διατυπώθηκαν έκτοτε, σε σχέση με το μέλλον του νεοσύστατου κράτους και τη θέση που θα κατείχε σ' αυτό η κυρίαρχη ελληνική "εθνικότητα", αν εξετασθούν στα ιστορικά τους συμφραζόμενα, αποκαλύπτουν αναζητήσεις και ιδεολογικές μεταστροφές που δεν αποτυπώνονταν πάντοτε στα νομοθετικά κείμενα ούτε στις επίσημες πολιτικές διακηρύξεις.

Στον αρχόμενο 19^ο αιώνα, εθνικά κράτη συνιστούσαν "δικαιωματικά" σχεδόν αποκλειστικά τα "παλαιά" έθνη της γηραιάς ηπείρου· τα έθνη δηλαδή που είχαν διατηρήσει στο πέρασμα του χρόνου την διοικητική τους ενότητα, το γεωγραφικό τους

παρουσιάζονταν να αποτελούν μια ενωμένη ομάδα με σημείο αναφοράς είτε τους κοινούς εχθρούς στα πεδία των μαχών, τους Τούρκους, είτε τους "άλλους" Έλληνες, τους νεήλυδες· αυτούς δηλαδή που κατηγορούσαν ότι διακινδύνευαν ελάχιστα προκειμένου να απολαύσουν τα πλείστα. Η πεποίθησή τους που θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον ενδεικτική των αντιλήψεων της εποχής, περιγράφονταν χλευαστικά από τη φράση κάποιου ετερόχθονα, «*ή να χαθίτε όλοι σας, ή να ελευθερωθώμεν*». Βλ. Επιστολή ανώνυμου συνδρομητού, 6 Απρ. 1828, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. 30, 28 Απρ 1828.

⁶⁶ Αριστέιδης Χρυσοβέργης, Η Ελληνική Επανάσταση, Ερμούπολη 1853, σ. 13-14. "Ο υπέρτατος «προορισμός» ή το «ανεκπλήρωτον» του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, άσχετα εάν πράγματι απηχούσε τις ιδέες και τις επιδιώξεις των επαναστατών και της ηγεσίας τους, υπήρξε κοινός τόπος στις απόψεις που διατυπώθηκαν από διάφορες πλευρές μετά το τέλος του πολέμου για να περιγράψουν τις εθνικές προσδοκίες του ελληνικού λαού. Υπήρξε επίσης επιχείρημα που συνδυάστηκε με την προβολή των περισσότερων εθνικών κριτηρίων της ελληνικής ταυτότητας, προκειμένου να δώσει σαφέστερη εικόνα σ' αυτές ακριβώς τις προσδοκίες. Στο συνδυασμό της με την εθνική καταγωγή ή το «ελληνικό αίμα», η εκπλήρωση του "προορισμού" του ελληνικού Αγώνα οδηγούσε αναπόφευκτα στην δημιουργία μιας Ελλάδας πρωτίστως για τους Έλληνες την καταγωγή. Στο συνδυασμό της δε με την ελληνική γλώσσα έτεινε να νομιμοποιήσει την επέκταση της Ελλάδας στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο όπου κατοικούσαν ελληνόφωνες ομάδες. Τέλος, στο συνδυασμό του με την ελληνική εθνική συνείδηση το ίδιο επιχείρημα οδηγούσε στη διατύπωση μιας εναλλακτικής πολιτικής πρότασης που ήθελε τη δημιουργία ενός ελληνικού κράτους, το οποίο θα περιλάμβανε όχι μόνον όσους ήταν Έλληνες την καταγωγή αλλά και όσους, ακόμη και δεν ήταν, θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες."

χώρο και την πολιτική τους ανεξαρτησία, ώστε διέθεταν ήδη μακραίωνη παρουσία στον πολιτικό χάρτη. Το ελληνικό «έθνος», αντίθετα, όπως και το γερμανικό ή το ιταλικό που εντυπωσίασαν τον ευρωπαϊκό κόσμο με τους αγώνες για την ενοποίησή τους μετά από τα μέσα του αιώνα, σίγουρα δεν εντάσσονταν σ'αυτήν την ομάδα. Διέθεταν όμως και αυτά τα έθνη τη δική τους μακραίωνη ιστορία, η οποία, αν και δεν ήταν απαραίτητα πολιτική, ήταν πολιτιστική και η σημασία της δεν θα έπρεπε να θεωρείται υποδεέστερη.

Τα κράτη, εξάλλου, πάντοτε χρησιμοποιούσαν τέτοιους δεσμούς για να ορίσουν τους νόμιμους υπηκόους τους και να αποκλείσουν ή να περιθωροποιήσουν τους "ξένους". Πρωτοπόρος χώρα και στο ζήτημα αυτό είχε αποδειχθεί για άλλη μια φορά η φιλελεύθερη Γαλλία. Αλλά στη συνέχεια οι Γάλλοι νομοθέτες είχαν προσθέσει στον ορισμό των πολιτών τους συνοδευτικές προϋποθέσεις και όρους, που προσέδιδαν στο κριτήριο του αυτοχθονισμού ή της μόνιμης εγκατάστασης στα γαλλικά εδάφη μια ιδιαίτερη σημασία, με αποτέλεσμα το ίδιο κριτήριο να θυμίζει αρκετά τους δεσμούς του ατόμου με το γαλλικό έθνος και τον πολιτισμό του παρά απλά και μόνο με τη γαλλική γη.

Αντίθετα στην επαναστατημένη Ελλάδα η πρώτη επιδίωξη που εξυπηρετούσε η προβολή της εθνικής καταγωγής, ήταν να πείσει την Ευρώπη πως ο ελληνικός Αγώνας ήταν ένα εθνικό κατεξοχήν κίνημα, που θα οδηγούσε στην πολιτική ανεξαρτησία το «δορυάλωτο» ιστορικό έθνος των Ελλήνων. Με άλλα λόγια το ζητούμενο ήταν η σύνδεση δια της εθνικής καταγωγής των "νέων Ελλήνων" με τους ευκλείς προγόνους τους. Επρόκειτο, βέβαια, για μία σύνδεση μάλλον συμβολική⁶⁷...

Ένα δεύτερο κριτήριο, το οποίο άντλησαν οι νομοθέτες της επαναστατημένης χώρας από τα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων ήταν η "πάτριος" γλώσσα. Κατά τις επικρατέστερες θεωρίες, που είχαν διατυπώσει μερικές δεκαετίες πριν από την έναρξη της Επανάστασης θεωρητικοί στοχαστές και λόγιοι, διαπρεπείς άνδρες, όπως ο Δημήτριος Καταρτζής, ο Νεόφυτος Δούκας και ο Κοραής από την πλευρά της ελληνικής διάνοησης, είτε επιφανείς στοχαστές γειτονικών λαών, όπως ο Vuk Stevanović Karadžić από την πλευρά των Σέρβων, η γλώσσα, πέρα από κώδικας επικοινωνίας, ήταν διακριτό γνώρισμα ενός έθνους και στοιχείο που διαφοροποιούσε και διαχώριζε αυτό το έθνος από τα άλλα. Τέτοιες θεωρίες που είχαν βρει την ίδια περίπου περίοδο την καλύτερη ίσως τεκμηρίωσή τους στα έργα Γερμανών ρομαντικών στοχαστών, όπως ο Johann Gottfried Herder και κυρίως ο Johann Gottlieb Fichte, πέρα από την ιδεολογική τους βαρύτητα στον εθνικιστικό λόγο αποκτούσαν στον αρχόμενο 19ο αι. σαφές πολιτικό περιεχόμενο.

⁶⁷ Το σχόλιο που περιέλαβε στις υποδείξεις του, το 1828, προς τον πρεσβευτή του στο Λονδίνο ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών, κόμης de la Ferronnays, για να εξηγήσει την συγκατάθεσή του στην παραχώρηση στο νεοσύστατο κράτος τουλάχιστον της «ένδοξης πόλεως» των Αθηνών, καθώς επίσης και της Εύβοιας, θα πρέπει ίσως να θεωρηθεί απόδειξη της επιτυχίας των Ελλήνων να αποδείξουν την ιστορικότητα και τη συνέχεια στο χρόνο του έθνους τους. «*Το ελληνικόν ζήτημα έλαβεν μεγάλην σημασίαν*», όπως τόνιζε ο Γάλλος υπουργός, επειδή ακριβώς «*εδέσποσαν οι αναμνήσεις του παρελθόντος*», και διαμόρφωσαν στην Ευρώπη, «*την ιδέαν περί αφυπνίσεως της αρχαίας Ελλάδος*», με αποτέλεσμα το αίτημα για την αποκατάσταση του ένδοξου ιστορικού έθνους των Ελλήνων να αποτελεί παράγοντα πίεσης για την επίλυση του ελληνικού ζητήματος.

Συγκεκριμένα, η γλώσσα παρουσιαζόταν ως το σπουδαιότερο κριτήριο με βάση το οποίο ήταν δυνατό να αναγνωρισθεί η ύπαρξη ενός έθνους και κατ'επέκταση το δικαίωμά του να αποκτήσει το δικό του κράτος. Το ίδιο επιχείρημα, όπως εμφανίστηκε στον ελληνικό Τύπο την περίοδο του Αγώνα, ήθελε την γλώσσα ως «*το μόνον καταλληλότερον όργανον*», το οποίο «*κρατεί τους ανθρώπους αναποσπástως συνεσφιγμένους, ώστε να αποτελώσι μίαν και την αυτήν πολιτικήν ομήγυριν, ήτις ονομάζεται Έθνος*», και ως «*το διακριτικόν είτε το χαρακτηριστικόν σημείον εκάστου έθνους*», που ήταν δυνατό να μεταβάλλει «*και φύσιν της νεολαίας και πατριωτικόν τύπον*».

Η "απώλεια" της δε, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρουσιαζόταν ταυτόσημη σχεδόν με την "απώλεια" ή, σωστότερα, την άρνηση της ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας του ατόμου.

Τέλος, από τις ατέρμονες συζητήσεις που διεξήχθησαν την περίοδο του Αγώνα σε σχέση με το κρίσιμο ζήτημα του προσδιορισμού του πολίτη δεν απουσίασαν, βέβαια, και οι αναφορές στην εθνική συνείδηση ή το ελληνικό "φρόνημα" του πολίτη. Τέτοιες έννοιες συνήθως αποκτούσαν σαφές περιεχόμενο κατά τη σύνδεσή τους με τις ανάγκες του πολέμου και τις υποχρεώσεις του Έλληνα πολίτη και στρατιώτη στον απελευθερωτικό Αγώνα. Εξάλλου, οι "γνήσιοι Έλληνες", οι "ελληνικοί λαοί", το "έθνος", όπου ο όρος στο λεξιλόγιο της επαναστατικής ηγεσίας αποκτούσε πολλές φορές την σημασία του ελληνικού λαού, ήταν οι Έλληνες που βρίσκονταν υπό τη δικαιοδοσία της και όφειλαν να εκτελούν τις διαταγές της. Ήταν αυτοί που συμμετείχαν «εις την κοινήν αγαλίασιν», αυτοί που είχαν «*αίμα ελληνικόν εις τας φλέβας*» των, είτε είχαν γεννηθεί στις επαναστατημένες περιοχές είτε είχαν έρθει "έξωθεν" για να «*πληρώσουσι και αυτοί το εις την Πατρίδα απαραίτητον αυτών χρέος*»⁶⁸. Για ευνόητους λόγους, βέβαια, οι αναφορές αυτές δεν οδήγησαν στην εισαγωγή ενός νέου νομικού κριτηρίου που θα διευκόλυνε την ένταξη ή θα απέκλειε από την υπό διαμόρφωση κοινωνία των πολιτών κάποιες ομάδες Ελλήνων, μολοντί, όπως ήδη φάνηκε, δεν έλειψαν και οι προτάσεις αποκλεισμού αμφισβητούμενων Ελλήνων με κριτήριο το φρόνημά τους. Οι άνδρες όμως που διαμόρφωναν την επίσημη πολιτική του κράτους, όσο και αυτοί που ανέλαβαν κατά καιρούς το έργο του νομοθέτη, φαίνεται πως είχαν απόλυτη επίγνωση του γεγονότος ότι το "εθνικόν" του φρονήματος ήταν τόσο δύσκολο να εξακριβωθεί όσο και να αμφισβητηθεί, ώστε ήταν αδύνατο να αποτελέσει κριτήριο⁶⁹ για την ελληνική ιθαγένεια· πολύ λιγότερο μάλιστα κριτήριο αποκλεισμού....

⁶⁸ Εφημερίς Αιτωλική, αρ. 1, 10 Αυγ. 1821 (χειρόγραφο), Ο Τύπος στον Αγώνα, επιμ. Αικ. Κουμαριανού, τ. 1, σ. 7.

⁶⁹ Παρά τα όσα αναφέρθηκαν, όμως, η σημασία και η χρήση του "φρονήματος" στην επαναστατημένη Ελλάδα παρέμενε ασαφής και αδιευκρίνιστη. Σύμφωνα με μια πρώτη εντύπωση το "φρόνημα" αποτελούσε συμπληρωματικό μάλλον κριτήριο, το οποίο συνόδευε, όταν ήταν αναγκαίο, τα άλλα κριτήρια, για τον προσδιορισμό της ταυτότητας των Ελλήνων, όταν η ταυτότητά τους υπήρχαν λόγοι να θεωρείται αμφισβητήσιμη. Τη διαπίστωση αυτή φαίνεται να στηρίζουν αρκετά πειστικά οι απαντήσεις που έδωσαν οι Εθνοσυνελεύσεις του 1823 και του 1829 στους προτεινόμενους αποκλεισμούς των «έξω» Ελλήνων με κριτήριο το αμφισβητούμενο "φρόνημά" τους. Από την άλλη πλευρά η θεωρητική αξία που αποκτούσε η έννοια της "εθνικής συνείδησης", θα μπορούσε να αναζητηθεί στη στάση της πολιτείας μετά το τέλος του πολέμου απέναντι στους ετερόχθονες ομογενείς που είχαν αποδειχθεί Έλληνες το φρόνημα κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Στο πλαίσιο αυτό

iii. Η διαπλοκή των ταυτοτήτων για τον νομικό προσδιορισμό του υπηκόου

Σε σχέση με την σημασία που αποκτούσε η ιδιότητα του δημότη για την ένταξη των ετεροχθόνων Ελλήνων στο αρτισύστατο βασίλειο, αμμηχανία φαίνεται πως προκαλούσε στην αρτιγενή διοίκηση η προσήλωση και αυτών των Ελλήνων στους δεσμούς με την ιδιαίτερη πατρίδα και τους συντοπίτες τους, που δεν διέφερε στην ουσία από την αντίστοιχη προσήλωση των αυτοχθόνων. Αλλά τόσο η πατρίδα όσο και οι περισσότεροι συντοπίτες των ετεροχθόνων, ακόμη και αρκετά μέλη των οικογενειών τους, είχαν παραμείνει στο κράτος του σουλτάνου, με αποτέλεσμα και οι ίδιοι να συνδέονται περισσότερο μ'αυτό το κράτος παρά με την ελεύθερη Ελλάδα.

Οι περισσότερες, ωστόσο, ομάδες ετεροχθόνων που είχαν καταφύγει στην επαναστατημένη Ελλάδα είχαν αξιώσει ήδη από το 1827, τη σύσταση του δικού τους δήμου εντός της ελεύθερης χώρας και είχαν εξασφαλίσει μάλιστα για την ικανοποίηση του αιτήματός τους τις υποσχέσεις των Εθνοσυνελεύσεων και του Κυβερνήτη. Αυτή η αξίωση σήμαινε, βέβαια, ότι αρκετοί τουλάχιστον είχαν την πρόθεση να παραμείνουν στην ελεύθερη χώρα και να ανασυστήσουν εντός αυτής μια νέα πατρίδα, παρά τη νοσταλγία και τη γοητεία φυσικά που εξακολουθούσε να ασκεί η γενέτειρά τους. Προκειμένου να διευκολύνει την συγκρότηση και την "αναβίωση" των χαμένων πατρίδων και υπό την πίεση φυσικά των δεσμεύσεων που της είχαν κληροδοτήσει οι προκάτοχοί της στην ηγεσία της Ελλάδας, η Αντιβασιλεία, πριν από την έκδοση του δημοτικού νόμου ακόμη, είχε προβεί στη θέσπιση ιδιαίτερων διαταγμάτων για τη σύσταση προσφυγικών συνοικισμών⁷⁰...

Όσο επωφελής, όμως, και αν ήταν δυνατό να αποδειχθεί στο μέλλον η υιοθέτηση αυτής της πολιτικής, η σύσταση νέων δήμων ήταν διαδικασία που απαιτούσε ενδελεχείς χωρογραφικές και τοπογραφικές έρευνες, μελέτες των φυσικών πόρων και αποθεμάτων και πρόσθετες μελέτες που θα κατέληγαν σε προβλέψεις για την εξέλιξη των υπό σύσταση οικισμών στις θέσεις που είχε επιλέξει έκαστη ομάδα ετεροχθόνων είτε το κράτος εκ μέρους τους. Ορισμένες φορές ίδιους τόπους διεκδικούσαν διάφορες ομάδες, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα και συγκρούσεις. Άλλοτε πάλι πριν από την ίδρυση οικισμών ή «αποικιών», κατά τον όρο που χρησιμοποιείται συνήθως στις πηγές της εποχής για να περιγράψει τους δήμους που επρόκειτο να συσταθούν σε ακατοίκητες έως τότε περιοχές, ήταν απαραίτητη η κατασκευή εγγειοβελτιωτικών έργων· η εκχερσώση μεγάλων εκτάσεων, η αποξήρανση

αξιοσημείωτη είναι φυσικά η συμπάθεια και η εύνοια της πολιτείας απέναντι στους ετερόχθονες Έλληνες, όταν εκείνοι επικαλέστηκαν το «φρόνημά» τους στις κρίσιμες στιγμές του πολέμου, για να εξασφαλίσουν δικαιώματα ή ιδιαίτερα προνόμια στη μελλοντική Ελλάδα...

⁷⁰ Ο δημοτικός νόμος μάλιστα προέβλεπε την ίδρυση νέων δήμων κατά τον «σωτήριον και αναγκαίον» όρο, όπως σχολίαζε επιδοκιμαστικά η αρμόδια επιτροπή, «να μην απαιτήται αναγκαίος μέγας αριθμός κατοίκων δια να σχηματισθή νέος Δήμος». Ο κατώτερος αριθμός ορίστηκε στους τριακόσιους κατοίκους, αλλά «κατ' εξαίρεσιν», όταν δηλαδή «εκ των υπαρχουσών σχέσεων πηγάζωσιν ιδιαίτεροι λόγοι προς τούτο», ήταν δυνατό ακόμη και λιγότεροι "συνοικιστές" ή "άποικοι" να συστήσουν τον δικό τους δήμο. Η διάσπαση της ελληνικής επικράτειας σε πολυάριθμους και ολιγομελείς δήμους σίγουρα δεν ήταν επιθυμητή, για πρακτικούς κατεξοχήν λόγους που απέρρεαν από τις ανάγκες της διοίκησης. Για τη σύσταση μικρών δήμων, τους λόγους που οδήγησαν σ'αυτή την απόφαση αλλά και τα προβλήματα που προέκυπταν από τον κατακερματισμό της ελληνικής επικράτειας, βλ. Τις απόψεις της επιτροπής, Αργυρόπουλος, Δημοτική Διοίκησης, τ. 1, σ. 113-114 και 121-122, και τις απόψεις του συγγραφέα, ό.π., σ. 91-92.

ελών είτε η πραγματοποίηση άλλων έργων, τα οποία δεν ήταν μόνο πολυδάπανα και χρονοβόρα, αλλά προϋπέθεταν την ύπαρξη κρατικών υπηρεσιών που εξέλειπαν ακόμη από το αρτισύστατο κράτος.

Εξίσου χρονοβόρα φυσικά αποδείχθηκε εν τέλει και η ίδρυση των νέων δήμων που προβλέπονταν για τους ετερόχθονες Έλληνες. Μια δεκαετία περίπου μετά από την έκδοση του δημοτικού νόμου, σύμφωνα με αξιόπιστη μαρτυρία, περισσότεροι από έξι χιλιάδες ετερόχθονες, πρόσφυγες και μετανάστες από τις πόλεις της Μικράς Ασίας και τα νησιά του Αιγαίου πελάγους, εξακολουθούσαν να περιφέρονται στις ελληνικές πόλεις χωρίς να είναι δημότες του ελληνικού κράτους και χωρίς να έχουν δώσει τον όρκο «της υποταγής» τότε στον Όθωνα...Αλλά η τύχη τους δεν φαίνεται πως απασχολούσε τόσο ούτε και το κράτος ακόμη, μολονότι του στερούσε πιθανούς στρατιώτες και υπηκόους που θα κατέβαλαν το μερίδιο τους στο δημόσιο ταμείο· ίσως για τον λόγο ότι η επιλογή αυτών τουλάχιστον των ετεροχθόνων Ελλήνων να παραμένουν ανιθαγενείς, "απάτριδες" και άοικοι εντός της ελεύθερης Ελλάδας δεν προκαλούσε ούτε τις επικρίσεις αλλά ούτε και τις παρεμβάσεις ξένης Δύναμης στις ελληνικές υποθέσεις.

Το ζήτημα τέθηκε για πρώτη φορά το 1838 όταν δυο Επτανήσιοι, ο Νικόλαος Τζανέτος και ο Ιωάννης Διακάκης απευθύνθηκαν στα βρετανικά προξενία των πόλεων όπου κατοικούσαν, προκειμένου να απαλλάξουν τους γιούς τους από την υποχρέωση να καταταγούν στον ελληνικό στρατό. Οι εκκλήσεις τους προκάλεσαν φυσικά το ενδιαφέρον της βρετανικής διπλωματικής αντιπροσωπείας, που έδειξε απaráμιλλο ζήλο για να πετύχει την εξαίρεση όλων των Επτανησίων από τις ετήσιες στρατολογικές απογραφές που διεξήγαγαν οι ελληνικές αρχές. Οι συζητήσεις μεταξύ των ελληνικών υπουργείων και του Βρετανού πρεσβευτή που διήρκησαν αρκετούς μήνες, αποκάλυψαν τη διάσταση των ελληνικών απόψεων ως προς την ερμηνεία των νόμων που αφορούσαν στην πολιτική ταυτότητα του Έλληνα. Ακόμη και οι απαντήσεις που δόθηκαν τότε από τον υπουργό Γλαράκη⁷¹, παρά την τελική έκβαση της υπόθεσης που ανέκυψε, ενισχύουν τελικά την εντύπωση, που αναφέρθηκε παραπάνω: ότι δηλαδή η τοπική ταυτότητα, η ταυτότητα του δημότη που ήταν εύκολο ίσως να ταυτιστεί με την μόνιμη κατοικία σε μία δεδομένη ελληνική επαρχία, τα πρώτα χρόνια τουλάχιστον της μοναρχίας παρουσιαζόταν το ίδιο, αν όχι και περισσότερο, σημαντική από την

⁷¹ Συγκεκριμένα τα κριτήρια που πρόβαλε ο Γλαράκης για την απόδειξη της ελληνικής «εθνικότητας», σύμφωνα με τον όρο που εμφανίζεται συχνά στις πηγές της εποχής αντί του όρου υπηκοότητα ή ιθαγένεια, ο όρκος δηλαδή της υποταγής, η εγγραφή σε ελληνικό δήμο και η κατοχή ελληνικού διαβατηρίου, αποδείχθηκαν ανεπαρκή για να αποδείξουν την ταυτότητα ανθρώπων που επιθυμούσαν να είναι υπήκοοι άλλου κράτους παρά της Ελλάδας. Ως υπεύθυνος, βέβαια, για τις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας ο αρμόδιος υπουργός θα ήταν φυσικό να επιθυμεί όλους τους κατοίκους της ελληνικής επικράτειας και δημότες και συνεπώς, νόμιμους υπηκόους του Όθωνα, αφού ο τελευταίος όρος στη διοικητική πράξη τουλάχιστον δεν είχε καμμία σχεδόν διαφορά από τον όρο δημότης. Οι δημότες δηλαδή απολάμβαναν όλα τα δικαιώματα του υπηκόου, ή, με άλλα λόγια, οι υπήκοοι όφειλαν να είναι δημότες, προκειμένου να απολαμβάνουν τα πολιτικά δικαιώματα του Έλληνα. Αυτή ακριβώς η διαπλοκή των ταυτοτήτων του Έλληνα ήταν ο παράγοντας που ανάγκασε το υπουργείο των Εξωτερικών να διαφοροποιήσει τις θέσεις του στο ζήτημα, από τη στιγμή που η εύκολη σχετικά "δημοτογράφηση" που προέβλεπε ο Νόμος, ήταν δυνατό να δημιουργήσει ομάδες μη αυτοχθόνων δημοτών που θα μπορούσαν να παρουσιάζονται ως Έλληνες υπήκοοι χωρίς όμως να πληρούν τις προϋποθέσεις που έθετε ο νόμος για την πολιτογράφηση των αλλοδαπών, που είχε ήδη εκδοθεί. (Για την εκτενή αλληλογραφία που αφορά στις υποθέσεις των δύο Επτανησίων, βλ. ΑΥΕ, 1838/49.3.).

ελληνική ιθαγένεια και την γενικότερη πολιτική ταυτότητα του Έλληνα· και μάλιστα όχι μόνο για τους ίδιους τους Έλληνες ή τους άλλους κατοίκους της χώρας, αλλά εν μέρει και για το κράτος...

Έως τον Μάιο του 1835, πάντως, τον «μοναδικόν οδηγόν» για την αναγνώριση των Ελλήνων υπηκόων, αποτελούσε πράγματι το βασιλικό διάταγμα που εξέδωσε το υπουργείο των Εξωτερικών την ίδια μέρα με τον δημοτικό νόμο και το οποίο όριζε ως προϋποθέσεις για την απόλαυση των πολιτικών δικαιωμάτων του Έλληνα αφενός τον όρκο «της υποταγής» και αφετέρου την εγγραφή σε ελληνικό δήμο⁷². Η απουσία μάλιστα σαφέστερων οδηγιών ή ενός ιδιαίτερου νόμου για την ελληνική ιθαγένεια και την πολιτογράφηση των αλλοδαπών δεν φαίνεται πως είχε ενοχλήσει ούτε τις αρμόδιες ελληνικές αρχές ούτε απαραίτητα τους "νοήμονες" Έλληνες της εποχής που σχολίαζαν τις πολιτικές εξελίξεις στο αρτισύστατο βασίλειο παρά μόνο σε μία μόνο εξαιρετική περίπτωση: όταν στις αρχές του 1835 φήμες που ακούγονταν από διάφορες πλευρές, ήθελαν το προσωπικό των ελληνικών δικαστηρίων να αποτελείται πρωτίστως από "ξένους", υπηκόους δηλαδή «άλλων Κυβερνήσεων» που δεν είχαν αποκτήσει ακόμη «δικαίωμα πολίτου εις την Ελλάδα», και κυρίως Βαυαρούς, που συνιστούσαν τη δεδομένη χρονική στιγμή την πλειοψηφία των "ξένων" κατοίκων της χώρας⁷³....

Οι θεωρίες εν κατακλείδι που παρήγαγε η εθνική μυθοπλασία ακόμη και αν τύγχαναν της συνδρομής των Ευρωπαίων "νοημόνων", δεν ήταν φυσικά δυνατό να επηρεάσουν τη διατύπωση των ελληνικών νόμων. Οι νόμοι, εξάλλου, ως επίσημη έκφραση των επιδιώξεων του κράτους ήταν απαραίτητο, όπως φάνηκε, να προσαρμόζονται στις αρχές της διπλωματίας και του διεθνούς δικαίου, που είχαν ορίσει για την περιοχή μετά

⁷² Το Β.Δ. 27 Δεκ. 1833/8 Ιαν. 1834 δεν δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Το κείμενο του περιγράφεται και σχολιάζεται σε αναφορά του υπουργείου Εξωτερικών προς το υπουργείο των Εκκλησιαστικών, με αφορμή την πολιτογράφηση του Πρεσβύτερου και Οθωμανού υπηκόου Δημήτριου Ζαχαρία από το Σμόκοβο των Αγράφων με πρωτοβουλία του νομάρχη Φωκίδας και Λοκρίδας. Συγκεκριμένα, μετά από την πολιτογράφησή του το υπουργείο αναγκάστηκε να διευκρινίσει ότι δεν ήταν δυνατό οι δυο προϋποθέσεις που έθετε το Β.Δ. να εφαρμοσθούν και στους Οθωμανούς υπηκόους, από τη στιγμή που υπήρχε ο κίνδυνος ο Ζαχαρίας όπως και οι άλλοι Οθωμανοί υπήκοοι να λάβουν ελληνικό διαβατήριο για να επιστρέψουν στην Τουρκία, σε μια εποχή που δεν είχε περατωθεί ακόμη «το περί διαχωρισμού των υπηκόων μεταξύ της Ελλ. Επικρατείας και της Οθωμανικής», και η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν ακόμη σε θέση να προσδιορίζει «τους όρους τους οποίους πρέπει να διατηρήσει ο θέλων να πολιτογραφηθή πολίτης Έλληνας, υπήκοος Οθωμανός». Βλ. σχετικά, ΑΥΕ, 1835/49.1, αναφορά 1627, υπουργός Εξωτ. προς υπουργό Εκκλ., επί της αναφοράς του νομάρχη Φωκίδος και Λοκρίδος, 25 Απρ. 1835. Δυστυχώς δεν στάθηκε δυνατό να εντοπισθεί το ίδιο το κείμενο του Β.Δ. Για την περιγραφή, βλ. στον ίδιο φακ. στην αναφορά 543, υπουργός Εσωτ. προς υπουργό Εξωτ., 5/17 Φεβρ. 1835. Με βάση το ίδιο Β.Δ. πραγματοποιήθηκαν η πολιτογράφηση των Ελλήνων της Αγκώνας και της Οδησσού την ίδια περίοδο...

⁷³ Με αφορμή, λοιπόν, αυτές τις φήμες τέθηκε για πρώτη φορά το αίτημα για την έκδοση ιδιαίτερου νόμου για την ελληνική ιθαγένεια και την πολιτογράφηση, και μάλιστα υπό τη μορφή διαμαρτυρίας τεκμηριωμένης με νομικά κατεχοχόν επιχειρήματα από τον συντάκτη μιας εφημερίδας. Συγκεκριμένα, από τον συντάκτη της Εθνικής· μιας βραχύβιας εφημερίδας που παρουσιαζόταν την περίοδο αυτή μάλλον φιλικά διακείμενη προς την Αντιβασιλεία και το πολιτικό της πρόγραμμα, όχι όμως και προς τον Κωλέττη, υπουργό των Εσωτερικών από τον Οκτώβριο του 1833, και γνωστό για τους δεσμούς του με το Γαλλικό κόμμα και τον Σωτήρα, την αντίπαλη εφημερίδα της Εθνικής. Σαφής πρόθεση του συντάκτη της Εθνικής στην προκλητική για τα δεδομένα της εποχής διαμαρτυρία του, ήταν να στηλιτεύσει την γενικότερη εύνοια που επιδείκνυαν απροκάλυπτα σχεδόν, όπως άφηνε να εννοηθεί, προς τους "ξένους" οι Έλληνες πολιτικοί που συμμετείχαν έως τότε στις διορισμένες από την Αντιβασιλεία κυβερνήσεις.

το τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου οι συνθήκες και τα πρωτόκολλα. Ήταν, συνεπώς, αναπόφευκτο οι νόμοι να διακρίνουν τους Έλληνες με κριτήριο τους δεσμούς τους με το ελλαδικό κράτος, με αποτέλεσμα είτε κατοχύρωναν την εντοπιότητα είτε την εθνική καταγωγή, την καταγωγή δηλαδή από πατέρα Έλληνα πολίτη, ως το κυριώτερο κριτήριο για τη διάκριση αυτή, να αποκλείουν ένα μεγάλο μέρος του έθνους από την πολιτική κοινότητα των Ελλήνων και να απογοητεύουν αναπόφευκτα τόσο τους ήδη ελεύθερους όσο και τους αλύτρωτους Έλληνες. Αλλά και στο βαθμό ακόμη που θα επέτρεπαν την ένταξη όλων των Ελλήνων στο μικρό ελλαδικό βασίλειο η απογοήτευση δεν ήταν μικρότερη· για τον λόγο ακριβώς ότι το ελεύθερο κράτος ήταν ιδιαίτερα μικρό, η ένταξη δε των αλύτρωτων Ελλήνων στην πολιτική κοινωνία χωρίς τις επαρχίες τους καταδίκασε οριστικά το κράτος αυτό στα περιορισμένα του όρια και στην απώλεια ενός μεγάλου τμήματος της παραδοσιακής "νοητής" επικράτειάς του....

iv. Το πατριωτικό φρόνημα, οικονομική και κοινωνική οργάνωση των Ελλήνων της Αιγύπτου

"Ομοεθνεΐς" στο πλαίσιο αυτό ήταν θεμιτό να θεωρούνται όλοι οι νόμιμοι υπήκοοι του ελλαδικού βασιλείου, οι οποίοι όφειλαν μετά την εγκαθίδρυση της μοναρχίας να τακτοποιήσουν με όρους κατεξοχήν γραφειοκρατικούς τα "μαρτυρικά έγγραφα" της ελληνικής τους ταυτότητας παρά οι Έλληνες το έθνος που παρέμεναν ξένοι προς το ελεύθερο κράτος ως προς την υπηκοότητά τους. Αυτή θα πρέπει να θεωρηθεί πως ήταν η σημασία του όρου στην πρώτη επίσημη εμφάνισή του, τον Ιανουάριο του 1834, στις προξενικές "οδηγίες" που εξέδωσε ο Μαυροκορδάτος το βραχύ διάστημα της θητείας του στο υπουργείο των Εξωτερικών, με σκοπό να προσδιορίσει τα καθήκοντα των προξενικών υπαλλήλων του απέναντι στους Έλληνες υπηκόους ή "ομοεθνεΐς", η παρουσία των οποίων στις ξένες επικράτειες καθιστούσε αναγκαίο και επιτακτικό τον διορισμό τους, όσο και τη λειτουργία των προξενικών καταστημάτων του αρτισύστατου βασιλείου. Τα καθήκοντα τους ήταν να παρέχουν εγγυήσεις για την "προστασία" των Ελλήνων υπηκόων, να υπερασπίζονται τα εμπορικά και οικονομικά τους συμφέροντα, καθώς και τα πολιτικά τους δικαιώματα το διάστημα της παραμονής τους στο εξωτερικό. Επιπλέον όφειλαν να επιβλέπουν την νοητή επέκταση του κράτους στην ευρύτερη επικράτεια των ελληνικών νόμων, όπως συνήθως νοείται από τη σχετική επιστήμη ο χώρος στον οποίο επεκτείνεται η δικαιοδοσία του γηγενούς δικαίου επί των Ελλήνων υπηκόων κατά την διαμονή τους εκτός του ελλαδικού χώρου, ή, με άλλα λόγια, να επιτηρούν τον σεβασμό εκ μέρους των ξένων κυβερνήσεων της πολιτικής και θρησκευτικής ταυτότητας των Ελλήνων. Στο πλαίσιο αυτό η πολιτική της προστασίας σύμφωνα με τις κοινώς αποδεκτές αρχές που φαίνεται πως υιοθέτησε και το ελληνικό βασίλειο κατά «την κοινήν συνήθειαν των εθνών» και «το γενικόν δημόσιον δίκαιον» της εποχής, συνδεόταν αναπόφευκτα με την αντίληψη της πολιτικής κοινότητας ως μιας ομάδας κοινών οικονομικών συμφερόντων. Η απώτερη επιδίωξη που επρόκειτο να εξυπηρετήσει συνεπώς η έννοια της προστασίας⁷⁴, ήταν η απρόσκοπτη διεξαγωγή του ελληνικού εμπορίου και της ναυτιλίας.

⁷⁴ Για την διευκόλυνση της επίτευξής της ήδη από την άνοιξη του 1833, η διπλωματική υπεράσπιση των Ελλήνων υπηκόων που εμπορεύονταν στην Ευρώπη και την Αμερική, ανατέθηκε προσωρινά στους

Παρά την επιτυχία όμως της ελληνικής πολιτικής να κατοχυρώσει τη θέση και την προστασία των υπηκόων της στην Ευρώπη και την Αμερική θα πρέπει ασφαλώς να σημειωθεί πως σε διμερείς συνθήκες εμπορικού περιεχομένου, με μοναδική εξαίρεση την άκυρη ελληνοτουρκική Συνθήκη του 1840, ουδέποτε άλλοτε περιλήφθηκαν ιδιαίτεροι όροι για τον προσδιορισμό της ταυτότητας των Ελλήνων που εμπορεύονταν είτε διαβιούσαν υπό την ελληνική ή άλλη ίσως προστασία στο εξωτερικό.

Ευεργετική όμως για την επίτευξη των στόχων της ελληνικής πολιτικής στο στάδιο αυτό υπήρξε με βεβαιότητα μάλλον η πολιτική φιλία την οποία κατοχύρωναν μεταξύ άλλων οι εμπορικές της συμφωνίες. Οι αγαστές σχέσεις πολιτικής συνεργασίας στο πλαίσιο αυτό επέτρεπαν στους απεσταλμένους του ελεύθερου βασιλείου στις επικράτειες των εμπορικών του εταίρων, να επωφελούνται από τις περιστάσεις, προκειμένου να νομιμοποιούν την πολιτική ταυτότητα αρκετών Ελλήνων την καταγωγή, που είχαν μεταναστεύσει για οικονομικούς λόγους τα προηγούμενα χρόνια και οι οποίοι ήταν φυσικό να στερούνται "μαρτυρικών" εγγράφων της υπηκοότητας τους, διαβατηρίων δηλαδή ή "διπλωμάτων προστασίας", πριν από τη σύσταση και την αναγνώριση του ελληνικού κράτους και ελλείψει έως τότε ελληνικών προξενείων στην αλλοδαπή. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, εξάλλου, αντίθετα από την Πύλη και την αιγυπτιακή διοίκηση της Κρήτης έως το 1840, δεν είχαν λόγους να ενδιαφερθούν για την πολιτική ταυτότητα των Ελλήνων την καταγωγή, τους οποίους είχαν ήδη δεχθεί ως οικονομικούς μετανάστες στις επικράτειές τους και δεν επιθυμούσαν φυσικά να αναμειχθούν σε ένα πολιτικό πρόβλημα διαφιλονίκησης υπηκόων μεταξύ δυο κρατών, το οποίο είχε αποδειχθεί δυσεπίλυτο ήδη από την περίοδο του μακροχρόνιου πολέμου· ιδίως δε από τη στιγμή που το πρόβλημα αυτό δεν έθιγε άμεσα τα συμφέροντά τους...

Ως προς την έννοια του "πατριωτισμού", εάν πράγματι η ιδιότητα του πολίτη, πέρα από την νομική της υπόσταση, συνεπάγεται και την ανάληψη πολιτικής ευθύνης πριν από την απόλαυση συγκεκριμένων δικαιωμάτων, (οι Έλληνες που συμμετείχαν στα γεγονότα της 3ης Σεπτεμβρίου, σύμφωνα με την άποψη που εξέφρασε στο ζήτημα ο ευρυμαθής Τρικούπης), είχαν πράγματι εκπληρώσει το ρόλο τους· από τη στιγμή που υπερασπίστηκαν τους κοινούς εθνικούς στόχους καταρρίπτοντας το "μεσότοιχον" της απολυταρχίας, που διεχώριζε έως τότε το "έθνος" από τον θρόνο και παρακώλυε την ευημερία του ελληνικού κράτους⁷⁵.

Με την παραχώρηση του πρώτου Συντάγματος, οι ελευθερίες που εδόθησαν, συνοδεύτηκαν με πρόσθετες εγγυήσεις, ιδιαίτερα προοδευτικές μάλιστα για τα δεδομένα της εποχής, παρά την αδιαμφισβήτητη θεωρητική τους σημασία, δεν μετέβαλαν στην ουσία την καθημερινή ζωή των Ελλήνων, με συνέπεια να μην επηρεάσουν ούτε τη σημασία της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη στην κοινοβουλευτική Ελλάδα...

Στην Αίγυπτο λίγο-πολύ η κατάσταση δεν διέφερε... Η παρουσία των Ελλήνων στην Αίγυπτο συνδέεται αναντίρρητα με την εγκαθίδρυση και εξέλιξη του παγκόσμιου

Βαυαρούς προξενικούς πράκτορες, όπως προέβλεπε η ρύθμιση που είχε περιληφθεί στην ελληνοβαυαρική Συνθήκη φιλίας και συμμαχίας τον προηγούμενο Νοέμβριο.

⁷⁵ Η σύνδεση με τον τρόπο αυτό της πολιτικής αρετής και ευθύνης με την υπεράσπιση του συνταγματικού πολιτεύματος, την ευημερία και την "ευδαιμονία" "της φιλότατης Πατρίδος" υπήρξε ασφαλώς καινοφανής για τα ελληνικά δεδομένα.

αποικιοκρατικού συστήματος, δηλαδή από τον 16ο αιώνα έως και την κρίση και διάλυσή του αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ιδιαίτερα στον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα συναντάμε, κατά τον Eric Haubsbaum, την «εποχή της αυτοκρατορίας», δηλαδή την εποχή της παγκόσμιας επέκτασης του αποικιοκρατικού συστήματος, με κέντρο τις δυτικές μητροπόλεις. Η δυναμική αλλά και οι αντιφάσεις του αποικιοκρατικού συστήματος μορφοποιούνται σταδιακά και κορυφώνονται οδηγώντας στην κρίση και διάλυσή του, κατά τον «βραχύ εικοστό αιώνα», δηλαδή ανάμεσα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο και στην πτώση της «σοβιετικής αυτοκρατορίας». Στο πλαίσιο του 18ου αιώνα, σπουδαίο ρόλο για την κοινωνική και οικονομική παρουσία των Ελλήνων στην Αίγυπτο αλλά και της σχέσης του με το Αιγυπτιακό κράτος, αποτέλεσε η σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στην Γαλλία και την Μ. Βρετανία. Τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Ναπολέοντος Βοναπάρτη οδήγησαν στην κατάληψη της Αιγύπτου το 1798, ενώ η σχεδίαση διάνοιξης διώρυγας στο Σουέζ κατέστησε ξεκάθαρη την πρόθεση προώθησης του Γαλλικού ιμπεριαλισμού απέναντι στον Βρετανικό, αφού θα έθετε σε αμφισβήτηση την Βρετανική παρουσία στις Ινδίες. Η βύθιση του Γαλλικού στόλου από τις αρμάδες του Οράτιου Νέλσονα στο Αμπουκίρ το 1798 και η εγκατάλειψη της Αιγύπτου από τους Γάλλους το 1801 σηματοδότησαν την Βρετανική κυριαρχία παρά την επαναφορά των Γάλλων το 1851 και τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ από τον Γάλλο μηχανικό και διπλωμάτη Φερντινάν ντε Λεσέψ. Οι Βρετανοί, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία του χεδίβη να αποπληρώσει το δημόσιο χρέος της χώρας, προχώρησαν στην αγορά του πλειοψηφικού πακέτου των μετοχών της εταιρίας της διώρυγας το 1876, μέσω του Βρετανού Πρωθυπουργού Benjamin Disraeli, εξασφαλίζοντας σε πρώτη φάση μαζί με τους Γάλλους τον οικονομικό και πολιτικό έλεγχο της Αιγύπτου. Το 1882 το αποτυχημένο εθνικιστικό κίνημα του Οράμπι έδωσε την ευκαιρία στους Βρετανούς να καταλάβουν στρατιωτικά τη χώρα. Η πρόωπη εγκατάσταση των Ελλήνων στη βορειοαφρικανική αυτή περιοχή, που σημειωτέον εντοπίζεται και πριν την έλευση των Οθωμανών, αποτέλεσε βασική συνθήκη για τα αλυσιδωτά μεταναστευτικά κύματα από την ελλαδική χερσόνησο, ενώ το εμπόριο αναδείχθηκε για τους απόδημους σε κύριο πόλο έλξης και πεδίο επιχειρηματικής δράσης τους. Διακριτή είναι η παρουσία των Ελλήνων κατά την περίοδο από τις αρχές του 19ου αιώνα, δηλαδή από τότε που ανέρχεται στην εξουσία ο Μωχάμετ Άλη (1805-1848) έως και τα μέσα του 20ού αιώνα, οπότε επικράτησε στην πολιτική σκηνή της Αιγύπτου ο Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ (1952-1970), κατά τον χαρακτηριζόμενο και ως «χρυσό αιώνα» της Ελληνικής παρουσίας στη χώρα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμιστεί ότι με τον όρο «**Έλληνας Αιγυπτιώτης**» προσδιορίζεται εκείνος ο Έλληνας που εγκαταστάθηκε σε κάθε γωνιά της Αιγύπτου, ιδίως από τα τέλη του 18ου αιώνα έως τις μέρες μας, ενώ σημαντική είναι η επισήμανση της μεταβολής της αρχικής του ιδιότητας από «οικονομικό μετανάστη» σε «μετανάστη εγκατάστασης», που ανέπτυξε συναισθηματικούς δεσμούς με τον τόπο, διατηρώντας όμως αναλλοίωτους τους αντίστοιχους με το Εθνικό Κέντρο και την ιδιαίτερη πατρίδα.

Όσον αφορά την οικονομική οργάνωση, βασικό πυλώνα της αρωγής απέναντι στους Ευρωπαίους παροίκους, συνιστούσε το προνομιακό καθεστώς των διομολογήσεων (Capitulations) το οποίο ουσιαστικά είχε σχεδιαστεί από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν Μεγαλοπρεπή το 1528 και παραχωρηθεί στους Γάλλους και σε άλλους πολίτες χριστιανικών κρατών για τη διεξαγωγή του εμπορίου στα εδάφη της Οθωμανικής

Αυτοκρατορίας. Πρόκειται για το σύνολο των προνομίων προσωπικής ασυλίας, φοροαπαλλαγής και ετεροδικίας, που η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε παραχωρήσει στους Ευρωπαίους που ασκούσαν οικονομική δραστηριότητα στην επικράτειά της. Με τον καιρό το καθεστώς αυτό καθιερώθηκε για τους πολίτες δώδεκα ευρωπαϊκών κρατών (Γαλλία, Βρετανία, Ελλάδα, Βέλγιο, ΗΠΑ, Δανία, Ολλανδία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία), ενώ ίσχυσε ουσιαστικά από το 1528 και καταργήθηκε το 1937. Υπό αυτές τις συνθήκες ο τομέας του εμπορίου άνθισε, οι Έλληνες έμποροι με την ενίσχυση του ηγεμόνα δραστηριοποιήθηκαν μέχρι και το Σουδάν, η νεότευκτη αστική τάξη συγκροτήθηκε και το μεγάλο κεφάλαιο ξεκίνησε να συγκεντρώνεται στα χέρια της. Στο χρονικό ανάπτυγμα 1897 – 1912 αρχικά ο Ελληνισμός της Αιγύπτου απολαμβάνει οικονομική ακμή αλλά γνωρίζει και την ύφεση...

Όσον αφορά την κοινωνική οργάνωση, τον 19ο αιώνα ο Ελληνισμός της Αιγύπτου, συγκροτήθηκε κοινωνικά, θεσμικά και εν μέρει διοικητικά, γύρω από τρεις πόλους: το Πατριαρχείο, το Προξενείο και την Κοινότητα⁷⁶. Στο πλαίσιο της οργάνωσης, λειτουργίας και ανάπτυξης των Ελληνικών Κοινοτήτων, ιδιαίτερο ρόλο έπαιξαν οι Αδελφότητες ή Πατριές, με τη σύστασή τους να γίνεται με κριτήρια εθνικοτοπικά και κίνητρο τη σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των ιδιαίτερων Ελλήνων της παροικίας και των αντίστοιχων από το Εθνικό Κέντρο. Οι Αδελφότητες αποτέλεσαν μια βραχύβια ιστορική μορφή εθνικοτοπικής αλληλεγγύης και αλληλοϋποστήριξης σε συνθήκες μαζικού εκπατρισμού, ενώ πρόκειται για θεσμικές συγκροτήσεις της δομικής «κοινότητας βίου», που χαρακτηρίζει την Ελληνική παράδοση του κοινοτισμού⁷⁷.

Αναφορικά με την κοινωνικοεπαγγελματική διαστρωμάτωση της παροικίας, θα μπορούσε κανείς να διακρίνει στο εσωτερικό τους τέσσερις βασικές κοινωνικές τάξεις:

α. τραπεζίτες, βιομήχανοι, μεγάλοι επιχειρηματίες, καθώς και μεγαλέμποροι ή ακόμα και μικρομεσαίοι, εξαρτημένοι από το μεγάλο κεφάλαιο.

β. χειροτέχνες, βιοτέχνες, υπάλληλοι (λογιστές κυρίως και πωλητές μεγάλων καταστημάτων και ασφαλιστικών εταιρειών και ξενοδοχείων), οι οποίοι αποτελούσαν και τον μεγάλο όγκο των εργαζομένων και εξαρτιόνταν από την εμπορική αστική τάξη.

γ. μορφωμένοι επαγγελματικά επιστήμονες (γιατροί, μηχανικοί, αρχιτέκτονες, δικηγόροι) με εξάρτηση από την αστική τάξη.

⁷⁶ Η Αλεξάνδρεια και το Κάιρο ήταν τα κέντρα του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού, με την Ελληνική Κοινότητα Αλεξάνδρειας (ΕΚΑ) να είναι η πρώτη και να ιδρύεται το 1843. Ακολούθησε το 1856 η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Καΐρου την οποία διαδέχτηκε το 1904 η Ελληνική Κοινότητα Καΐρου (ΕΚΚ). Κατά τη διάρκεια των ετών που ακολούθησαν, πολλές Κοινότητες ιδρύθηκαν στην Άνω και Κάτω Αίγυπτο, όπως η Κοινότητα της Μανσούρας (1864) και η Κοινότητα του Πορτ Σάιτ (1865) που ουσιαστικά προέκυψε από την διαδικασία διάνοιξης του καναλιού του Σουέζ. Η Κοινότητα Ζαγαζίκ ιδρύθηκε το 1870, ενώ ακολούθησαν το 1880 οι Κοινότητες στις περιοχές Τάντα, Ζίφτα, Μίνια, Σουέζ το 1888, Ασιούτ το 1893, Φαγιούμ το 1899, Ασουάν το 1905 και Φακούς το 1906. Αρκετές ακόμα Κοινότητες δημιουργήθηκαν όπως της Ιβραημίας, της Μεχάλα ελ Καμπίρ, του Ζεϊτούν, της Ηλιούπολης και άλλων. Οι οργανωμένες Κοινότητες Αλεξάνδρειας και Καΐρου λειτούργησαν ως κρατικοί οργανισμοί, ενώ οι Αδελφότητες είχαν περισσότερο κοινωνική και ανθρωπιστική πολιτική αλλά με λειτουργία ακόμα και στα όρια της αυτοδυναμίας. Από τα δραστηριοποιημένα μέλη προέκυψαν οι Ευεργέτες, τα επιφανή δηλαδή μέλη που διέθεσαν μεγάλο μέρος της περιουσίας για να καλύψουν κοινοτικά αλλά και εθνικά ελλείματα και ανάγκες....

⁷⁷ Ματούλα Τομαρά Σιδέρη, Οι Έλληνες του Καΐρου, εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα 2007, σ.22-23.

δ. κληρικοί, φοιτητές και εκπαιδευτικοί, συνδεδεμένοι με τον Ελληνικό κοινοτικό μηχανισμό στην Αίγυπτο ή και ακόμα και τον κρατικό της Ελλάδας, σπανιότερα δε της Αιγύπτου....

Κεφάλαιο 2. Ο Αιγυπτιακός Ελληνισμός και η «μητέρα πατρίδα»

Πριν περάσουμε στην πολιτική στάση και κοινωνική προσφορά των Αιγυπτιακών κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κρίνεται απαραίτητη μια σύντομη αναδρομή της θέσης τους απέναντι στις πολεμικές ανάγκες του Εθνικού Κέντρου, που προηγήθηκαν του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Σκοπός, να αποδειχθεί ότι οσάκις η Ελλάδα βρισκόταν σε πολεμική σύρραξη, η Ελληνική παροικία στην Αίγυπτο λειτούργησε άμεσα ως συγκοινωνούν δοχείο έμπρακτης αλληλεγγύης και προσφοράς.

Εξάλλου στο τέλος του 19ου αιώνα, το Ελληνικό κράτος αρχίζει να αναμειγνύεται έντονα στην κοινοτική οργάνωση της παροικίας, στο πλαίσιο συγκρότησης εθνικής ταυτότητας. Η συνεχιζόμενη μετανάστευση από το Ελληνικό κράτος προς την Αίγυπτο σε συνδυασμό με την επέκταση των Ελληνικών συνόρων αύξησαν την παρουσία των Ελλήνων μεταξύ των άλλων ξένων που βρίσκονταν εκεί, με αποτέλεσμα στο τέλος του 19ου αιώνα, να αποτελούν την πλειονότητα⁷⁸.

Οι συνθήκες ήταν ιδανικές για την ανάπτυξη κρατικής εθνικιστικής ιδεολογίας με αλυτρωτικές αναφορές που προωθούσαν την ιδέα ταύτισης της ελληνικότητας με τις πολιτικές επιδιώξεις του Ελληνικού έθνους – κράτους⁷⁹.

Ξεχωριστή αναφορά θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί για την σχέση της Δωδεκανήσου με τον Ελληνισμό της Αιγύπτου αφού μέσα από αυτήν, πηγάζουν δράσεις με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά θα ξεφύγουμε αρκετά από τα υπάρχοντα όρια της παρούσης μελέτης....

Εν ολίγοις, η επαφή του παροικιακού στοιχείου με τον ελλαδικό κορμό χρονολογείται ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα. Μέλη της Ελληνικής παροικίας είχαν μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία, συνέδραμαν οικονομικά τον Αγώνα και συμμετείχαν ενεργά στην επανάσταση του 1821, αποτελώντας σημαντικό πυρήνα των στρατιωτικών και ναυτικών δυνάμεων. Ο Αντώνιος Πελοπίδας ως εκπρόσωπος της Φιλικής Εταιρίας, ανέλαβε δράση με τον έτερο Φιλικό, Κυριάκο Τασσήκα. Αμφότεροι ζήτησαν εμπορεύματα από τον Μωχάμετ Άλη με πίστωση προκειμένου να ανοίξουν εμπορικό οίκο στην Αλεξάνδρεια, του οποίου τα έσοδα θα διοχέτευαν στην Ελλάδα για τις ανάγκες του Αγώνα. Η δράση εντάθηκε με τη συμμετοχή τοπικών παραγόντων όπως του Θεόδωρου Τσιτσίτσα, του Καϊρινού Γρηγορίου Τζάνου και άλλων. Ο Κωνσταντίνος Τσιτσίτσας πληροφόρησε τον Μωχάμετ Άλη για τη δράση των μνημένων Φιλικών. Ο ηγεμόνας όμως, στην προοπτική του κλονισμού της Αυτοκρατορίας και στην προσδοκία δικών του οφελών, παράβλεπε τις ενέργειες των Φιλικών και των Ελλήνων

⁷⁸ Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, *Οι Έλληνες του Καΐρου...*, ό.π, σ.24.

⁷⁹ Φλωρέσκα Καρανάσου, «Οι Έλληνες στην Αίγυπτο: Από το Μωχάμετ Άλι στο Νάσερ» στο Richard Clogg (επιμ.), *Η Ελληνική διασπορά στον 20ό αιώνα*, μτφ. Μ. Φράγκου, *Ελληνικά Γράμματα*, 2η εκδ., Αθήνα 2009, σ.75-76.

της παροικίας. Έτσι, αποστολές έμψυχου και άψυχου υλικού μέσω караβιών προς την Ελλάδα, καθώς και έρανοι, διεξάγονταν σχεδόν ανεμπόδιστα. Στις 31 Μαρτίου του 1821, κοινοποιήθηκε στον Ελληνισμό της Αιγύπτου και συγκεκριμένα στην Αλεξάνδρεια η είδηση της Επανάστασης, μέσω του πληρώματος ενός εμπορικού караβιού από τη Μεθώνη. Με αφετηρία την Αλεξάνδρεια λοιπόν, η είδηση απλώθηκε στις παροικίες του Καΐρου, της Δαμιέτης και της Ροζέτης. Επί δύο περίπου έτη, ο Ελληνισμός της Αιγύπτου συνέδραμε με όλες του τις δυνάμεις μέχρι και τον Ιανουάριο του 1824 που ο Μωχάμετ Άλη συμπαρατάσσεται με τους Τούρκους και οργανώνει στρατό. Η επικράτηση του Ιμπραήμ, θετού γιου του Μωχάμετ Άλη, οδήγησε χιλιάδες Έλληνες της Πελοποννήσου στην Αίγυπτο με την ιδιότητα του σκλάβου, με τον Μωχάμετ Άλη να ξεχνάει προσωρινά τις νεωτερικές αντιλήψεις του. Η επικράτηση εν τέλει των Τριών Δυνάμεων (Γαλλίας, Αγγλίας και Ρωσίας) στη ναυμαχία του Ναυαρίνου, η συνθήκη που υπογράφηκε καθώς και οι συνεχείς διπλωματικές ενέργειες του Καποδίστρια, οδήγησαν στην εν μέρει διευθέτηση του ζητήματος των Ελλήνων σκλάβων, μέρος των οποίων ουσιαστικά τροφοδότησε δημογραφικά τον Ελληνισμό της Αιγύπτου.

Στην αντίπερα όχθη, η Ελληνική πραγματικότητα που διαμορφώθηκε μετά την ίδρυση του Ελληνικού βασιλείου όπως είδαμε και πιο πάνω, δημιούργησε την ανάγκη της ανάπτυξης που βασιζόνταν στην ιδιωτική πρωτοβουλία της δωρεάς, της ευεργεσίας και της εν γένει χορηγίας με οποιαδήποτε μορφή (π.χ. κληροδοτήματα). Η συμβολή του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού στην οικοδόμηση του νεότευκτου κράτους, μέσα από τη χρηματοδότηση έργων υποδομής και τη χορήγηση δωρεών, ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με τις στοχεύσεις της Ελληνικής πολιτείας και τις ανάγκες της κοινωνίας...

Οι Έλληνες Αιγυπτιώτες έδειξαν έμπρακτο ενδιαφέρον για τις εθνικές αξιώσεις, το οποίο εκδηλώθηκε κυρίως μέσα από τη συμμετοχή τους σε μια σειρά από πολεμικές διενέξεις της Ελλάδας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ήδη από την εποχή των Κρητικών Επαναστάσεων, με αποκορύφωμα τον Ελληνο - Τουρκικό πόλεμο του 1897, στους Βαλκανικούς Πολέμους, στη συνεισφορά τους στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και στο θέμα του Διχασμού, όπως προσδιορίστηκε μεσοπολεμικά, θεωρώντας ότι η εν λόγω σχέση με τις διακλαδώσεις της, αποτέλεσαν σημείο καταγωγής της μετέπειτα πολιτικής της παροικίας, απέναντι στα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Καταλήγοντας στη συνδρομή των Ελληνικών παροικιών της Αιγύπτου προς την Ελλάδα, επισημαίνεται ότι δεν εξαντλήθηκε μόνον στο πεδίο της υλικής και ηθικής υποστήριξης της Ελλάδας στον αγώνα της για την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η Αιγυπτιώτικη ομογένεια συμπαραστάθηκε στους Θράκες της Ανατολικής Ρωμυλίας, τους Ποντίους και εκπατρισμένους από τη Μαύρη Θάλασσα, ενώ μετά το 1922 αντιμετώπισε κύματα προσφύγων από τη Μικρά Ασία, που κατέφευγαν στην Αίγυπτο⁸⁰.

Θα κλείσουμε ενδεικτικά με τη στάση του Εμμανουήλ Α. Μπενάκη (1843-1929), ο οποίος κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Καταστροφής και αυτοεξόριστος μαζί με

⁸⁰ Οι Ελληνικές Κοινότητες δραστηριοποιήθηκαν και συγκέντρωσαν το ποσό των 17.000 λιρών Αιγύπτου με τις οποίες εξασφαλίστηκαν στους Μικρασιάτες πρόσφυγες τρόφιμα και ρουχισμός, ενώ βοήθεια στάλθηκε και στην Ελλάδα (Ματούλα Τομαρά – Σιδέρη, Αλεξανδρινές Οικογένειες..., ό.π, σ.120).

τον Ε. Βενιζέλο, δαπάνησε μεγάλα ποσά υπέρ των προσφύγων και του προσφυγικού νοσοκομείου «αναγκάζοντας» τον Απόστολο Δοξιάδη, Υπουργό περιθάλψεως το 1922, να δηλώσει: «αν είχαμε δέκα Μπενάκηδες, ελύαμε το προσφυγικό πρόβλημα». Κύριος εκπρόσωπος της πατρικής στρατηγικής και της διαχείρισης των χρημάτων, αλλά και προσηλωμένος στα ιδεώδη του Ελληνισμού, ήταν ο Αντώνης Μπενάκης, υιός του Εμμανουήλ, ιδρυτής της «Επιτροπής Περίθαλψης Προσφύγων»⁸¹.

i. Η αρχή του τέλους ή το τέλος της αρχής;

Τον Φεβρουάριο του 1944 ιδρύεται η «Πανελλήνιος Ένωσις» από φιλομοναρχικούς της παροικίας στο Κάιρο, ως απότοκο της ανησυχίας τους για την επέκταση του ΕΑΜ. Επιπλέον οι επαφές της εξόριστης Κυβέρνησης με τους πολιτικούς παράγοντες στην Αθήνα συνεχίστηκαν χωρίς αποτέλεσμα. Στις 10 Μαρτίου ιδρύεται η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) από το ΕΑΜ, με στόχο τον σχηματισμό Κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Στην 1η Απριλίου εκδηλώνονται κινηματικές ενέργειες από δημοκρατικούς αξιωματικούς στο 2ο Σύνταγμα Πυροβολικού στο Κάιρο, στα στρατόπεδα Κασασίν και Καμπρίτ καθώς και στο Ναυτικό Κέντρο Εκπαίδευσης «Έλλη». Επίσης καταλήφθηκε το φρουραρχείο Καΐρου με αποτέλεσμα να περικυκλωθεί από τα Βρετανικά τανκς. Μέσα σε κλίμα πλήρους αποδιοργάνωσης, οι υπουργοί υποβάλλουν ο ένας μετά τον άλλον τις παραιτήσεις τους και οι Βρετανοί αναλαμβάνουν την πλήρη χειραγώγηση της κατάστασης. Το κίνημα εξαπλώνεται στον στόλο με τον Ναύαρχο Αλεξάνδρη να προσπαθεί να διευθετήσει την κατάσταση διαλλακτικά, αφού πρώτα είχε χαιρετίσει θετικά την ίδρυση της ΠΕΕΑ.

Ολόκληρο το αριστερό κίνημα στην Αλεξάνδρεια διαλύεται, διώκονται τα μέλη του ΕΑΣ με συλλήψεις που είχαν ξεκινήσει ήδη από τις 7 Απριλίου, ενώ κλείνει και το περιοδικό «Έλλη», που ήταν ουσιαστικά το όργανο τύπου του ΕΑΣ. Ο Βενιζέλος μετά από 12 ημέρες πρωθυπουργίας, παραιτείται αφού πρώτα διαμαρτύρεται στον Γεώργιο και ο Γεώργιος Παπανδρέου αναλαμβάνει τον σχηματισμό Κυβέρνησης έχοντας την υποστήριξη της Βρετανικής Κυβέρνησης, εν όψει μάλιστα της Εθνικής Συνδιάσκεψης.

Στις 17 Μαΐου ξεκινούν οι εργασίες του Συνεδρίου του Λιβάνου και στις 20 Μαΐου υπογράφεται το ομώνυμο Συμβόλαιο μέσα από το οποίο συγκροτείται Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας από όλα τα κόμματα με Πρωθυπουργό τον Γ. Παπανδρέου.

Εν συντομία, στις 2 Σεπτεμβρίου ολοκληρώνεται η σύνθεση Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας με τη συμμετοχή αντιπροσώπων της αριστεράς. Στις 7 Σεπτεμβρίου η Ελληνική Κυβέρνηση μεταφέρεται από την Αλεξάνδρεια στην πόλη Κάβα ντε Τιρένι στην περιοχή του Σαλέρνο της Ιταλίας. Στις 24 Σεπτεμβρίου υπογράφεται η Συμφωνία της Καζέρτας ανάμεσα στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και τις αντιστασιακές δυνάμεις υπό τον πλήρη έλεγχο της Αγγλίας. Στις 18 Οκτωβρίου η Ελληνική Κυβέρνηση καταφτάνει στην Αθήνα. Μία νέα περίοδος γράφεται...

⁸¹ Ο Αντώνης Μπενάκης, προσηλωμένος στα ιδεώδη του Ελληνισμού είχε μετάσχει εθελοντικά στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897, αλλά στρατεύτηκε ξανά με τον αδελφό του Αλέξανδρο, στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913). Ματούλα Τομαρά – Σιδέρη, Αλεξανδρινές Οικογένειες..., ό.π, σ.139-142.

ii. Δύο εστιάσεις επί του ιστορικού πλαισίου

Οι Αιγύπτιοι ανάμεσα στο θέλουν και το αναγκάζεσθαι

Την περίοδο του Μεσοπολέμου αλλά και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Αιγύπτιοι ακροβατούσαν ανάμεσα στο θέλουν και το αναγκάζεσθαι. Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Αίγυπτος, όπως και άλλες περιοχές στη Μέση Ανατολή, βρισκόταν υπό Βρετανική στρατιωτική κατοχή και αποτελούσε την πολιτικοστρατιωτική βάση των συμμάχων από όπου οργανώθηκε η άμυνα και κατόπιν η αντεπίθεση κατά του Άξονα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Στην Αίγυπτο, ειδικότερα, η Βρετανική παρουσία δεν ήταν μόνο στρατιωτική αφού από τον καιρό της Βρετανικής κατάληψης της Αιγύπτου οι ρίζες του Βρετανικού ιμπεριαλισμού είχαν εισχωρήσει στο οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.

Τα εθνικά κινήματα, που ακολούθησαν, η κατάργηση των διομολογήσεων και ο περιορισμός του ρόλου της Μ. Βρετανίας ως προστάτη των συμφερόντων των ξένων στην Αίγυπτο, είχαν αυξήσει την εξάρτηση των παροικιών από το Αιγυπτιακό κράτος. Τα περιορισμένα μέτρα ανεξαρτησίας που κέρδισαν οι Αιγύπτιοι όμως δεν ήταν αρκετά ώστε να εμποδίσουν την ολοκληρωτική ανακατάληψη της χώρας από τους Βρετανούς μόλις ξέσπασε ο Πόλεμος. Επίσης, γερμανόφιλα στοιχεία εγκατεστημένα στην Αίγυπτο επιθυμούσαν να απαλλαγούν από την Βρετανική κηδεμονία και προσδοκούσαν την επικράτηση των Γερμανών εκεί. Χρόνια κάτω από τη βία και τον εξανδραποδισμό, την εκμετάλλευση και τη φτώχεια που συντηρούσε η Βρετανική αποικιοκρατική πολιτική, το αραβικό στοιχείο παρασύρθηκε πρόσκαιρα από την ελπίδα για ελευθερία που θα προσέφεραν οι Γερμανοί. Ο Γκαίμπελς, απευθυνόμενος στον λαό της Αιγύπτου, διατεινόταν ότι όταν ο Γερμανικός στρατός καταλάβει την Αίγυπτο δεν θα την απελευθερώσει μόνο από τους Άγγλους αλλά και από τους Έλληνες, που λειτουργούσαν για δεκαετίες παρασιτικά εις βάρος της χώρας. Στο πλαίσιο όμως των συμβατικών υποχρεώσεων της Αιγυπτιακής Κυβέρνησης, που πήγαζαν από το Σύμφωνο του 1936, η τελευταία διέκοψε τις διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις της με την Γερμανία⁸². Όλοι οι Γερμανοί υπήκοοι της χώρας, περίπου χίλιοι διακόσιοι, τέθηκαν υπό περιορισμό και η περιουσία τους δημεύθηκε. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν μέλη του Ναζιστικού Κόμματος του Άλφρεντ Ες,

⁸² Να σημειωθεί εδώ ότι ο Βασιλιάς Φαρούκ Α', παρά το γεγονός ότι είχε σπουδάσει στο Λονδίνο, δεν ήταν φίλα προσκείμενος προς τους Βρετανούς. Όμως το ιδιόμορφο καθεστώς της χώρας, που συνιστούσε ουσιαστικά αποικιοκρατική υποτέλεια στην Μ. Βρετανία, ήταν πρόσκομμα απέναντι στην ελεύθερη βούλησή του. Παρόλα αυτά, οι Βρετανοί, ανησυχώντας για τον ευμετάβλητο χαρακτήρα του ηγεμόνα και με την προοπτική της συστράτευσης της Αιγύπτου με τις δυνάμεις του Άξονα, καταφρονώντας τις αρχές της στοιχειώδους εθνικής κυριαρχίας προέβησαν σε μια πραξικοπηματικού τύπου ενέργεια. Τον Φεβρουάριο του 1942 περικύκλωσαν με άρματα τα Ανάκτορα του Αμπεντίν εκβιάζοντας τον Φαρούκ να υπογράψει βασιλικό διάταγμα σχηματισμού κυβερνήσεως υπό του μαζικού κόμματος Ουάφντ. Σε αντίθετη περίπτωση θα αναγκάζονταν σε παραίτηση από το θρόνο. Ο Φαρούκ υπέγραψε, εκπλήσσοντας ακόμα και τους ίδιους τους Βρετανούς, οι οποίοι ανέμεναν άρνηση από μέρους του λόγω του ότι εν πολλοίς εξέφραζε τη βούληση της συντριπτικής πλειονότητας του Αιγυπτιακού λαού. Αποτέλεσμα αυτού, η 4η Φεβρουαρίου 1942 να θεωρείται ημέρα εθνικής ταπεινώσεως. Έτσι, λίγους μήνες αργότερα, η άφιξη των Γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων 65 μόλις χιλιόμετρα έξω από την Αλεξάνδρεια, η προπαγανδιστική δράση των Ιταλών, ο πανικός που κυριάρχησε στους κόλπους της Ελληνικής παροικίας, προσέφεραν το κατάλληλο υπόστρωμα για ξεσηκωμό των Αιγυπτίων με έντονες αντιβρετανικές κατευθύνσεις. Ξεσηκωμό που καταπνίγηκε από τους μηχανισμούς καταπίεσης και την επέμβαση του Βρετανικού στρατού....

ιδρυτή του Αιγυπτιακού Ναζιστικού Κόμματος, ο οποίος, όπως και ο μεγαλύτερος αδελφός του ο Ρούντολφ Ες είχε γεννηθεί στην Αλεξάνδρεια...

Ο Ελληνικός στρατιωτικός παραγοντισμός μεταφέρεται στην Αίγυπτο

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι διαρκείς πολιτειακές αναταραχές, τα στρατιωτικά κινήματα και οι ελάχιστες περίοδοι συνταγματικής νομιμότητας διαμόρφωσαν ένα ιδιόμορφο καθεστώς ανάμεσα στην στρατιωτική και πολιτική ηγεσία της Ελλάδας.

Νεολογισμοί όπως «φατρίες» και «παραγοντισμός» απέκτησαν βαρύτητα σχεδόν κανονιστικού όρου στους κόλπους του στρατεύματος με διχαστικές συμπεριφορές υπερκείμενες του εθνικού συμφέροντος.

Την δεκαετία του 1930 στην Αίγυπτο, οι διεθνείς πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη, η επιστροφή του Γεωργίου Β' στην Ελλάδα το 1933 και η επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά ενέτειναν τις πολιτικές αντιθέσεις στους κόλπους της παροικίας, δεδομένου ότι η δικτατορία του Ι. Μεταξά δεν έγινε αποδεκτή⁸³ από την πλειονότητα του Ελληνισμού της Αιγύπτου. Ο Ι. Μεταξάς εξέφραζε παράπονα για την κατάσταση που επικρατούσε στην Αίγυπτο, προβαίνοντας μάλιστα σε θεσμικές απειλές απέναντι σε Αιγυπτίους που εκφράζονταν δημοκρατικά. Όπως ήταν επόμενο, οι ενέργειές του σε επίπεδο προπαγάνδας εντεινόνταν. Παράλληλα όμως εντεινόνταν και οι αντιδράσεις οι οποίες εκφράστηκαν μέσα από τη στάση ανώνυμων αλλά κυρίως επώνυμων παραγόντων του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού. Τον χρόνο μάλιστα που προηγήθηκε της έναρξης του πολέμου, η Ελληνική Κυβέρνηση, προφανώς διαβλέποντας τις εξελίξεις, είχε φροντίσει να τονώσει το αίσθημα αλληλεγγύης του απόδημου Ελληνισμού προς το Εθνικό Κέντρο μέσα από διαδικασίες που κατεύθυνε ο Υπουργός Προπαγάνδας, Θ. Νικολούδης σε συνεργασία με το Γενικό Προξενείο Αλεξανδρείας. Η περιοδεία του Βασιλικού Θεάτρου, η διοργάνωση εκθέσεων βιβλίου και λαϊκής τέχνης, η επίσκεψη του πολεμικού καταδρομικού Άρης, αλλά και η ίδια η περιοδεία του Υπουργού, είναι μερικές μόνο από τις δράσεις που αποσκοπούσαν στην τόνωση των πατριωτικών αισθημάτων των Ελλήνων της παροικίας.

Εν κατακλείδι, τα πέντε χρόνια της βασιλείας του Γεωργίου Β' και η αποστροφή του Μεταξά για τους πολιτικούς ηγέτες, οδήγησαν στην αύξηση της συμμετοχής των απόστρατων αξιωματικών στην πολιτική ζωή της χώρας, και στην δημιουργία ενός συνεκτικού φιλομοναρχικού σώματος αξιωματικών. Ο πόλεμος ανάμεσα στην Ιταλία και την Ελλάδα άλλαξε τα δεδομένα αφού οι εκδιωχθέντες δημοκρατικοί αξιωματικοί, ανακλήθηκαν στην ενέργεια προκειμένου να πολεμήσουν. Παρά την εθνική αναγκαιότητα, ο Ι. Μεταξάς φοβούμενος την προοπτική ανάληψης της εξουσίας από τους δημοκρατικούς, απαγόρευσε την επιστροφή των αξιωματικών που έφεραν βαθμό

⁸³ Η δυσφορία εκφράστηκε ανοιχτά μέσα από δημοσιεύματα στις στήλες του περιοδικού «Παναγιώπτια», της – αριστερού προσανατολισμού - εφημερίδας «Κήρυκας» του Καΐρου αλλά και μέσα από δημοσιεύσεις άλλων εφημερίδων της παροικίας που είχαν φιλελεύθερο προσανατολισμό. Η ιδεολογική αφύπνιση γινόταν στα σχολεία αλλά και στον προσκοπισμό, στο πλαίσιο του οποίου όμως ήταν διακριτή η διείσδυση του φαλαγγιτισμού – των οργανωμένων νέων στην Εθνική Οργάνωση Νεολαίας – λόγω του δέλεαρ της ιεραρχικής ανέλιξης, που εξασφαλιζόνταν σε όποιον προσχωρούσε. Φυσικά οι αντιθέσεις με τους δημοκρατικούς νέους ήταν συχνές. Γιώργης Αθανασιάδης, Η πρώτη πράξη της Ελληνικής τραγωδίας, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1994, σ.45-47.

μεγαλύτερο από του ταγματάρχη. Ο δικτάτορας έχοντας παραμερίσει την φιλογερμανική του ιδεολογία, αλλά αγνοώντας τα αποτελέσματα της διαβρωτικής – ειδικά στους κόλπους του στρατεύματος – προπαγάνδας, αρνήθηκε να δεχθεί αξίους αξιωματικούς απότακτους του '35 με χαρακτηριστικά παραδείγματα εκείνα των Ψαρρού, Σαράφη, Βεντήρη, Τσιγάντε⁸⁴. Έτσι λοιπόν, ακόμα και όταν το διακύβευμα ήταν η ανεξαρτησία της χώρας, η πολιτική εξουσία φρόντισε για τη διατήρηση του διχασμού ανάμεσα στους δημοκρατικούς και τους μοναρχικούς. Ο διχασμός αυτός έκανε άλμα πάνω από τη Μεσόγειο και μεταφέρθηκε απόφοιτος στη Μέση Ανατολή (Αίγυπτος – Συρία – Παλαιστίνη – Ερυθραία) με τους Έλληνες Αιγυπτιώτες να μετεωρίζονται ως γραμμή κλάσματος ανάμεσα σε δύο αντίρροπες πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις, απέναντι στις οποίες αντέταξαν τις ροπές του εθνικού συμφέροντος, της αλληλεγγύης και της προσφοράς.

Μετά την αναχώρηση της Κυβέρνησης από την Αίγυπτο τον Σεπτέμβριο του 1944, ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός μένει με την γλυκόπικρη αίσθηση της λύτρωσης από τα πάθη που βίωσε αλλά και της εξανέμισης των οικονομικών, όσων είχε εμπιστευθεί. Και όλα αυτά στο πλαίσιο μιας αδικαιολόγητης καθυστέρησης στη διαδικασία της αποστράτευσης των Ελλήνων της Αιγύπτου. Επρόκειτο για 6.000 νέους που ανέμεναν την απόλυσή τους από τις Ένοπλες Δυνάμεις. Τον Απρίλιο του 1945, παρά την διαταγή προς άμεση αποστράτευση, η κατάσταση παρέμεινε σταθερή λόγω της προτεραιότητας που δίνουν οι Βρετανοί (αρμόδιοι εκτελεστές της διαταγής) στην αποστράτευση των Μελιταίων και Κυπρίων Άγγλων υπηκόων. Τελικά η διαδικασία ξεκινά στις 20 Αυγούστου 1945. Παρά ταύτα, ο Ελληνισμός της Αιγύπτου συνέχισε το έργο της βοήθειας απέναντι στο δοκιμαζόμενο Εθνικό Κέντρο αφού οι Αιγυπτιώτες Έλληνες μετά από την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, συνέχισαν να αποστέλλουν στην Ελλάδα, τρόφιμα, υπόδηση, ιματισμό. Μέχρι τις 31 Αυγούστου του 1946 εξήχθησαν στην Ελλάδα αγαθά αξίας 1.761.000 λιρών Αιγύπτου. Παράλληλα ιδρύθηκαν επιτροπές «Εξευρέσεως Εργασίας», «Επικουρικού Ταμείου» προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα επίδομα τουλάχιστον 30 λίρες Αιγύπτου για κάθε απολυμένο από την εργασία του αλλά και να καταβληθούν συντάξεις σε αναπήρους δεδομένης της αδυναμίας της Ελληνικής Κυβέρνησης να ανταποκριθεί για τις ανάγκες των Ελλήνων του εξωτερικού.

Ως προς την κοινωνιολογική προσέγγιση που εξετάζουμε, έτσι λοιπόν, ο ελληνισμός της Αιγύπτου (ώς το 1937) ανήκε στην κατηγορία των εθνοτικών ομάδων σε υπανάπτυκτες (με τα συνήθη στενά οικονομικά κριτήρια) κοινωνίες, που ήταν οι πρώην αποικίες των δυτικών μητροπόλεων. Είχε, όπως όλες οι εθνοτικές ομάδες με ευρωπαϊκή προέλευση, προνομιακή θέση στις κοινωνίες αυτές. Οι Έλληνες της Αιγύπτου δεν θεωρούνταν πολίτες της χώρας, ενώ το εθνικό κέντρο προσπαθούσε να διασφαλίσει την ελληνική υπηκοότητά τους (δηλ. να είναι Έλληνες πολίτες στην Αίγυπτο). Με την ανεξαρτησία επιταχύνθηκε η πορεία συρρίκνωσης⁸⁵. Δεν απέμειναν παρά μερικές κοινότητες που φθίνουν, αν και έχουν έντονη συνείδηση της ιστορικής κληρονομιάς

⁸⁴ Γεράσιμος Καραμπελιάς, Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας, συγκριτική ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων 1945 – 1980, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009, σ.307.

⁸⁵ G. Meyer, L'Égypte contemporaine et les capitulations, PUF, Παρίσι 1930· Ε. Σουλογιάννης, Οι ελληνικές κοινότητες στην Αίγυπτο, Αθήνα 1984.

τους και του γεγονότος ότι αποτελούν ένα κεφάλαιο γνώσεων, εμπειριών και αισθημάτων.

Είναι δηλαδή φορείς μιας ιστορικής υποδομής, η οποία θα μπορούσε να στηρίζει αναπτυσσόμενες σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Αίγυπτο σήμερα (πράγμα το οποίο φαίνεται ότι τον τελευταίο καιρό γίνεται). Αλλά ούτε στη χρυσή εποχή του ούτε μετά βέβαια μπορούσε να επηρεάσει την πολιτική της αιγυπτιακής κυβέρνησης, παρόλο που η ιστορία φαίνεται ότι τροφοδοτούσε ένα ιδιότυπο κλίμα συμπάθειας στις διοικητικές-πολιτικές και οικονομικές ελίτ της Αιγύπτου, το οποίο συχνά περιγράφεται με τον όρο «ιστορικοί δεσμοί». Μετά την ανεξαρτησία καθιδρύθηκε ένα αυταρχικό καθεστώς, που ήταν προσανατολισμένο σε στόχους ανάπτυξης και με έντονα στοιχεία σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Τίποτε απ' όλα αυτά δεν άφηνε περιθώρια επιρροής...

Επομένως, δύο ζητήματα είναι κεντρικά στο καθεστώς των Αιγυπτιωτών Ελλήνων, τα οποία καθόρισαν και την τύχη τους: το ζήτημα της ιθαγένειας, αφενός, και το ζήτημα της μειονότητας, αφετέρου. Τα δυο αυτά ζητήματα είναι κατ' αρχήν, νομικά και εννοιολογικά, αντικρουόμενα μεταξύ τους. Συστηματικά οι Αιγυπτιώτες Έλληνες δεν έπαιρναν την αιγυπτιακή υπηκοότητα. Εύλογα, συνεπώς, δεν μπορούσαν να θεωρηθούν μειονότητα. Μέχρι την έξοδο, επέλεξαν να παραμείνουν Έλληνες σε μια χώρα, την οποία θεωρούσαν πατρίδα τους. Πώς ήταν, λοιπόν, δυνατόν να αποδεχθούν να θεωρηθούν ... μειονότητα στην ίδια την πατρίδα τους; Ωστόσο, και τα δυο καθεστώτα, φαίνεται σήμερα πως δεν ήταν φτιαγμένα για να χωρέσουν την αλήθεια της πραγματικής κατάστασης των Αιγυπτιωτών Ελλήνων στη χώρα υποδοχής τους και των πραγματικών δεσμών τους με την Αιγυπτιακή Πολιτεία. Γι' αυτό, άλλωστε, το πρώτο, που ήταν σχεδιασμένο για τους αποικιοκράτες, δεν εξέφραζε κανέναν, ενώ το δεύτερο, που ήταν φτιαγμένο για «πολίτες δεύτερης κατηγορίας» της χώρας υποδοχής, δεν το θέλησε κανείς...

Το ζήτημα της ιθαγένειας

Η διαφοροποίηση και οι εναλλαγές στο διπλωματικό προσκήνιο επαναπροσδιόριζαν τη διάστασή τους, επηρεάζοντας άμεσα τόσο τις ιθαγενείς ομάδες που διαβιούσαν σε καθεστώς επιτήρησης όσο και τους μειονοτικούς πληθυσμούς.

Η αρχή έγινε με τις Διομολογήσεις που όπως αναφέραμε, ήταν μία διπλωματική ρήτρα που επιβλήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τις Δυτικές Δυνάμεις ήδη από τους πρώτους αιώνες εξάπλωσης των Οθωμανών. Οι Διομολογήσεις ήταν κατ' ουσίαν ο ευρωπαϊκός παρεμβατισμός στην εθνική και κρατική υπόσταση των αποικιών. Εκτός της εμπορικής τους σημασίας, το συγκεκριμένο νομικό καθεστώς στην πραγματικότητα εγκαθίδρυε σφαίρες προστατευτισμού. Οι Έλληνες Πάροικοι απολάμβαναν τα προνόμια που απέρρεαν από το συγκεκριμένο ιδιόμορφο νομικό καθεστώς, εξαιτίας της φιλοδυτικής στάσης των Ελληνικών Κυβερνήσεων.

Σήμερα όμως τι ισχύει; Ο πρώην Πρόεδρος του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ) και Αιγυπτιώτης Έλληνας, κύριος Στέφανος Ταμβάκης, σε ομιλία του στις 19.12.2011 στη Διπλωματική Ακαδημία του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, ανέφερε χαρακτηριστικά για την περίοδο κατά την οποία εφαρμόστηκε ο Νόμος περί διπλής Ιθαγένειας: «...οι αδερφοί Αιγύπτιοι, αν και δεν κωλυσιεργούσαν στην έκδοση πιστοποιητικών, ωστόσο έδιναν ιθαγένεια σε Έλληνες που είχαν επαναπατριστεί ή σε

Έλληνες μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι ζούσαν σε οίκους ευγηρίας ή σε Έλληνες που είχαν προ πολλού αποβιώσει... οι Πάροικοι αν δε λάμβαναν διπλή υπηκοότητα δεν είχαν το δικαίωμα να νομιμοποιήσουν τίποτα. Με τη λογική αυτή και τον πρακτικό τρόπο κατηγοριοποιήσαμε (ενν. τις Ελληνικές Προξενικές Αρχές και τους ιθύνοντες των Κοινοτήτων) μια ομάδα Παροίκων με μια σειρά προτεραιότητας που εξασφάλιζε την ομαλή και μακροχρόνια παραμονή μας στην Αίγυπτο».

Το ζήτημα της μειονότητας

Είναι εντυπωσιακό το γεγονός πόσο συναισθηματικά δεμένοι είναι οι Έλληνες Αιγυπτιώτες με τον αιγυπτιακό λαό. Μελετώντας βιογραφίες, ενθυμήσεις και επιστημονικά εγχειρίδια των Παροίκων, καταγράφοντας προσωπικές μαρτυρίες σε συναντήσεις μαζί τους και παρατηρώντας την ευαισθησία που έχουν απέναντι στις πολιτικές εξελίξεις, οι οποίες διαδραματίζονται στο κράτος που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν διαμορφώνεται η πεποίθηση ότι οι Έλληνες της Αιγύπτου απόλαυσαν μία ήρεμη κοινωνική ζωή στη Νειλόρρητη Χώρα έχοντας ισονομία και ισοπολιτεία με το γηγενές στοιχείο. Άραγε, αφού ήταν τόσο ιδανικές οι καταστάσεις, γιατί οι ομογενείς αποφάσισαν να επαναπατριστούν στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1950; Η απάντηση είναι, ότι ο Νάσσερ δεν μπορούσε να διαχωρίσει τους Έλληνες από τις υπόλοιπες αλλογενείς ομάδες που διαβίωναν επί εκατονταετηρίδες στο εσωτερικό της χώρας, διαμορφώνοντας γι' αυτούς ξεχωριστή πολιτική. Μήπως, όμως, αυτή η απόκριση ενέχει τη βαυκαλιζόμενη προσδοκία όλων των Ελλήνων Αιγυπτιωτών, ότι οι γηγενείς τούς αντιμετώπιζαν πάντοτε ως «αδέρφια» κι όχι ως αποίκους;

Προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι οι Έλληνες Αιγυπτιώτες, την ύστατη ώρα λήψης των κρίσιμων αποφάσεων σχετικά με την τύχη τους, διάλεξαν μεταξύ της αιγυπτιοποίησης και του επαναπατρισμού στην ελλαδική επικράτεια, χωρίς να εξετάσουν καν την υπαγωγή τους σε καθεστώς μειονότητας. Αν και από τα μέσα του 20ου αι. εκφράζονταν κατά καιρούς σημαντικές επιφυλάξεις από τους ιθύνοντες των Κοινοτήτων σχετικά με τη θεσμική κατάσταση των ομογενών σε περίπτωση αλλαγής του πολιτικού σκηνικού στην Αίγυπτο, ωστόσο οι ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ των γηγενών και των Ελλήνων παροίκων, απέκλειαν αποφασιστικά από τη συνείδηση των δευτέρων ότι κάποια στιγμή ενδεχόμενες εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας που γεννήθηκαν, μεγάλωσαν και σεβάστηκαν ως γενέτειρά τους, θα απέβαιναν μοιραίες για τη νομική τους υπόσταση...

Σήμερα, οι Ελληνικές Κυβερνήσεις συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη χαλαρότητα το θέμα του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού. Η συγκεκριμένη ολιγωρία και η άρνηση δημιουργίας του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου για την προστασία των δικαιωμάτων της Παροικίας μπορεί να ερμηνευτεί διττά. Μη έχοντας εδαφικές αξιώσεις στην αιγυπτιακή γη, οι Ελληνικές Κυβερνήσεις θεωρούσαν το συγκεκριμένο σύμμαχο ως διπλωματικό, καθώς εκτός των άλλων εκατονταετηρίδες το ελληνικό στοιχείο κατάφερε να «ορθοποδήσει» κοινωνικά και οικονομικά στο αιγυπτιακό κατεστημένο. Οι ομογενείς Πάροικοι για την Ελλάδα αποτελούσαν τους εύπορους έποικους, οι οποίοι ήταν «διαθέσιμοι ανά πάσα ώρα» να συνεπικουρήσουν στα αδιέξοδα που αυτή αντιμετώπιζε. Δυστυχώς, η ελληνική Πολιτεία παράβλεπε επιδεικτικά το πλήθος των μελών των Κοινοτήτων, το οποίο ανήκε στη μικρομεσαία τάξη, αναγκασόμενο να αναζητήσει διέξοδο σε κάποια άλλη χώρα της Αφρικής, επειδή

η πατρίδα του αρνούσαν να του παρέχει τις κατάλληλες συνθήκες επαναπατρισμού. Η επιλεκτική μνήμη των Ελλήνων πολιτικών είχε ταυτίσει τον Αιγυπτιώτη Ελληνισμό με την ευμάρεια στο δημόσιο βίο. Η στάση αυτή της Ελλάδας μπορεί να ερμηνευτεί ως φόβος για τη μετεγκατάσταση χιλιάδων μικροαστών ομογενών επιφέροντας προβλήματα κοινωνικής διάστασης παρόμοιων με αυτών που αντιμετώπισαν οι ελληνικές Κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1920.... Και έρχεται στο σημείο αυτό να παίξει τον δικό της ρόλο η *Εκκλησία της Αιγύπτου* -ελληνική στην πραγματικότητα- έχοντας τα προνόμια του Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου. Αυτή διασφαλίζει με τον εποικοδομητικότερο τρόπο, χωρίς να προκαλεί τα ιθαγενή κυβερνητικά πάθη, τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ομογένειας. Εν αντιθέσει, με το *Ελληνικό Κράτος*, το οποίο αν και κληρονόμος της αμύθητης περιουσίας της Παροικίας στάθηκε κατώτερο των περιστάσεων χωρίς να εξασφαλίσει θεσμικά τους εκεί διαμένοντες πολίτες του...

iii. Η συνύρπαξη Εθνοτήτων- Εθνικισμών και η Αιγυπτιακή Ταυτότητα

Η εθνοτική πανσπερμία στην Αίγυπτο δεν ήταν πρωτότυπο κοινωνιολογικό φαινόμενο στην Παγκόσμια Πολιτική Ιστορία. Ερευνητέο είναι πώς εγκοιλώθηκε συνειδησιακά η διαφορετικότητα σε ένα κρατικό μόρφωμα, ώστε να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με τη συμπεριφορική της αιγυπτιακής κοινωνίας απέναντι στο ιδεολογικά και εθνικά ξένο.

Ένας ερευνητής μελετώντας την πολιτική ιστορία της Αιγύπτου διαπιστώνει ότι η συγκεκριμένη περιοχή, εξαιτίας της γεωστρατηγικής της θέσης αποτελούσε ανέκαθεν κομβικό σημείο, ιδιάζουσας σημασίας για τα ισχυρά στρατιωτικά κρατίδια, αναζητώντας καθοριστικό ρόλο στα οικονομικά και διπλωματικά γεγονότα της εποχής. Η κυριαρχία τους στο συγκεκριμένο τμήμα της Μεσογείου, αυτομάτως εξωθούσε την υπεροχή τους, καθιστώντας τα ρυθμιστές των πολιτικών πραγμάτων. Ο πλωτός Νείλος με την εύφορη πεδιάδα του και τα λιμάνια, ιδιαίτερης στρατηγικής θέσης ένωναν τη Δύση με την Ανατολή, διευκολύνοντας το εμπόριο, καθώς η χρήση πλοιαρίων ελαχιστοποιούσε τις αποστάσεις, προσεγγίζοντας τα πιο δυσπρόσιτα εδάφη της Ανατολίας, της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Η μεταφορά εμπορευμάτων με караβάνια ελλόχευε κινδύνους, αδρανοποιώντας σε μέγιστο βαθμό την οικονομική ανάπτυξη των κρατιδίων του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου.

Ο Μέγας Αλέξανδρος, οι επίγονοί του, οι Ρωμαίοι κατακτητές, τα αραβικά φύλα, οι Μαμελούκοι και οι Ευρωπαίοι άφησαν το «στίγμα» τους- πολιτιστικό, οικονομικό, κοινωνικό- διαμορφώνοντας ένα περιβάλλον με πλουραλιστικής διάστασης στοιχεία και ως εκ τούτου, συμβάλλοντας στην καθιέρωση δομών ανεκτικότητας για όλες τις ετεροεθνείς εγκατεστημένες ομάδες. Χωρίς να παρεισφρύσουμε σε πολιτικής χροιάς ζητήματα, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η άποψη, ότι οι ετερογενείς πληθυσμοί στο εσωτερικό της Αιγύπτου έζησαν αρμονικά- στη βάση της καθημερινότητάς τους- μέχρι τη δεκαετία του 1950, συμμετέχοντας καθοριστικά με την επιχειρηματική δραστηριοποίησή τους στην ανάπτυξή της, καθιστώντας την, όπως διαφάνηκε εκ του αποτελέσματος, σε κοσμοπολίτικη χώρα...

Η έννοια του εθνικισμού λοιπόν για την Αίγυπτο παρουσιάζει ιδιαίτερη αμφισημία, καθώς το περιεχόμενό της είναι μεταβλητό. Θα ήταν παρακινδυνευμένο να αποδοθεί

ένας συγκεκριμένος ορισμός στον κοινωνιολογικό όρο εθνικισμός όσον αφορά το Νειλόρρυτο Κράτος.

Η διαφοροποίηση της αιγυπτιακής κοινωνίας από τις κοινωνίες των δυτικών κρατών, καθώς και των βαλκανικών, έγκειται στη θέση του πολίτη μέσα σε αυτήν. Οι αραβικοί πληθυσμοί, όντες στην πλειονότητά τους μουσουλμανικοί εξισοροπούσαν τις κοινωνικές αδικίες με βάση τις νοθεσίες του Κορανίου για αταξική δομή και ισότητα των πιστών του Ισλαμισμού. Αντιστρόφως ανάλογη είναι η πολιτειακή διαστρωμάτωση των ευρωπαϊκών κοινωνιών δομών καθιστώντας τον πολίτη υπεύθυνο και διαχειριστή πράξεων και πρακτικών, επομένως, υπόλογο και κριτή της εξουσίας⁸⁶.

Ειδικότερα, η επαναστατική ιδεολογία της αιγυπτιακής κοινωνίας των αρχών του 20ου αι. αποτελούσε ένα συνονθύλευμα ιδεών με διάσπαρτα στοιχεία κοινωνισμού και λαϊκισμού, σε καμία όμως περίπτωση εθνικιστικά. Οι ιθαγενείς ομάδες χρησιμοποιήθηκαν από την διαμορφωμένη νομενκλατούρα του αστικού χώρου-Αλεξάνδρεια, Κάιρο- προκειμένου να υλοποιήσουν τις πολιτικές τους επιδιώξεις, την εγκαθίδρυση μιας συγκεκριμένης κάστας στο «πηδάλιο» της διοικητικής μηχανής. Ο θρησκευτικός φανατισμός έλαβε ραγδαίες διαστάσεις στην αιγυπτιακή κοινωνία, όταν η ευρωπαϊκή διπλωματία διέβλεψε μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ότι η εύρυθμη κοινωνική συμβίωση μεταξύ των πολυπολιτισμικών ιθαγενών ομάδων της Μέσης Ανατολής έθετε υπό αμφισβήτηση το ιμπεριαλιστικό status quo αιώνων στη συγκεκριμένη περιοχή.

Το σίγουρο, πάντως, είναι, ότι για να τελεσφορήσουν οι συγκεκριμένοι κοινωνιολογικοί όροι σε ένα περιβάλλον, επιβάλλεται να υπάρχουν δρώντες, δηλαδή δύο ή περισσότερες εθνικές ή φυλετικές οντότητες. Ο πατριωτισμός περικλείει τον πολιτικό λαϊκισμό ενός κράτους στο διεθνές σκηνικό, τον τρόπο που εκλαμβάνει τον εθνισμό του καθώς και τα μέσα που χρησιμοποιεί, για να διοχετεύσει τις εθνικές του πεποιθήσεις. Ανάλογα του πολιτικού συστήματος το πατριωτικό ιδεώδες εντυφεί περισσότερο ή λιγότερο σε *εθνικιστικά μονοπάτια*....

Εν τέλει, όσον αφορά το ζήτημα της Αιγυπτιακής ταυτότητας, οι Έλληνες της Αιγύπτου ήταν μία ιδιαίτερη περίπτωση αποδήμων της Διασποράς, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρογονική -στην πραγματικότητα- εστία τους, εξαιτίας της εναλλαγής των πολιτικών και διπλωματικών συσχετισμών. Η συμμετοχή των Ελλήνων τόσο στα γεγονότα της Επανάστασης του 1952 όσο και στον Πόλεμο του Σουέζ το 1956 στο πλευρό των Αιγυπτίων υποδηλώνει ότι και οι ίδιοι συνειδησιακά και συναισθηματικά ζούσαν το «όνειρο» και το «όραμα» του Νάσσερ για αναμόρφωση μιας Αιγύπτου απαλλαγμένης από έξωθεν διπλωματικές παρεμβάσεις.

Όταν τον 19ο αι. οι Έλληνες και η πλειονότητα των Ευρωπαϊκών λαών εποίκησησε την Αίγυπτο, η συγκεκριμένη περιοχή δεν είχε πολιτισμικό και κοινωνικό στίγμα στο διεθνές περιβάλλον, εξαιτίας των χρόνων Οθωμανισμού. Οι εγκαταστημένοι έβαλαν πριν απ' όλα το ιδεολογικό λιθαράκι να αναδυθεί ένας ιδιότυπος πολιτισμός,

⁸⁶ Η ιδεολογία του Εθνικισμού στην Αίγυπτο, για να μελετηθεί, επιβάλλεται να χωριστεί σε τρεις μεγάλες φάσεις, από την στιγμή της θεσμικής διαμόρφωσης της Πολιτείας μέχρι το 1956. Ωστόσο, πρέπει να θεωρηθεί ως δεδομένο ότι η εθνικιστική ιδεολογία των Αιγυπτίων ξεκινά και καταλήγει **στην αρχή του οικονομικού ιμπεριαλισμού.**

σύμπλεγμα διεθνικού πλουραλισμού, που αντιπροσώπευε στο παγκόσμιο σκηνικό το εν λόγω κρατίδιο.

Η Ελληνική Παροικία της Αιγύπτου, μετά τον επαναπατρισμό της πλειονότητας των μελών της στην Ελλάδα, δεν μπόρεσε να επανακάμψει πληθυσμιακά, έχοντας συρρικνωθεί σε μέγιστο βαθμό. Ωστόσο, οι εναπομείναντες Έλληνες, τα εκπάλγου αρχιτεκτονικής κτίρια και το Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο θα θυμίζουν στο διηνεκές την οικονομική ολβιότητα και την κοινωνική άνθιση ενός Ελληνισμού, η προσφορά του οποίου τόσο για το ελληνικό κράτος όσο και για το αιγυπτιακό είναι ανεκτίμητη.

iv. Σύνδεση με το παρόν και το μέλλον: Μια συνολική αποτίμηση

Η φυγή των Ελλήνων από την Αίγυπτο είναι πλέον γεγονός. Και τίποτα δεν μπορεί να αντιστρέψει πια, την παρούσα κατάσταση του αιγυπτιακού ελληνισμού.

Το σκηνικό έχει αλλάξει, οι συνθήκες που σήμερα επικρατούν είναι εντελώς διαφορετικές από εκείνες που οδήγησαν στην ακμή της ελληνικής παροικίας, οι κοινωνικό-πολιτικές και οικονομικές δομές του σύγχρονου αιγυπτιακού κράτους αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου διεθνούς γεωπολιτικού και γεω-οικονομικού συστήματος, όπου επικρατούν οι συσχετισμοί δυνάμεων και οι ζώνες επιρροής. Είναι γεγονός, ότι το ιστορικό πλαίσιο έχει αλλάξει από κάθε άποψη, και δεν τίθεται πλέον ζήτημα νέας μετακίνησης Ελλήνων στην Αίγυπτο, με στόχο την εργασία, στις εκεί επιχειρήσεις και τη μόνιμη εγκατάσταση.

Από την άλλη πλευρά, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις των Ελλήνων με τις αιγυπτιακές αρχές εξακολουθούν να είναι άριστες, απουσιάζει το στοιχείο της βαθιάς σύνδεσης των Ελλήνων και του αιγυπτιακού λαού, που συναντάμε σε όλη τη διάρκεια των δύο περίπου αιώνων της ελληνο-αιγυπτιακής ιστορίας. Οι νέες γενιές δε γνωρίζουν και δεν έχουν καλλιεργήσει μέσα τους, τους δεσμούς που προέκυπταν από το αίσθημα κοινής συνύπαρξης και αλληλοϋποστήριξης των προγόνων τους. Ο έντονος και δραστήριος ελληνισμός της Αιγύπτου, που σημείωσε πρόοδο σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, κινδυνεύει σήμερα, να ξεπεραστεί αν δε γίνουν φιλότιμες προσπάθειες για τη διατήρησή του.

Η πορεία των Ελλήνων στην Αίγυπτο και η πρόοδος που σημείωσαν τόσο σε οικονομικό-εμπορικό, όσο και σε πνευματικό επίπεδο, δεν πήγε χαμένη. Αντίθετα, αναγνωρίζεται και εξυπηρετεί τη χώρα μας, προβάλλοντας τη σημασία και τη σπουδαιότητα του ιδιαίτερου ελληνικού χαρακτήρα διεθνώς. Κατά συνέπεια, το Ελληνικό Δημόσιο οφείλει να στηρίζει και να ενισχύει τέτοιου είδους προσπάθειες, αλλά και να ενθαρρύνει την πραγματοποίησή τους.

Τελικά, η ιστορία απέδειξε, ότι οι Έλληνες της Αλεξάνδρειας τα κατάφεραν, και η εκεί παρουσία τους, όλα αυτά τα χρόνια, άφησε πίσω της ένα πολιτισμό έντονης οικονομικής και κοινωνικής ακμής και ξεχωριστού ήθους, που ανέδειξε πολλές προσωπικότητες σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δράσης. Όσο για τους ίδιους τους πρωταγωνιστές αυτής της απόδοτης εμπειρίας, αυτό που σήμερα μένει, είναι η μελαγχολική νοσταλγία μιας υπέροχης ζωής, με τις ευχάριστες, αλλά και με τις δυσάρεστες στιγμές της...

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τον Foucault, η ικανότητα άσκησης εξουσίας συνίσταται σε τρεις τύπους σχέσεων: σχέσεις εξουσίας, σχέσεις επικοινωνίας και τελικές δραστηριότητες (Foucault 1982). Μαζί, αυτοί οι τρεις τύποι σχέσεων αποτελούν τον «πειθαρχικό» μηχανισμό που είναι απαραίτητος για την άσκηση της εξουσίας.

Τα κράτη στοχεύουν αρχικά να παράγουν μια **σχέση επικοινωνίας** σε διακρατική κλίμακα, βασισμένη στην ιδέα του έθνους - ένα σύστημα συμβόλων και σημείων- μέσα στο οποίο τα κράτη μπορούν να προβούν στην άσκηση εξουσίας. Δεύτερον, τα κράτη στοχεύουν **στη δημιουργία αντικειμενικών ικανοτήτων** για την πραγματοποίηση σχέσεων εξουσίας με την οικοδόμηση θεσμών της διασποράς. Τρίτον, **οι τελικές δραστηριότητες** ή «ειδικά αποτελέσματα» αυτής της διακρατικής άσκησης της εξουσίας του κράτους- οικίας συνίστανται στη «διεθνικοποιημένη ιθαγένεια» (όρος που χρήζει περαιτέρω νομικής έρευνας), η οποία θεωρείται εδώ ως η επέκταση των δικαιωμάτων και η απόσπαση υποχρεώσεων προς μη κατοίκους.

Υποστηρίζω με την σειρά μου ότι πρέπει να θεμελιωθεί η επέκταση της «λεπτής ιδιότητας μέλους» που να καθιερώνει (ή επιχειρεί να εδραιώσει), ελλείψει καταναγκαστικών εξουσιών του κράτους καταγωγής, αυτό που θα μπορούσε να αναφέρεται ως λεπτή κυριαρχία του κράτους καταγωγής έναντι των μη -κατοίκων μελών-. Απαραίτητη είναι όμως η ισορροπία για να καταρριφθούν τα σύνορα μεταξύ εσωτερικών υποθέσεων και εξωτερικής πολιτικής: Τα δίπολα εξακολουθούν και παραμένουν: Ασθενέστερες διασπορές έναντι Μεγαλύτερων διασπορών, Μετανάστευση ισχύος στην Πρεσβεία εναντίον Υποστελέχωσης στην Πρεσβεία, Δίκτυα Υποστήριξης της Διασποράς έναντι της Αυτο-οργάνωσης της Διασποράς, Εικονικές κοινότητες έναντι Κατακερματισμένων κοινοτήτων. -Εμβάσματα εναντίον Πολιτικής Αντιπολίτευσης.

Προσωπικά θεωρώ ότι το θέμα του απόδημου ελληνισμού, για να μιλήσουμε πιο συγκεκριμένα, στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα ταξίδι σε μια άλλη Ελλάδα...Στην Ελλάδα της Διασποράς. Υπάρχουν πολλοί ειδικοί με γνώσεις επί του ζητήματος που θεωρούνται οι πιο κατάλληλοι για να μας οδηγήσουν σε αυτό το ταξίδι...Αυτή η θεωρητική αφετηρία από άποψη κοινωνιολογίας του δικαίου μας επιτρέπει να αντλήσουμε ωστόσο αρκετά συμπεράσματα και για την δική μας ελληνική διασπορά..... Η εθνική ομοιογένεια του ελληνικού λαού, η παρουσία ενός κυρίαρχου εθνοπολιτισμικού δεσμού, υπήρξε ένας από τους παράγοντες που απέτρεψαν έως τώρα σε ένα αρκετό βαθμό την ακαδημαϊκή έρευνα υπό την οπτική της κοινωνιολογίας του δικαίου όσον αφορά προσεγγίσεις σε σχέση με την εμφάνιση και την εξέλιξη της ελληνικής ιθαγένειας, του νομικού δεσμού που ενώνει τους Έλληνες με το εθνικό τους κράτος. Ο απόδημος ελληνισμός συνολικά ανήκει στον τύπο της κινητοποιημένης διασποράς: ενδιαφέρεται για τις τύχες της πατρίδας και τείνει να ενεργοποιείται στις χώρες υποδοχής για την υποστήριξη εθνικών θεμάτων. Ως προς τούτο λοιπόν διαφέρει από άλλες διασπορές, που αποστασιοποιούνται από τις υποθέσεις της χώρας προέλευσης. Με άλλα λόγια είναι αυτονόητο να θεωρούμε ότι είναι κοινώς αποδεκτό το εξής: «πως οι Έλληνες πολίτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι -και θα πρέπει ίσως να είναι- Έλληνες την καταγωγή, Ορθόδοξοι Χριστιανοί το θρήσκευμα και φυσικά ελληνόφωνοι, μέτοχοι και κληρονόμοι του ελληνικού πολιτισμού»; Στο σημείο

αυτό λοιπόν, και αιτιολογείται ως φυσικό το ενδιαφέρον των θεωρητικών της κοινωνιολογίας δικαίου να επικεντρωθούν στην εξέταση και άλλων καίριων σημείων σε σχέση με την ελληνική ταυτότητα, ίσως και εφεύρεση νέων θεωρητικών νομικών εννοιών....Μάλιστα αν λάβουμε υπόψη και την τρέχουσα πραγματικότητα όπως αυτή έχει διαμορφωθεί, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, στο πλαίσιο τόσο του εξορθολογισμού της όλης λειτουργίας αυτού του εγχειρήματος, όσο και της εξοικονόμησης πόρων, εξαιτίας και της διασποράς, για την ενίσχυση του εθνοπολιτισμικού δεσμού, ως ελάχιστου, απαραίτητου στοιχείου για τη διατήρηση της ελληνικής εκπαίδευσης, ταυτότητας και δεσμών με την Ελλάδα....

Προσωπικά θεωρώ ότι η δημόσια διπλωματία με την αξιοποίηση των ΚΜΔ αγγίζει ένα από τα θέματα που καλείται το Υπουργείο Εξωτερικών να διαχειριστεί και γενικότερα τις ανάγκες του Υπουργείου για δημόσια επικοινωνία. Από όλα τα Υπουργεία το Υπεξ είχε παλιότερα την λιγότερη επαφή με την ελληνική κοινωνία και γενικότερα δεν υπήρχε η αναγκαία γνώση για τα θέματα με τα οποία ασχολείται το Υπεξ. Αυτή η απόσταση, τα προηγούμενα χρόνια, δικαιολογείται από την φύση του αντικειμένου του Υπεξ. Μόνο από την ονομασία αν σκεφτεί κανείς φαίνεται ότι παραπέμπει σε θέματα αποκλειστικά εκτός Ελλάδος. Μπορεί αυτό σε κάποιο μεγάλο βαθμό να ισχύει αλλά την ίδια στιγμή μέσα από την εξέλιξη του Υπεξ, πολλά από τα θέματα ενασχόλησης της διπλωματικής υπηρεσίας και συνολικά του προσωπικού του Υπεξ αφορά άμεσα την ελληνική κοινωνία. Την ίδια στιγμή κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι τα θέματα εξωτερικής πολιτικής δεν ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία επειδή δεν έχουν άμεσο αντίκτυπο στην καθημερινότητα των πολιτών. Άλλωστε η θωράκιση του Υπεξ ιδίως σε θέματα ασφάλειας και τρομοκρατικών επιθέσεων πρέπει πάντα να έχει στόχο την εξυπηρέτηση του απλού ανθρώπου. Ειδικά κλιμάκια να συσταθούν ίσως, προκειμένου να υπάρχει μια συνοχή σε θέσεις και δηλώσεις μεταξύ τους, που να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας ως ένα μικρό κράτος-μέλος το οποίο βρίσκεται και στην περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακριβώς για αυτό το λόγο, όσον αφορά την Ε.Ε είναι αναγκαίο να υπάρχει ένα δίκτυο οργανωμένο σε θέματα εξωτερικών σχέσεων της ίδιας της Ένωσης έναντι τρίτων κρατών και επίσης σε θέματα κοινής άμυνας και ασφάλειας για να εκφράζονται κάθε φορά οι θέσεις της Ελλάδας στα διάφορα θέματα εξωτερικής πολιτικής....

Πραγματικά υπάρχει μια άλλη Ελλάδα την οποία γνωρίζουμε ίσως μέσα από συγγενείς μας, είτε από διάφορες δραστηριότητες που μαθαίνουμε πλέον με τις τεχνολογίες, μια ένδοξη πλευρά του ελληνισμού που δίνει παράλληλα και ένα στοιχείο «οικουμενικότητας». Βέβαια η λέξη «Διασπορά» είναι συνυφασμένη κυρίως με δύο Έθνη: με τους Έλληνες και με τους Εβραίους. Από την αρχαιότητα είχαμε διασπορά γιατί ήταν γεωγραφικά μικρός ο τόπος της Ελλάδας και για το λόγο αυτό είχαμε τον θεσμό των αποικιών. Οπότε ο αρχαίος Ελληνισμός διεσπάρη στην Νότια Ιταλία η οποία έγινε η Μεγάλη Ελλάδα, στα Βόρεια παράλια της Αφρικής, στην Μαύρη θάλασσα, όχι μόνο στην θάλασσα του Μαρμαρά, επί Μ. Αλεξάνδρου μέχρι τις Ινδίες και το σημερινό Πακιστάν. Ενώ οι Εβραίοι αντίστοιχα ξεκίνησαν μετά την καταστροφή των Ιεροσολύμων το 70 μ.Χ την δική τους διασπορά σε όλο τον κόσμο. Για αυτό το λόγο την λέξη «Διασπορά» την χρησιμοποιούμε ιδίως εμείς οι δυο... Όσον αφορά την δική μας διασπορά δεν σταμάτησε μόνο στα κλασικά και ελληνιστικά χρόνια αλλά και συνεχίστηκε και στα χρόνια του Βυζαντίου έχουμε μια νέα διασπορά...με τις

κοινότητες στην Οδησσό, στην Βιέννη, στην Τεργέστη και βεβαίως στην Αλεξάνδρεια, στην Μολδοβλαχία, και σε άλλες παραδουνάβιες ηγεμονίες πιο ύστερα... Ουσιαστικά δηλαδή όταν δημιουργήθηκε το μικρό ελληνικό κράτος ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής Ρωμοσύνης παρέμεινε απέξω από αυτό. Δημιουργήθηκε μια επαρχία του κράτους (ένα θέμα όπως συνηθίζεται να λέγεται επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας). Οι δυσκολίες και οι προκλήσεις και σε αυτό το μικρό κράτος συνεχίστηκαν με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα νέο μεταναστευτικό ρεύμα διασποράς, όπου μπήκαν και «καινούριοι παίκτες στο παιχνίδι» οι Ιταλοί που είχαν πάρει τα Δωδεκάνησα, οι Άγγλοι οι οποίοι αγόρασαν την Κύπρο, οπότε ένα μέρος πάλι του ελληνισμού σε αυτές τις περιοχές μετανάστευσε- πολλοί από αυτούς πήγαν στην Αλεξάνδρεια, άλλοι άρχισαν να ανοίγονται προς τους «καινούριους κόσμους», δηλαδή προς την Αμερική και την Αυστραλία- το ίδιο έγινε και από πλευράς της Κύπρου-. Μετά ακολούθησαν οι Παγκόσμιοι Πόλεμοι, ο εμφύλιος πόλεμος που διαδέχθηκε τον τελευταίο, η διαχρονική φτώχεια που ώθησαν μεγάλα κύματα ελληνισμού πρώτα στην Αμερική και στην Νότια Αφρική και βεβαίως παντού στην δυτική Ευρώπη και όχι μόνο. Έτσι λοιπόν σήμερα έχουμε μια εικόνα ενός διάσπαρτου ελληνισμού στα «πέρατα του κόσμου».

Όπως «ο νους» του Οδυσσέα είναι πάντοτε στην Ιθάκη, στην ρίζα, στην εστία, εκεί που υπάρχουν τα οστά των πατέρων του εκεί που υπάρχουν τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα, εκεί που υπάρχουν οι πρώτες συγκινήσεις, εκεί στις ρίζες... Για αυτό πλανάται ίσως ο Καβάφης με αυτό που εκφράζει ότι «ό,τι είχες να πάρεις είναι το ταξίδι μόνο». Δεν είναι μόνο το ταξίδι, το ταξίδι είναι το αναγκαίο ούτως ή άλλως ... Η επιθυμία και ο κρυφός πόθος του Οδυσσέα που ξημεροβραδιαζόταν ήταν τότε θα επιστρέψει πίσω, στο σπίτι του, να αγκαλιάσει τους δικούς του ανθρώπους, να φιλήσει το χώμα της Ιθάκης, να αντικρίσει το λαό του. Το ταξίδι ήταν η περιπέτεια αλλά ο σκοπός ήταν η Ιθάκη. Αυτή είναι η έννοια του νόστου...η ημέρα της επιστροφής. Έτσι λοιπόν και ο ελληνισμός της Διασποράς με αυτό το όνειρο ξημεροβραδιάζεται...Σε αυτή την βάση λοιπόν θα πρέπει να ερευνήσουμε και να θεμελιώσουμε τις κατάλληλες προϋποθέσεις που θα συνδέει τον ελληνισμό της Διασποράς με την Μητέρα- Ελλάδα. Και μία από τις προϋποθέσεις αυτές θα είναι να κρατήσουν οι γενιές αυτές, που σίγουρα δεν έχουν παραστάσεις άμεσες, την ελληνική τους συνείδηση και εκεί βρίσκεται η ευθύνη της Πολιτείας αλλά και της οικογένειας συστηματικά για να μην «χαθούν»...Όταν έφευγαν οι Αρχαίοι Έλληνες για να δημιουργήσουν μια αποικία, προσέφεραν πρώτα θυσία στους Θεούς τους, αφενός να τους ευχαριστήσουν και αφετέρου για να τους παρακαλέσουν για την άγνωστη περιπέτεια που τους περίμενε...και φεύγοντας έπαιρναν μαζί τους το άγαλμα του Εφεστίου Θεού και το πρώτο πράγμα που έκαναν όταν πήγαιναν στις καινούριες τους εστίες ήταν να στήσουν βωμό αφιερωμένο στον Εφέστιο Θεό της Μητροπόλεως ώστε να νιώθουν ότι υπάρχει μια πνευματική συνέχεια αδιάκοπη και αδιατάρακτη. Έτσι δημιουργούνταν οι ιεροί δεσμοί και διατηρούταν η ανάμνηση και των επόμενων γενιών ώστε να μην εκλείψει ποτέ...Κάτι ανάλογο έκανε και ο νεότερος ελληνισμός της Διασποράς, το πρώτο πράγμα που έκανε ήταν να χτίσει εκκλησία. Ότι πήρε την πατρίδα μαζί του, την κουβάλησε στην ράχη του και την εναπόθεσε όπου πήγε...Και εκεί στην «νέα γη» διοχετεύει την σοφία του και κάνει «μικρά» θαύματα στον πολιτικό, οικονομικό, επιχειρησιακό και όχι μόνο τομέα. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι πρωτοπορούν στο εξωτερικό...Γι' αυτό είναι εξίσου σημαντικό να μην λησμονηθεί ο εθνοπολιτισμικός δεσμός με την Μητέρα Ελλάδα. Τι πρέπει να γίνει και τι δεν μπορεί να μην γίνεται για λόγους συνοχής και ομοιογένειας; Η πολιτική

ηγεσία δεν πρέπει να τηρεί στάση αδιαφορίας ή να βλέπει τον ελληνισμό της διασποράς σαν χρυσωρυχείο που να επιδιώκει να θεμελιώνει «νομικούς δεσμούς μόνο εκμετάλλευσης» για να τον απομυζά. Στόχος δεν πρέπει να είναι ο διχασμός αλλά η ομόνοια και η συνοχή. Η αλήθεια είναι ότι ποτέ δεν μπορέσαμε να κάνουμε τις διαρθρωτικές εκείνες αλλαγές που τόσα χρόνια ακούμε και συζητάμε. Ούτε τις ουσιαστικές εκείνες παρεμβάσεις μιας οργανωμένης κοινωνίας που να προσφέρει υπηρεσίες στους Έλληνες του Εξωτερικού λόγω της έντονης γραφειοκρατίας που επιμένει. Απαιτείται πρώτα λοιπόν μια στοιχειώδη οργανωτική δομή στο ζήτημα αυτό με στρατηγικό σχεδιασμό εκ νέου στην εξωτερική πολιτική προς τον απόδημο ελληνισμό αλλά και δεύτερον προς την εσωτερική λειτουργία του κράτους. Αξίζει να σημειωθεί και ο ρόλος της Εκκλησίας σε όλο αυτό το εγχείρημα που έχει σταθεί θα λέγαμε βράχος σε εθνικά θέματα και σε θέματα πίστεως. Είναι ένας εθνικός θεματοφύλακας παράδοσης και πολιτισμού. Πολιτεία και Εκκλησία πρέπει να συμπορεύονται και να υπενθυμίζουν διαρκώς την διπλή μας ρίζα: Ορθοδοξία και Ελλάδα που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ταυτότητα του ελληνικού γένους. Ο ελληνισμός της Διασποράς έχει να μας προσφέρει πολύτιμα μαθήματα και επωφελή βοηθήματα στους Έλληνες της μικρής Ελλάδας. Ίσως έχουμε εμείς πλέον την ανάγκη να «αναβαπτισθούμε» με το ελληνικό φρόνημα. Ο Έλληνας αναζητά την Ιθάκη του... ίσως η Ιθάκη αναζητά τον Έλληνα... Άλλωστε πρόκειται για την πικρή αλήθεια που είχε περιγράψει και ο Χένρυ Κίσιγκκερ: «όταν ένας λαός ξεχνάει την ιστορία του και τις ρίζες του, χάνεται, σβήνεται από τον πολιτιστικό χάρτη των εθνών, και τελικώς παύει να υπάρχει». Έχουμε ανάγκη λοιπόν τους Έλληνες της Διασποράς γιατί αποτελούν μια αυτο-επιβεβαίωση, την επιβεβαίωση ότι υπάρχουμε ως Έθνος!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η διπλωματική αυτή εργασία αμφισβητεί τέσσερις βασικές υποθέσεις στην υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με τις πολιτικές εμπλοκής της διασποράς, αποδεικνύοντας ότι είναι συμβατές μόνο με δύο μοντέλα ιθαγένειας και υποστηρίζοντας ότι δεν περιορίζονται σε κανένα ένα είδος κράτους. Υπήρξε ζωνρή συζήτηση σχετικά με το εάν ο διεθνικισμός είναι ή όχι ένα κανονιστικό πρότυπο προσαρμογής μεταξύ των μεταναστών στις χώρες υποδοχής και για το ποια είναι και ποια πρέπει να είναι τα κανονιστικά πρότυπα προσαρμογής του κράτους στις αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές. Ωστόσο, φαίνεται να έχει δοθεί λιγότερη προσοχή στα κανονιστικά πρότυπα προσαρμογής των κρατών στις αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές. Ίσως η δέσμευση της διασποράς, αντί της αδιαφορίας για τις διασπορές, μπορεί τώρα να γίνει ο «κανόνας». Ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των δημοσίων σχέσεων με στόχο τους ομογενείς, στην διαμόρφωση αυτού του «κανόνα», υποστηρίζει τους γενικούς στόχους για την παραγωγή ενός ομοιογενούς πληθυσμού. Οι μορφές τέτοιων επικοινωνιών μπορεί να έχουν αλλάξει από παλαιότερες περιόδους, αλλά μεγάλο μέρος της ουσίας τους είναι οικείο σε σχέση με προηγούμενες εποχές του εθνικισμού μακρινών αποστάσεων.....

Οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας “θεσμών” για τη διασπορά ξεκίνησαν πολύ νωρίς. Είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα δεν υπάρχουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν ότι το ελληνικό κράτος και οι κυβερνήσεις του ενδιαφέρονταν για την

πραγματοποίηση της υπόσχεσης των αποδήμων Ελλήνων να “παλινοστήσουν” ή ότι προτίθεντο να οργανώσουν και να στηρίξουν διαδικασίες μαζικού “επαναπατρισμού”. Το ελληνικό κράτος μάλιστα ουδέποτε προσέφερε ουσιαστικά κίνητρα για την εγκατάσταση στην ελληνική επικράτεια *ομάδων ομογενών* παρά μόνο εμμέσως μία φορά:

Αμέσως μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας, όταν ο Χαρίλαος Τρικούπης πρότεινε ως λύση για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος των νέων ελληνικών επαρχιών, τη μετοικεσία Ελλήνων από τις μακρινές περιοχές του ρωσικού Καυκάσου οι οποίες δεν περιλαμβάνονταν στα όρια της “μεγάλης Ελλάδας”. Μετά το θάνατό του οι πρωτοβουλίες αυτές θεωρήθηκαν μέγιστο πολιτικό σφάλμα του δημοφιλούς Έλληνα πρωθυπουργού κυρίως για τον εξής λόγο: διότι την τελευταία πενταετία του αιώνα μερικές εκατοντάδες Καυκάσιων Ελλήνων που είχαν θεωρήσει ελκυστική την τρόπον τινά πρόσκληση της πατρίδας, διαπραγματεύτηκαν εκ νέου με τους διαδόχους του Τρικούπη αλλά και με τον ίδιο το βασιλιά και, αφού κανείς δεν τους απέτρεψε επισήμως, αποτόλμησαν τη μετακίνησή τους στην ελληνική επικράτεια. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, απουσία κρατικής μέριμνας, μερικές δεκάδες από αυτούς έχασαν τη ζωή τους από την πείνα και το κρύο σε πρόχειρους καταυλισμούς του Πειραιά, ενώ οι υπόλοιποι περιφέρονταν στη χώρα μέχρι που οι ελληνικές αρχές χορήγησαν τα ναύλα της επιστροφής τους στις αρχικές εστίες τους στη ρωσική επικράτεια. Το ενδεχόμενο η θερμή υποδοχή μιας ομάδας από την πατρίδα να παρακινήσει άλλες, πολυπληθέστερες ίσως ελληνικές ομάδες, να μετακινηθούν όχι μόνο από τη ρωσική αλλά και από την οθωμανική στην ελληνική επικράτεια έθετε υπό σοβαρό κίνδυνο τις εθνολογικές βάσεις των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στο χώρο της ευρωπαϊκής Τουρκίας.

Αλλά και για πολλούς ακόμη λόγους η παλινοστήση στην Ελλάδα του 19ου αιώνα δεν συγκαταλεγόταν στους άμεσους στόχους των ελληνικών κυβερνήσεων: η κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη που κλήθηκε να λογοδοτήσει για την αφιλόξενη υποδοχή των Καυκασίων Ελλήνων, επικαλέστηκε την οικονομική αδυναμία του κράτους να στηρίξει την αποκατάσταση ομογενών αν αυτοί χαρακτηρίζονταν “παλινοστούντες” ή “επαναπατριζόμενοι”.

Αντίθετα, η επιστροφή στην πατρίδα ήταν επιθυμητή αν αφορούσε *μεμονωμένα άτομα*, δεν επηρέαζε τις επιδιώξεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και, επιπλέον, αν δεν απαιτούσε την οργανωμένη συμπαράσταση και στήριξη του κράτους.

Ωστόσο, όσο αντιφατικό και αν φαίνεται, η υποτιθέμενα βέβαιη πρόθεση παλινοστήσης των απόδημων Ελλήνων παρέμενε το βασικό επιχείρημα της ελληνικής πολιτικής, το οποίο παρουσιαζόταν να περιγράφει τις επίσημες προσδοκίες του κράτους από τη διασπορά του και παράλληλα να σκιαγραφεί τα όρια της κρατικής παρέμβασης στις εκτός των συνόρων του ελληνικές ομάδες. Στο πλαίσιο αυτών των προτεραιοτήτων δεν συζητήθηκε το ενδεχόμενο του σχεδιασμού μιας συντονισμένης κρατικής πολιτικής απέναντί τους. Θεωρούνταν επαρκείς, όπως φαίνεται, οι πρωτοβουλίες του κράτους για τη *διατήρηση καλών σχέσεων* με τις χώρες που φιλοξενούσαν Έλληνες, για τη σύναψη διμερών εμπορικών συνθηκών, και για την ίδρυση ελληνικών προξενικών υπηρεσιών όπου αυτά δεν υπήρχαν. Ειδικά μάλιστα οι παρεχόμενες διευκολύνσεις για την παραχώρηση της ελληνικής ιθαγένειας

αναδεικνύονταν σε μια επαρκώς αποτελεσματική τακτική για τη συντήρηση των δεσμών του κράτους με τη διασπορά του τουλάχιστο μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα:

Όταν η πρωτόγνωρη μαζικότητα της μετανάστευσης από την ελληνική επικράτεια φάνηκε να δημιουργεί νέα δεδομένα και καινοφανείς ανάγκες. Δίπλα στην προκρατική ελληνική διασπορά που έμοιαζε με διάδοχο σχήμα του έθνους στα “φαντασιακά” του όρια, η εντεινόμενη τώρα μετανάστευση δημιουργούσε μια νέα διασπορά Ελλήνων: η οποία απαρτιζόταν από Έλληνες πολίτες που εγκατέλειπαν με επιλογή τους τα πατρία εδάφη για να αναζητήσουν καλύτερη τύχη σε μακρινούς τόπους εκτός του παραδοσιακού χώρου όπου έως τότε αναπτύσσονταν ελληνικές κοινότητες ή παροικίες. Αλλά πώς μπορεί να εξηγηθεί η επιμονή των ελληνικών αρχών να θεωρούν βέβαιη την πρόθεση παλινόστησης και αυτών των μεταναστών; Η στάση τους άλλωστε παρουσιαζόταν προβληματική για δύο πρόσθετους λόγους: 1) διότι η πρόθεση παλινόστησης των νέων μεταναστών εναπόκειτο σε απολύτως υποκειμενικές επιλογές που εξαρτώνταν περισσότερο από την πολιτική φιλοξενίας και ενσωμάτωσης που ακολουθούσαν οι χώρες υποδοχής τους, προπάντων οι ΗΠΑ, παρά από τις πολιτικές επιδιώξεις του ελληνικού κράτους, και 2) διότι η νέα ελληνική διασπορά που φαινόταν τώρα να διαμορφώνεται μέσω της εντεινόμενης μετανάστευσης, αναπτυσσόταν σε μακρινές χώρες που δεν επηρεάζονταν άμεσα από τις διακυμάνσεις του Ανατολικού Ζητήματος και των ευρύτερων πολιτικών εξελίξεων της βαλκανικής. Αντίθετα οι σχέσεις του ελληνικού κράτους με τις περισσότερες από τις νέες χώρες υποδοχής Ελλήνων πολιτών καθορίζονταν από αυστηρά οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα, στο πλαίσιο των οποίων το ασθενέστερο μέλος ήταν το ελληνικό κράτος. Την αμηχανία των ελληνικών κυβερνήσεων που παρατηρούσαν ολοένα και περισσότερους πολίτες τους να απομακρύνονται από την Ελλάδα, παραδεχόταν για πρώτη φορά ο υπουργός Εσωτερικών, Εμμανουήλ Ρέπουλης, στην αγόρευση του, το 1912, με την οποία συνόδευσε την υποβολή του μεταναστευτικού νομοσχεδίου του (το οποίο αξίζει να σημειωθεί ότι δεν ψηφίστηκε): “Ας μη καυχώμεθα δε διά το φιλαπόδημον του Ελληνικού χαρακτήρος, εφ’ όσον το τοιούτον δικαίωμα δύναται αν απολήγη εις εκπατρισμόν”, τόνιζε ο Έλληνας υπουργός. Εξάλλου, “τι θα εσήμαινε διά την Ελλάδα, αν τα τέκνα αυτής επλούτουν εν τη ξένη και το Ελληνικόν όνομα ηγτύχει εις πάσας τας ηπείρους του κόσμου και παντού ενεφανίζετο ικανόν και δραστήριον το Ελληνικόν εμπορικόν πνεύμα”, αλλά, όπως τόνιζε ο ίδιος, τα περισσότερα τέκνα της διέκοπταν τους δεσμούς τους μαζί της;. Η άποψη ότι η εντεινόμενη μετανάστευση Ελλήνων πολιτών ειδικά προς τις ΗΠΑ ήταν επιζήμια είχε διατυπωθεί ήδη από τις αρχές του αιώνα. Μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή αποκτούσε ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές. Μεταξύ αυτών διακρίνονται αρκετοί διαπρεπείς Ελληνοαμερικανοί και καλοί γνώστες της αφομοιωτικής πολιτικής που ακολουθούσαν οι αμερικανικές αρχές απέναντι στις μεταναστευτικές κοινότητες της επικράτειάς τους. Τις επισημάνσεις τους για τους ελλοχεύοντες κινδύνους πολιτικής αφομοίωσης μεγάλου τμήματος της νέας ελληνικής διασποράς επιβεβαίωναν κυρίως οι αυξανόμενες τάσεις πολιτογράφησης των Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ. Η απόφαση μάλιστα των μεταναστών να αξιοποιήσουν το παρεχόμενο δικαίωμα πολιτογράφησης μπορούσε να θεωρηθεί ακόμη και απόδειξη της συναίνεσής τους να “αμερικανοποιηθούν”, αφού, σύμφωνα με τους ελληνικούς νόμους τους οποίους και οι ίδιοι όφειλαν να γνωρίζουν, η απόκτηση δεύτερης ιθαγένειας επέφερε τη στέρηση της ελληνικής τους ιθαγένειας.

Το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και πολύ περισσότερο η αναγκαστική εγκατάλειψη της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, μετέβαλαν τη σύνθεση και επαναπροσδιόρισαν την πολιτική αξία των διάφορων τμημάτων της ελληνικής διασποράς. Πολλοί από τους μέχρι πρότινος αλύτρωτους Έλληνες αναζήτησαν καταφύγιο στην ελληνική επικράτεια. Η μαζική συρροή προσφύγων στον ελλαδικό χώρο καθιστούσε την υποτιθέμενα βέβαιη, κατά τις έως τότε επίσημες ελληνικές θέσεις, πρόθεση του Έλληνα μετανάστη να παλινοστήσει το συντομότερο στην πατρίδα, πρακτικά ασύμβατη με τα ελληνικά συμφέροντα. Η συρρίκνωση δηλαδή του ελληνισμού ήταν ήδη τόσο δραστική, ώστε θα ήταν αδύνατο η πολιτική πρωτοβουλία να ενθαρρύνει την περαιτέρω μείωσή του. Βέβαια, ήδη πολλοί από τους μετανάστες των τελευταίων δεκαετιών του 19ου και των πρώτων του 20ού αιώνα είχαν αυξήσει το κύρος τους στις τοπικές κοινωνίες των χωρών υποδοχής, χάρη στη συμμετοχή τους κατά τη διάρκεια του πολέμου στους τοπικούς εθνικούς στρατούς. Ως αποτέλεσμα διαγραφόταν μια πρόσθετη διακριτή τομή στην ιστορική εξέλιξη της ελληνικής διασποράς: μια ιεραρχία στην κορυφή της οποίας βρίσκονταν οι ακμάζουσες ελληνικές μεταναστευτικές κοινότητες που αναπτύσσονταν σε χώρες που προσφέρονταν για την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και πλουτισμού, που επέτρεπαν και αποδέχονταν την οργάνωση των εθνικών κοινοτήτων των μεταναστών τους και οι οποίες παραχωρούσαν “προνόμια” ή ευκαιρίες ενσωμάτωσης στους μετανάστες τόσο ως άτομα όσο και στις οργανώσεις και τις κοινότητές τους. Χαμηλότερα στην ίδια ιεραρχία τοποθετούνταν οι λιγότερο ή ελάχιστα “ακμάζουσες” κοινότητες και οι “παρακμάζουσες” που μπορεί να ήταν και παλαιότερες, να ανήκαν δηλαδή στα προ-κρατικά μεταναστευτικά κύματα. Η επίδραση όμως αυτών των ανακατατάξεων στη χάραξη της ελληνικής πολιτικής δεν ήταν δυνατό να διαφανεί από τη μία μέρα στην άλλη. Από τις αρχές ακόμη της δεκαετίας του 1920 σημαίνοντες πολιτικοί επιστήμονες και οικονομολόγοι συνηγορούσαν υπέρ της μόνιμης παραμονής των ξενιτεμένων Ελλήνων στους τόπους της μετανάστευσης τους, χάρη στα εμβάσματα με τα οποία συνήθιζαν να ενισχύουν οικονομικά τους ελλαδίτες συγγενείς τους. Όπως αποδεικνύεται, στις κρίσιμότερες φάσεις του μεσοπολέμου, τα εμβάσματα των μεταναστών αποτελούσαν πολύτιμη πηγή κρατικών εσόδων. Η λειτουργία μιας διασποράς ως οικονομικής μονάδας έξω από τα εθνικά σύνορα αποτελεί μια πρώτη υπολογίσιμη παράμετρο στον πολιτικό προγραμματισμό του κράτους-πατρίδα. Απόρροια της οικονομικής ευημερίας ενός τμήματος μιας εθνικής διασποράς θεωρείται η πολιτική επιρροή που μπορεί να ασκεί τόσο στις εσωτερικές πολιτικές υποθέσεις της πατρίδας όσο και στη στήριξη εθνικών επιδιώξεων στο επίπεδο της εξωτερικής της πολιτικής. Τη διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει η συνήθεια των εθνικών κυβερνήσεων να απευθύνονται σε κάποιες κάθε φορά από τις κοινότητες της διασποράς τους προκειμένου να εξασφαλίσουν εξωτερικά ερείσματα άλλοτε για την αύξηση της δημοτικότητάς τους και άλλοτε για την ενίσχυση δεδομένων θέσεών τους — συνήθεια που αξίζει να σημειωθεί ότι δεν καθιερώθηκε στην εποχή των μεγάλων μεταναστεύσεων του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Αξιοσημείωτο παράδειγμα πολιτικής παρέμβασης τμήματος της ελληνικής διασποράς στις εσωτερικές υποθέσεις της πατρίδας, προσφέρει, το 1891, η πρωτοβουλία των οπαδών του Χαρίλαου Τρικούπη να μεθοδεύσουν τη διαμαρτυρία των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας και Βεσσαραβίας για την άρση των κατηγοριών της αντιπολίτευσης εναντίον της κυβέρνησης Τρικούπη (Αναφοράι Ελληνικών Κοινοτήτων, 1891). Αλλά

εντυπωσιακότερη από κάθε άποψη υπήρξε η κινητοποίηση κυρίως του ευρωπαϊκού τμήματος της ελληνικής διασποράς από βενιζελικούς, το 1916, με σκοπό την έξοδο της Ελλάδας στο Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Αποτέλεσμά της μάλιστα υπήρξε η σύγκληση στο Παρίσι του πρώτου συνεδρίου της ελληνικής διασποράς ή η δημιουργία, όπως παρουσιάστηκε τότε, του πρώτου “κοινοβουλίου του έξω ελληνισμού”, όπου συναντήθηκαν για πρώτη φορά αλύτρωτοι και μετανάστες: Έλληνες κάτοικοι της Γαλλίας, της Ελβετίας, της Βρετανίας, της Ρωσίας, της Ρουμανίας, της Αιγύπτου και φυσικά των ΗΠΑ, της σημαντικότερης, όπως ήδη φαινόταν, ελληνικής διασποράς. Φυσικά, ο παράγοντας που εξηγεί το σημαίνοντα ρόλο της διασποράς στις ΗΠΑ δεν ήταν μόνον η φήμη ότι “η ελευθέρα Ελλάς συντηρείται από τους Έλληνας της Αμερικής” χάρη στα εμβάσματα και τις προσφορές τους προς τις γενέτειρές τους στην πατρίδα. Η αριθμητική υπεροχή, η ταχύτερη οικονομική καταξίωση, η υποδειγματική προσαρμοστικότητα των μελών της ελληνικής διασποράς στις ΗΠΑ και προπάντων η αποτελεσματικότητα της οργάνωσης των κοινοτήτων τους εμφάνιζαν ίσως και πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αυτό το τμήμα της ελληνικής διασποράς στην κορυφή της διαγραφόμενης ιεράρχησης των ομάδων της ελληνικής διασποράς. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι εκπρόσωπος της ελληνικής πολιτείας παραδεχόταν για πρώτη φορά την ανάγκη μιας τέτοιας εσωτερικής ιεράρχησης της ελληνικής διασποράς αλλά και την κορυφαία θέση του τμήματός της στη βόρεια Αμερική μόλις το 1939. Επίσης ήταν ο πρώτος που τόνιζε πως η παλινόστηση ειδικά των “ακμαζουσών εθνικών ομάδων του εξωτερικού” δεν συγκαταλεγόταν πια στις επιδιώξεις της ελληνικής πολιτικής. Ο άνδρας αυτός ήταν εκπρόσωπος του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά, ο έμπιστός του έμπειρος διπλωμάτης Νικόλαος Τσερέπης στον οποίο ο δικτάτορας είχε αναθέσει την αποστολή να επισκεφθεί τον Ιούλιο του 1939 τις ελληνικές κοινότητες των ΗΠΑ και του Καναδά, με την εντολή να εξακριβώσει τα “αισθήματα” της διασποράς απέναντι στο δικτάτορα, να αφυπνίσει το φρόνημά τους υπέρ της πατρίδας, του βασιλιά και κυρίως να ενισχύσει τη δημοτικότητα του καθεστώτος του. Ως προς τους στόχους της η αποστολή του, που είχε συνδυαστεί με την περιήγηση στις ελληνικές κοινότητες των ΗΠΑ και του υπουργού Τύπου, Παπαδάκη, ήταν το πιο οργανωμένο σχέδιο προσέγγισης της ελληνικής διασποράς που είχε επιχειρήσει έως τότε το ελληνικό κράτος. Έτσι, τις ημέρες που ξεκινούσε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ο Έλληνας δικτάτορας είχε στη διάθεσή του μια υποκειμενική μεν αλλά αρκετά διεξοδική ανάλυση των οργανωτικών δομών, της ιστορικής εξέλιξης και των αναγκών της ελληνικής διασποράς στη βόρεια Αμερική. Και επιπλέον μια διεξοδική περιγραφή των αναπτυξιακών προοπτικών που εμφανίζονταν στις σχέσεις του κράτους με αυτούς τους απόδημους Έλληνες. Δεν είχε όμως το χρόνο να καταστρώσει κάποιο σχέδιο συντονισμένης πολιτικής με βάση τα πορίσματα και τις προτάσεις του Τσερέπη.

Με όλα αυτά τα ιστορικά πολύτιμα στοιχεία, αντιλαμβανόμαστε ότι το ελληνικό κράτος είχε αρκετά νωρίς στη διάθεσή του στοιχεία για να συνειδητοποιεί ότι ούτε η διατήρηση της ελληνικής ιθαγένειας των μεταναστών του αλλά ούτε η κατοχύρωση στο ελληνικό δίκαιο της κληρονομικής μεταβίβασής της στους απογόνους τους (η λεγόμενη αρχή της εξ αίματος καταγωγής) αρκούσαν για τη διατήρηση των δεσμών του με τη διασπορά του. Παρόλα αυτά όμως ουδέποτε συζήτησε το ενδεχόμενο της αναγνώρισης της διπλής ιθαγένειάς τους, όπως έπραξαν άλλες χώρες με πρωτοπόρο μεταξύ αυτών την Ιταλία. Βέβαια, η αιτία είναι προφανής: μέχρι τη Μικρασιατική

Καταστροφή η αναγνώριση του δικαιώματος διπλής ιθαγένειας στους Έλληνες μετανάστες συγκρουόταν με άλλες υψηλές επιδιώξεις της ελληνικής πολιτικής στα θέματα της ιθαγένειας των εκτός συνόρων πολιτών της, πρωτίστως δηλαδή αυτών που διαβιούσαν στην Τουρκία. Με άλλα λόγια η προοπτική της διπλής ιθαγένειας υπήρχε κίνδυνος να αποδυναμώσει την εθνολογική βάση των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων, αφού θα σήμαινε ότι η Ελλάδα ως εθνικό κέντρο, έμμεσα τουλάχιστο, ήταν πρόθυμη να αναγνωρίσει μονόπλευρα την οθωμανική υπηκοότητα των Ελλήνων των μεγάλων μικρασιατικών αστικών κέντρων, ακόμη και των υπό διεκδίκηση επαρχιών της οθωμανικής επικράτειας. Αναμφίβολα η οθωμανική πλευρά δεν θα προέβαινε σε αντίστοιχη αναγνώριση της διαφαινόμενης κατ' αυτόν τον τρόπο δεύτερης ελληνικής ιθαγένειάς τους. Χρειάστηκε, λοιπόν, να παρέλθει μισός περίπου αιώνας προκειμένου οι ιθύνοντες του κράτους να αποδεχθούν τη δημιουργία μέσω της μετανάστευσης *μιας νέας ελληνικής, της σύγχρονης ελληνικής, διασποράς*, και να συνειδητοποιήσουν πως οι βασικές παράμετροι της πολιτικής τους απέναντι γενικά στον έξω ελληνισμό δεν ήταν δυνατό να περιορίζονται στις επιδιώξεις της εξωτερικής πολιτικής ή μόνο στις εσωτερικές ανάγκες του κράτους. Οι πρωτοβουλίες και στρατηγικές ενός κράτους απέναντι στη διασπορά του απαιτούν προβλεπτικότητα και όχι προχειρότητα· και επίσης ότι είναι απαραίτητο να χαράσσονται με γνώμονα την πολιτική και εθνική αξία της διασποράς παρά με κριτήριο τυχόν εσωτερικές, πολιτειακές ανασφάλειες ή εσωκομματικές διενέξεις του κράτους.

Προτάσεις μπορούν να γίνουν πέρα από το πεδίο της δημόσιας πολιτικής και σε αυτό της διπλωματίας, της διπλωματίας της διασποράς, ως ειδικότερη έκφραση.

Το πρώτο εμπόδιο που βλέπω στη χρήση του όρου είναι εάν οι διπλωματικές δραστηριότητες μπορούν να στοχεύουν σε πολίτες των κρατών; Ενώ ορισμένα μέλη της Διασποράς, ιδίως μετά τη δεύτερη γενιά, είναι υπήκοοι του κράτους υποδοχής, σε πολλές περιπτώσεις τους επιτρέπεται να έχουν διπλή υπηκοότητα. Επομένως, τεχνικά, τα άτομα αυτά είναι αλλοδαποί υπήκοοι ενώ ταυτόχρονα είναι πολίτες του κράτους αποστολής. Σε άλλες περιπτώσεις, η μόνη υπηκοότητα είναι από τη χώρα καταγωγής τους και πολλοί δεν έχουν καθεστώς μετανάστευσης στο κράτος υποδοχής, γεγονός που τους καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επιτυχή ένταξη στην κοινωνία υποδοχής. Άρα, η μόνη Διπλωματία της Διασποράς ισχύει για πολίτες της χώρας υποδοχής με κάποια κληρονομιά από το κράτος αποστολής. Δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για υπηκόους διπλής υπηκοότητας και υπηκόους καταγωγής. Για τους άλλους θα μπορούσαν να εφαρμοστούν πολιτικές δέσμευσης της διασποράς, αλλά δεν θα μπορούσαν να ονομαστούν Διπλωματία. Το βιβλίο *21st Century Diplomacy: A practitioner's Guide*, γραμμένο από τον Amb. Kishan S. Rana, πρώην πρέσβη της Ινδίας και νυν Ομότιμο Καθηγητή στο DiploFoundation, αναφέρεται στη Διπλωματία της Διασποράς.

Επειδή τα ζητήματα της διασποράς προκύπτουν από τη μετανάστευση, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πώς η αρχική κοινότητα της διασποράς (ή η πρώτη γενιά) εγκατέλειψε το κράτος αποστολής. Είναι πολύ διαφορετικό από την ύπαρξη κοινότητας στο εξωτερικό λόγω πολέμου ή από τη δημιουργία ενός νέου κράτους, όπως είναι η περίπτωση του Ισραήλ. Άρα δεν υπάρχει Διασπορά αν δεν υπάρχει χώρα προέλευσης. Εξάλλου, «οι διασπορές δεν είναι απλώς μετανάστες αλλά μάλλον μετανάστες που διατηρούν συναισθηματικό δεσμό με τη χώρα καταγωγής τους». Ο Amb. Kishan

εντοπίζει ότι τα ζητήματα της διασποράς «είναι μια θολή περιοχή, η οποία στερείται κανόνων ή καθιερωμένων πρακτικών». Αυτό ισχύει σε διεθνές καθώς και σε εγχώριο επίπεδο σε πολλές χώρες. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η κοινότητα της διασποράς θεωρείται πλεονέκτημα τόσο για τις χώρες υποδοχής όσο και για τις χώρες καταγωγής. Ωστόσο, υπάρχει μια σημαντική διαφορά στα επίπεδα συνεργασίας ή/και σύγκρουσης μεταξύ της χώρας καταγωγής και του κράτους υποδοχής και της διασποράς. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι «ο ρόλος που διαδραματίζει μια διασπορά στη χώρα υποδοχής της είναι συνάρτηση των ευκαιριών που είναι διαθέσιμες στις κοινότητες μεταναστών...». Επομένως, τόσο πιο σημαντική είναι η διασπορά στη χώρα καταγωγής όταν καταφέρνουν να αποκτήσουν κάποια εξουσία στη χώρα υποδοχής. Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, η ισχύς που αποκτήθηκε θα μπορούσε να είναι στον πολιτικό, οικονομικό, ακόμη και στον πολιτιστικό τομέα. Μόλις επιτευχθεί αυτό, η χώρα καταγωγής πιθανότατα θα ενδιαφέρεται να εμπλακεί σε πιο στρατηγικές και βαθύτερες πολιτικές για να κερδίσει κάποια έλξη για την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής της (πχ το Ισραήλ). Ωστόσο, υπάρχουν φορές που η κατάσταση λειτουργεί αντίστροφα. Όταν η διασπορά αποκτά ισχυρές θέσεις στη χώρα υποδοχής, θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει αυτή τη δύναμη για να αλλάξει την εξωτερική πολιτική του κράτους υποδοχής, επηρεάζοντας τις διμερείς σχέσεις. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η κουβανική κοινότητα στη νότια Φλόριντα και η σχέση με το καθεστώς Κάστρο. Συνήθως βέβαια δεν προσπαθούν να επηρεάσουν την εξωτερική πολιτική της χώρας υποδοχής και οι περισσότερες κυβερνήσεις προσπαθούν να αξιοποιήσουν τις υπερπόντιες κοινότητές τους για να προωθήσουν την δική τους οικονομική ανάπτυξη (*-τα εμβάσματα μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή ξένου νομίσματος και εισοδήματος για τα μέλη της οικογένειας που μένουν πίσω, ο νοσταλγικός τουρισμός, οι μεγαλύτερες εμπορικές ευκαιρίες και η δυνατότητα επενδύσεων από επιτυχημένους μετανάστες- είναι άλλοι τρόποι στήριξης της προόδου της χώρας καταγωγής από τις κοινότητες της διασποράς*).

Νομίζω ότι η Διπλωματία της Διασποράς είναι ένα άλλο όργανο της εργαλειοθήκης της Δημόσιας Διπλωματίας, επειδή η ουσία της είναι η ενασχόληση με τα πλήθη (ξένο ή/και εγχώριο) που ζει στο εξωτερικό και έχει έναν ιδιαίτερο δεσμό. Φυσικά, μπορεί επίσης να αποτελεί μέρος της τακτικής Διπλωματίας όταν μέλη της διασποράς εργάζονται ως αρχές στην κυβέρνηση της χώρας υποδοχής. Αφού έψαξα για έναν ορισμό της Διπλωματίας της Διασποράς, κάτι που νόμιζα ότι θα ήταν εύκολο αλλά αποδείχτηκε αρκετά περίπλοκο, βρήκα έναν, αλλά δεν είμαι πεπεισμένη γι' αυτό. Σύμφωνα με τον Joaquín Gonzales III, η Diaspora Diplomacy είναι «μια συλλογική δράση που καθοδηγείται, κατευθύνεται και συντηρείται από την ενέργεια και το χάρισμα ενός ευρέος φάσματος μεταναστών που επηρεάζουν τον πολιτισμό, την πολιτική και την οικονομία μιας άλλης χώρας με αμοιβαίο τρόπο ωφέλιμο για την παλιά πατρίδα και τη νέα πατρίδα». Θεωρώ ότι αυτός ο ορισμός είναι σαθρός επειδή δεν περιλαμβάνει τον ρόλο της κυβέρνησης και τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Επομένως, είναι δύσκολο να το ονομάσουμε Διπλωματία, στην παραδοσιακή της έννοια. Για μένα, η Diaspora Diplomacy είναι «η δέσμευση της κυβέρνησης με τις κοινότητες της διασποράς για την επίτευξη ενός στόχου εξωτερικής πολιτικής που θα μπορούσε να είναι τόσο ευρύς όσο ένα εργαλείο για την οικονομική ανάπτυξη, για τη δημιουργία ήπιας δύναμης ικανής να επηρεάσει ορισμένες αποφάσεις της κυβέρνησης της χώρας υποδοχής». Ένας λόγος για τον οποίο ο ορισμός της

Διπλωματίας της Διασποράς είναι τόσο δύσκολος είναι επειδή υπάρχει μια τεράστια ποικιλία τρόπων με τους οποίους θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Μια μέθοδος είναι μέσω της ανάλυσης της ανόδου των θεσμών της διασποράς, όπως η μελέτη των Alan Gamlen, Michel E. Cummings και Paul M. Vaaler με τίτλο «“Explaining the rise of diaspora institutions» ή της αξιολόγησης των πολιτικών που επικεντρώνονται στη διασπορά, όπως η παρούσα μελέτη «Diaspora engagement policies: What are they and what kinds of states use them?». Τελευταία αλλά εξίσου σημαντική, είναι η μέθοδος που υπάρχει ακόμη σε ένα εγχειρίδιο με τίτλο «Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development». Έτσι, το πεδίο, που παρατίθεται από τον Amb. Kishan εξακολουθεί να είναι μια «θολή περιοχή» ιδίως υπό την οπτική της εξισορρόπησης αντίθετων τάσεων και εξηγούμε εν συντομία:

Η Διπλωματία της Διασποράς γνώρισε επίσης αλλαγές ως αποτέλεσμα της ψηφιακής επανάστασης. Ο Ian Manor, συγγραφέας ενός ιστολογίου για την Ψηφιακή Διπλωματία, στο «The Contradictory trends of Digital Diaspora Diplomacy», εξηγεί με επιδεξιότητα αυτές τις αντίθετες τάσεις, που φέρνουν ευκαιρίες στις ίδιες προκλήσεις για τις κυβερνήσεις και τις κοινότητες της διασποράς. Υποδεικνύει ότι «ενώ τα έθνη μπορούν να χρησιμοποιούν ψηφιακές πλατφόρμες για να εμπλακούν με κοινότητες της διασποράς, τέτοιες κοινότητες μπορεί επίσης να αυτοοργανώνονται περιθωριοποιώντας τους διπλωμάτες».

Εν τέλει, η συμμετοχή της διασποράς στις διεθνείς υποθέσεις δεν είναι καινούργια. Ωστόσο, η ψηφιακή επανάσταση, μαζί με τους φθηνότερους και ταχύτερους τρόπους μεταφοράς, έχει αυξήσει το ενδιαφέρον της κυβέρνησης να εμπλακεί μαζί τους ως μέρος της συνολικής εξωτερικής πολιτικής της. Η Διπλωματία της Διασποράς είναι ένας τομέας που χρήζει περισσότερης ανάλυσης -ιδίως υπό την σκοπιά της Κοινωνιολογίας Δικαίου-, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της Δημόσιας Διπλωματίας και των αυστηρών συνόρων μεταξύ εσωτερικών υποθέσεων και εξωτερικής πολιτικής. Πρέπει να αναζητηθεί μια νέα νομική προοπτική!

Σε μια εποχή που τα πάντα κυλούσαν με πιο αργούς ρυθμούς, ο Έλληνας φιλόσοφος Ηράκλειτος διαπίστωσε ότι το μόνο που παραμένει σταθερό στον κόσμο είναι η αλλαγή («τα πάντα ρει»). Άραγε τι θα έλεγε για την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας στην σύγχρονη εποχή, για τις αλλαγές που διαδραματίστηκαν με ιλιγγιώδεις ρυθμούς κατά τα τελευταία εκατό χρόνια, με αποκορύφωμα το λυκαυγές της εποχής του Διαδικτύου και την γρήγορη ψηφιοποίηση κάθε τομέα της ζωής μας, με όλα όσα αυτή συνεπάγεται; Και στην περίπτωση της διπλωματίας; Θα μπορέσουν οι διπλωμάτες να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα ώστε να δαμάσουν τα τεχνολογικά κύματα; Εκλαμβάνοντας τη διπλωματία ως το επίσημο κανάλι επικοινωνίας των κρατών στις διαδράσεις τους με τα άλλα κράτη, τους διεθνείς διακυβερνητικούς οργανισμούς και τους διεθνικούς δρώντες, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εν γένει το διαδίκτυο αντιμετωπίζονται ως τεχνολογικό μέσο επικοινωνίας για τους κυβερνητικούς και διπλωματικούς εταίρους...

Η ελληνική παρουσία ειδικότερα είναι διάσπαρτη, έστω και άνισα, και στις πέντε ηπείρους. Οι διαδικασίες εξάλλου της συγκρότησης και γενικά η εξέλιξη των χιλιάδων –παλαιών και νεότερων– Ελληνικών Κοινοτήτων του Εξωτερικού συχνά διαφέρουν από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή. Όσον αφορά τους Αιγυπτιώτες Έλληνες, η

συντελεσθείσα αποκοπή και φυγή τους είχε μάλλον ειρηνικό και εθελοντικό χαρακτήρα, παρά την απογοήτευση που αισθάνονταν για όλα όσα έχαναν μετά από σχεδόν δύο αιώνες παραμονής τους στην Αίγυπτο, και έτσι αποκλείει από τον «ξεριζωμό» τους, την έννοια της προσφυγιάς και της «χαμένης πατρίδας», όπως αυτή νοείται για το βίαιο και αιματηρό ξεριζωμό των Ελλήνων της Μ. Ασίας. Το σίγουρο είναι πάντως, ότι ανεξάρτητα από το πώς αντιλαμβάνονταν την έννοια της πατρίδας, οι Αιγυπτιώτες λάτρεψαν τη χώρα που τους υποδέχτηκε, προσδίδοντας τους, την ξεχωριστή ακτινοβολία και αίγλη, που χαρακτηρίζει μέχρι τις μέρες μας, την ελληνική παρουσία στη χώρα της Αιγύπτου...



Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της ημερίδας «Απόδημος Ελληνισμός – Η Ιστορία, το έργο και η προσφορά του στην Ελλάδα» που διεξήχθη τη Δευτέρα 15/11 στο Μέγαρο της Ακαδημίας Αθηνών, παρουσιάστηκε επισήμως το τραγούδι που γράφτηκε προς τιμήν των Ελλήνων που ζουν μακριά από την πατρίδα τους. Αυτών που αποκαλούνται και ως «**μια Ελλάδα εκτός Ελλάδος**». Το τραγούδι των απόδημων φέρει τίτλο «Ελληνισμός», η ενορχήστρωση και η μουσική του έχουν την υπογραφή της Ευανθίας Ρεμπούτσικα, ενώ τους στίχους υπογράφει η Λίνα Νικολακοπούλου.

Οι στίχοι του «Ελληνισμού» έχουν ως εξής:

*«Εμείς που σαν πουλιά βρεθήκαμε μακριά από την πρώτη μας φωλιά
Εμείς με μια κλωστή δεθήκαμε, με το φως, το κύμα, τη μιλιά
Κι είσαι παντού σαν άστρο εκεί ψηλά
Στις αμμουδιές του νου λευκή αχιβάδα
Τόσες γενιές και αμέτρητα παιδιά
Μιλούν την γλώσσα της ψυχής σου Ελλάδα
Εμείς στα πέρατα που φτάσαμε μαρτυράμε τι είναι Ελληνισμός
Εμείς που όρια ξεπεράσαμε, κι αντοχές σαν άλυτος δεσμός».*

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ- ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΤΟΥ ΥΠΕΞ

Θέμα: «Εθνοπολιτισμική ιδιαιτερότητα, διαφορά και δικαιώματα: η περίπτωση των Ελλήνων της Αιγύπτου (Diaspora Engagement Policies: transnational sovereignty and citizenship. Diaspora governance- Sociology of law). Μελέτη περίπτωσης: Ειδικότερα ζητήματα Διασποράς».

Η έρευνα αυτή διεξάγεται στα πλαίσια εκπόνησης διπλωματικής εργασίας για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (Sociology of Law, Science & Technology)» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Νομικής.

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις κοινοτιστικές θεωρίες και δικαιώματα υπό την οπτική της Κοινωνιολογίας Δικαίου καθώς και τις πολλαπλές αναγνώσεις που έχει η διεκδίκηση εθνοπολιτισμικής ιδιαιτερότητας για την συνέχιση της πολιτιστικής κληρονομιάς των εκπατρισμένων Ελλήνων- ίσως και κάποιες προτάσεις για πιο ισχυρές θεωρίες πέρα από τις υπάρχουσες-. Ειδικότερα, δηλαδή τόσο σε σχέση με την χώρα όπου διαμένουν κατά πόσο το κράτος όπου βρίσκονται οι ελληνικές κοινότητες αποδέχεται/προωθεί τον πολιτισμό της κοινότητας (γλώσσα/παραδόσεις) ή τον καταπιέζει όσο και από την άλλη ποια είναι η σύνδεσή τους με το ελληνικό κράτος (ποιες είναι οι πολιτικές του, π.χ σχολεία, ελληνική εκκλησία).

Η συμβολή των προσώπων αυτών στην επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το ερωτηματολόγιο, είναι καθόλα εμπιστευτικό και τα αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά και μόνο στα πλαίσια της συγκεκριμένης ακαδημαϊκής έρευνας.

Τους ευχαριστώ πολύ για τη συμβολή και το χρόνο που μου διέθεσαν,

Με εκτίμηση

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΤΟΥ ΥΠΕΞ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ: Α.Μ

- 1) Έχει ήδη ξεκινήσει η απευθείας καταχώριση των ληξιαρχικών πράξεων των Ελλήνων του εξωτερικού στο Μητρώο Πολιτών, από στελέχη που υπηρετούν στα προξενεία ανά την Υφήλιο. Βοηθάει αυτό την εξυπηρέτηση των απόδημων Ελλήνων;

Με αυτή τη νέα τροποποίηση του Νόμου, οι υπάλληλοι των προξενείων απέκτησαν τη δυνατότητα από 1/1/2022 να καταχωρούν όλες τις ληξιαρχικές πράξεις απευθείας στο αναβαθμισμένο και λειτουργικό πληροφορικό σύστημα «Μητρώο Πολιτών». Κατόπιν τούτου, οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούν, λίγες μέρες αργότερα, να «κατεβάσουν» το πιστοποιητικό από την επίσημη ιστοσελίδα της ελληνικής κυβέρνησης, gov.gr. Η διαδικασία αυτή αναμένεται να αναδειχθεί

σωτήρια για τους Έλληνες του εξωτερικού, αφού μέχρι πρότινος η έκδοση και η μετεγγραφή των ληξιαρχικών πράξεων στο Ειδικό Ληξιαρχείο του υπουργείου Εσωτερικών, ήταν τρομερά πολύπλοκη, ειδικά κατά τη διάρκεια της πανδημίας....

Η ηλεκτρονική πλατφόρμα μετά από ένα σύντομο διάστημα λειτουργίας της σε πιλοτικό επίπεδο, λειτουργεί κανονικά από την 1/1/2022. Ενδεικτικά σας αναφέρω, ότι για την πρώτη ληξιαρχική πράξη γάμου που καταχωρίστηκε στο Γενικό Προξενείο Νέας Υόρκης, η διαδικασία στην Ελλάδα ολοκληρώθηκε μέσα σε μόλις 3 ημέρες, ενώ μέχρι πρότινος η ίδια διαδικασία μπορεί να ολοκληρωνόταν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, μετά από έναν χρόνο.

Ήταν ένα σημαντικό πρόβλημα του Απόδημου Ελληνισμού, το οποίο λύθηκε με τη διασφάλιση της παράκαμψης της δύσκαμπτης γραφειοκρατίας στις ληξιαρχικές διαδικασίες. Διότι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Απόδημοι με τη μητέρα πατρίδα είναι η διεκπεραίωση των υποθέσεών τους με τα κατά τόπους προξενεία. Πολλοί απόδημοι ζουν σε μακρινές αποστάσεις από τα προξενεία με αποτέλεσμα να χρειάζεται να ταξιδέψουν για ώρες για να επισκεφτούν τα προξενεία ενώ συχνά έπρεπε να επιστρέψουν για να προσκομίσουν κάποιο έγγραφο, που δεν γνώριζαν ότι χρειαζόταν ή δεν είχαν, για να κάνουν τη δουλειά τους. Ήταν λοιπόν θέμα υψίστης σημασίας να λύσουμε αυτόν τον γόρδιο δεσμό. Και βέβαια στην εποχή μας όχι μόνο υπάρχει τρόπος να λυθεί αλλά είναι και εύκολος και οικονομικός. Είναι η τεχνολογία. Πρέπει λοιπόν η διεκπεραίωση των υποθέσεων των Αποδήμων να γίνεται, σε ένα μεγάλο βαθμό, ηλεκτρονικά. Με τον τρόπο αυτό οι Απόδημοι κερδίζουν χρόνο και γλυτώνουν ταλαιπωρία, οι υπάλληλοι έχουν λιγότερο βάρος εργασίας και το Δημόσιο κερδίζει, αφού έχει ευχαριστημένους τους Αποδήμους.

Για παράδειγμα η σελιδοποίηση του 'Εθνικού Κήρυκα' γίνεται στην Αθήνα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και σε κλάσματα δευτερολέπτου οι σελίδες μεταφέρονται στο πιεστήριο στη Νέα Υόρκη. Βέβαια τις τελευταίες δεκαετίες όλα τα έγγραφα των υποθέσεων των ομογενών αποστέλλονται με e-mail.

Έδωσε λύση σε ένα από τα κορυφαία θέματα που απασχολούν τον Απόδημο Ελληνισμό αλλά και το ίδιο το κράτος. Δεν τα έλυσε όλα. Αλλά σίγουρα έκανε ένα σπουδαίο βήμα.

- 2) Θα αποτιμούσατε θετικά την πρόοδο των αρμόδιων διευθύνσεων του ΥΠΕΞ στα θέματα του απόδημου ελληνισμού; Υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης της μεταξύ σας συνεργασίας;

Τα δύο τελευταία χρόνια υπήρξαν δύσκολα για όλους μας. Ιδιαίτερος για τον απόδημο ελληνισμό, καθώς οι έκτακτες συνθήκες που δημιουργήθηκαν εξαιτίας της πανδημίας σε παγκόσμιο επίπεδο, δυσχέραιναν για πολλούς την καθιερωμένη επίσκεψη στην Πατρίδα. Με τη βοήθεια της επιστήμης, παρά τον συνεχή κίνδυνο των μεταλλάξεων, έχουμε καταφέρει να αντιμετωπίσουμε σε μεγάλο βαθμό τον ιό που διατάραζε την καθημερινότητα και τις συνήθειές μας.

Αυτόν το σκοπό (της συνεργασίας) υπηρετούν ήδη τα Προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας, καθώς και το

Πρόγραμμα Αδελφοποίησης Πόλεων. Ένα πρόσφατο παράδειγμα είναι η χρήση της πλατφόρμας εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας «staellinika.com» από μεμονωμένους χρήστες αλλά και από όλα τα ομογενειακά σχολεία του εξωτερικού. Η πλατφόρμα αυτή είναι προϊόν συνεργασίας της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας με το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Simon Fraser στο Βανκούβερ του Καναδά, με χορηγία του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος.

Επιπλέον, στόχος είναι η προσέλκυση στην Ελλάδα νέων από το εξωτερικό μέσω Προγραμμάτων Φιλοξενίας και μέσω της προώθησης των αγγλόφωνων προγραμμάτων των ελληνικών Πανεπιστημίων (Study in Greece), καθώς και η προώθηση της ελληνικής Γλώσσας που να προβάλλει τη σύγχρονη Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα να συσπειρώνει την ελληνική Κοινότητα. Επίσης, είναι οι διμερείς συμφωνίες για υγειονομική περίθαλψη και θέματα τουρισμού και επενδύσεων στην Ελλάδα. Για τους λόγους αυτούς διοργανώνεται και το Παγκόσμιο Πανομογενειακό Συνέδριο στη Θεσσαλονίκη, όπου συζητούνται τέτοιου είδους θέματα... Τέλος, πραγματοποιούνται εκδηλώσεις των Ομογενειακών Οργανώσεων ανά τον κόσμο, προάγοντας τις σχέσεις και τους δεσμούς της εθνικής αντιπροσωπείας και του ελληνικού λαού με τον απανταχού Ελληνισμό και ενδυναμώνοντας τις σχέσεις με τα ελληνικής καταγωγής μέλη.

- 3) Προφανώς όλες αυτές οι αρμοδιότητες σας συνεπάγονται και ιδιαίτερα λεπτούς χειρισμούς. Ποιος ο ρόλος της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας και ειδικότερα της Η΄ Γενικής Διεύθυνσης Απόδημου Ελληνισμού και των υπο-διευθύνσεων (Η1, Η2, ΚΕΠΠΑΕ), και πώς επίτυγχάνεται η συνεργασία με άλλους φορείς όπως της Ε1 Διεύθυνσης Διεθνών Δημόσιων Σχέσεων, Ε2 Διεύθυνσης Διεθνούς Επικοινωνίας, Ε3 Διεύθυνσης Μορφωτικών, Πολιτιστικών κ΄ Αθλητικών Υποθέσεων και τέλος της Ε4 Διεύθυνσης Θρησκευτικών κ΄ Εκκλησιαστικών Υποθέσεων ;

Η πολύχρονη παρουσία του ελληνικού στοιχείου στο εξωτερικό και η ουσιαστική συνεισφορά του σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας, καθώς και οι πολλαπλές δυνατότητες διεύρυνσης και εμπάθυνσης των ήδη εδραιωμένων εκάστοτε διμερών σχέσεων, μέσω συνεργειών και συνεργασίας στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της καινοτομίας μαρτυρούν την σημασία της «καθαρής λειτουργίας» του ελληνικού Υπεξ. Το Υπεξ υπήρξε ανέκαθεν γέφυρα επικοινωνίας, τόσο σε φυσικό όσο και σε πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Η προβολή και προώθηση του ελληνικού πολιτισμού, καθώς και η προώθηση των ελληνικών παραδόσεων και εθίμων, αποτελούν σημαντικό πυλώνα στοχευμένης δράσης για τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας. Το ίδιο ισχύει και για τα Γραφεία Δημόσιας Διπλωματίας που λειτουργούν στις Διπλωματικές Αρχές της χώρας μας στο εξωτερικό και έχουν εντάξει και την πολιτιστική διπλωματία σε ένα συνεκτικό σχέδιο στρατηγικής επικοινωνίας κατά τις επαφές που αναπτύσσουν με ξένους δημοσιογράφους, διεθνή Μέσα Ενημέρωσης και εξειδικευμένα έντυπα του τουριστικού και διπλωματικού κλάδου.

Η πολιτιστική διπλωματία αναδεικνύει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε διάστασης του «nation branding», τα οποία αθροιστικά καταλήγουν σε μια συνεκτική αφήγηση για τη χώρα, η οποία έχει θετική επίδραση στην εικόνα της και ταυτόχρονα ευνοεί ευκαιρίες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά, εκτός από την προβολή της μέσω πολιτιστικών εκδηλώσεων και συνεδρίων, αποτελεί για τη Γενική Γραμματεία ένα από τα σημαντικότερα οχήματα για την προώθηση της συνολικής εικόνας της χώρας, του «nation branding», σε όλα τα επίπεδα. Μέσω του δικτύου Γραφείων και Αρχών μας στο εξωτερικό, είμαστε έτοιμοι να αναλάβουμε τον απαιτούμενο συντονιστικό ρόλο μεταξύ συναρμοδίων φορέων, ώστε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή προβολή και δημοσιότητα των δράσεων της χώρας μας. Στρατηγικός στόχος μας είναι η προώθηση μιας ισχυρής θετικής εικόνας της χώρας στη διεθνή κοινή γνώμη.

Ανάλογες πρωτοβουλίες μπορούν να συντελέσουν περαιτέρω στην αναβάθμισή της χώρας μας στον παγκόσμιο χάρτη Εθνών.

Άλλωστε η Βουλή των Ελλήνων έχει συστήσει Ειδική Μόνιμη Επιτροπή για τον Ελληνισμό της Διασποράς, η οποία κατά την τρέχουσα σύνοδο αποτελείται από 31 βουλευτές του Ελληνικού Κοινοβουλίου. Στόχοι της Επιτροπής είναι καταγραφή των προβλημάτων των Ελλήνων ομογενών, η προσπάθεια διατήρησης της ελληνικής γλώσσας και η διάδοση του φιλελληνισμού και η προώθηση του ελληνικού πολιτισμού κυρίως στις νέες γενιές Ομογενών. Επίσης η Επιτροπή μεριμνά για την προώθηση των εθνικών θεμάτων με τη συνεργασία και τη στήριξη των Ελλήνων Αποδήμων.

Για τα θέματα του Απόδημου Ελληνισμού, η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή για τον Ελληνισμό της Διασποράς συνεργάζεται, επίσης, με τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού του Υπουργείου Εξωτερικών.

- 4) Από την πρόσφατη τοποθέτησή σας στην Πρεσβεία της Ελλάδας στο Κάιρο, ποιες ήταν οι εντυπώσεις σας σε επίπεδο επαφών σας με την ελληνική κοινότητα εκεί;(σε σχέση με την Ελλάδα, αλλά και με την Αίγυπτο...)

Υπάρχουν ισχυροί πολιτιστικοί και ιστορικοί δεσμοί μεταξύ των δύο εθνών, η Αίγυπτος και η Ελλάδα σήμερα απολαμβάνουν φιλικές σχέσεις. Οι σύγχρονες διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών καθορίστηκαν μετά την ανεξαρτησία της Ελλάδας το 1821, και σήμερα θεωρούνται ως εγκάρδιες.

Η Αίγυπτος έχει Πρεσβεία στην Αθήνα και Γενικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη και η Ελλάδα έχει Πρεσβεία στο Κάιρο και Γενικό Προξενείο στην Αλεξάνδρεια. Τα δύο κράτη συνεργάζονται στους τομείς του εμπορίου, της ναυτιλίας, της ενέργειας, του πολιτισμού και του τουρισμού, με την Ελλάδα να είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος επενδυτής της Ευρώπης στην Αίγυπτο, με πάνω από 208 ελληνικές εταιρείες να δραστηριοποιούνται στην αγορά της Αιγύπτου, ενώ η Αίγυπτος είναι ο έκτος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας. Όπως καταλαβαίνετε, είναι πολλά τα θέματα κοινού ενδιαφέροντος που αφορούν και επηρεάζουν και τις δύο (μεσογειακές) χώρες.

Σήμερα, η ελληνική κοινότητα επίσημα αριθμεί περίπου στους 5.000 κατοίκους. Από το '60 μειώθηκε αρκετά και θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν έχει στενές

σχέσεις με την Ελλάδα. Στην Αλεξάνδρεια, πέρα από το Πατριαρχείο, υπάρχει και μια Πατριαρχική θεολογική σχολή η οποία επαναλειτουργεί μετά από 480 έτη αφότου είχε κλείσει. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Κάιρο και αρκετά άλλα κτήρια, έχουν ανακαινιστεί πρόσφατα με έξοδα του ελληνικού κράτους και ο Καθηδρικός Ναός του Ευαγγελισμού στην Αλεξάνδρεια με χορηγία του ιδρύματος Αλέξανδρος Ωνάσης. Η Μονή του Αγίου Γεωργίου στο Παλαιό Κάιρο ανακαινίστηκε λαμπρά με χορηγία του ζεύγους Θ. Μαρτίνου. Από τη δεκαετία του 2000 υπήρξε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον από την αιγυπτιακή κυβέρνηση για τη σύσφιξη των διπλωματικών και στρατιωτικών σχέσεων με την Ελλάδα, κάτι που βελτίωσε τις συνθήκες της εκεί ελληνικής διασποράς, η οποία και δέχεται συχνές επισκέψεις από πολλούς Έλληνες πολιτικούς. Οι οικονομικές σχέσεις είναι ανεπτυγμένες ανάμεσα στην Αίγυπτο και την Ελλάδα, και υπάρχει σημαντικός αριθμός ελληνικών επενδύσεων στη χώρα. Το 2009, υπογράφηκε ένα πενταετές μνημόνιο συνεργασίας ανάμεσα στο Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος» της Αθήνας και το Πανεπιστήμιο Αλεξανδρείας, σχετικά με την έρευνα στον χώρο της Αρχαιολογίας και τους παράπλευρους τομείς. Εν ολίγοις οι σχέσεις Ελλάδας και Αιγύπτου γνωρίζουν μεγάλη ανάπτυξη σε όλους τους τομείς. Όσον αφορά το θέμα της εκπαίδευσης υπάρχουν ακόμη βήματα που μπορούν να γίνουν... Επιπλέον, η αιγυπτιακή κυβέρνηση έχει δηλώσει πως επιθυμεί να δώσει κίνητρα στους επαναπατρισμένους Έλληνες να επιστρέψουν στην Αίγυπτο, αλλά μέχρι στιγμής λίγοι σκέφτονται σοβαρά μια τέτοια απόφαση.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ: Π.Μ

- 1) Πότε και πώς δρουν οι διάφορες οργανωμένες ομάδες συμφερόντων (lobbies);

Όλοι οι Έλληνες, απανταχού της γης, οφείλουμε να εκπληρώσουμε από κοινού το μέγιστο εθνικό χρέος, διασφαλίζοντας έτσι την πορεία του Ελληνισμού προς το ιστορικό πεπρωμένο του στο πλαίσιο της ειρηνικής άμιλλας του με τα άλλα έθνη ανά την υφήλιο.

Γι' αυτό, και πρέπει να διατηρούμε ζωντανή στην μνήμη μας, με την ανάλογη ευγνωμοσύνη, την ανεκτίμητη προσφορά των Ελλήνων της διασποράς, οι οποίοι συνεισέφεραν, θυσία στον βωμό του αγωνιζόμενου Γένους ήδη από τις παλιές ιστορικές στιγμές, τις περιουσίες τους αλλά πολλές φορές και την ίδια την ζωή τους. Στους τωρινούς χαλεπούς καιρούς για την Πατρίδα ο Ελληνικός Λαός στρέφεται ξανά στους απόδημους Έλληνες, σε αυτό το ανεκτίμητης αξίας τμήμα του Έθνους, που διαχρονικώς μεγαλουργεί και μας καθιστά υπερήφανους και του απευθύνει ελπιδοφόρο προσκλητήριο κοινού αγώνα, ώστε η Ελλάδα ν' αντιμετωπίσει, αμέσως και αποτελεσματικώς, την βαθιά οικονομική κρίση που μαστίζει την κοινωνία μας και η οποία, δυστυχώς, έχει μετατραπεί πια σε πραγματική ανθρωπιστική κρίση. Και όχι μόνο σε αυστηρώς οικονομικής φύσεως θέματα. Να μην ξεχνάμε την Κύπρο. Η οποία, ακόμη και ως πλήρες μέλος της

Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξακολουθεί ν' αγωνίζεται εναντίον ξένης, προκλητικώς παράνομης, στρατιωτικής κατοχής και να αντιμετωπίζει εξίσου προκλητικώς απαράδεκτες αξιώσεις επί των αδιαμφισβήτητων κυριαρχικών της δικαιωμάτων καθώς και επί του κατά το διεθνές δίκαιο πλήρως θεμελιωμένου δικαιώματος της να εκμεταλλεύεται ελευθέρως τους φυσικούς της πόρους. Ιδίως ο απόδημος Ελληνισμός με τις οργανώσεις τους (τυπικές και άτυπες) είναι ανάγκη να εκπέμψει, προς πάσαν κατεύθυνση και κατά προτεραιότητα προς τα διεθνή fora, το μήνυμα ότι η Κύπρος πρέπει να δικαιωθεί, το ταχύτερο δυνατό...

Η Ελλάδα είναι ένα κράτος κυρίαρχο. Συνιστά υποχρέωση της Ελλάδας, τόσο απέναντι στην ιστορία της, όσο και απέναντι στον λαό της, η άσκηση εξωτερικής πολιτικής, με πρωταρχικό μέλημά της την εξασφάλιση των δικαιωμάτων της και την ευημερία του λαού της, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στους διεθνείς οργανισμούς, στις πολυμερείς διαπραγματεύσεις. Η Ελλάδα, διαχρονικά αλλά ακόμα περισσότερο υπό τις παρούσες συγκυρίες, αποτελεί μοναδικό φάρο σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή, και αυτό είναι κάτι που οφείλουν να αντιληφθούν οι σύμμαχοί μας και οι εταίροι μας. Η εξωτερική μας πολιτική όμως, στην δύσκολη αυτή εποχή της φτωχοποίησης μεγάλου μέρους των συμπατριωτών μας και της υπέρμετρης αύξησης του δημόσιου χρέους της χώρας, πρέπει να είναι μια εξωτερική πολιτική ενεργητική, πολυδιάστατη και δραστήρια που να υψώνει γέφυρες και να ανοίγει διαύλους επικοινωνίας και συνεργασίας με τον υπόλοιπο κόσμο. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρουσία του απόδημου Ελληνισμού μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντική. Ο απόδημος Ελληνισμός αλλάζει τις διαστάσεις της χώρας μας, ο οικουμενικός Ελληνισμός είναι μία πραγματική διεθνής δύναμη. Σε αυτή την εθνική προσπάθεια που έχουμε αναλάβει, ο Απόδημος Ελληνισμός, όπως έχει επανειλημμένα αποδείξει στο παρελθόν, μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό και καθοριστικό ρόλο....

- 2) Πρόσφατα κατατέθηκε στη Βουλή νομοθετική πρωτοβουλία για την άρση των περιορισμών στην ψήφο των Ελλήνων του εξωτερικού από τον τόπο κατοικίας τους. Η πρόταση δεν συγκέντρωσε τις απαραίτητες ψήφους για να γίνει πράξη. Πώς σχολιάζετε την εξέλιξη αυτή;

Η διευκόλυνση της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού αποτελεί πράξη δικαιοσύνης και ισονομίας, αλλά αποτελεί και πράξη ουσιαστικής αναγνώρισης της τεράστιας προσφοράς τους στην Πατρίδα....

- 3) Υπάρχει διάθεση να δημιουργηθεί μια μακροπρόθεσμη Εθνική Στρατηγική που να μπορεί να στηρίξει και να προωθήσει ο Απόδημος Ελληνισμός;

Ο Απόδημος Ελληνισμός αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και αυτό αποτυπώνεται στο νέο Οργανισμό του Υπουργείου Εξωτερικών, στον οποίο συμπεριλήφθη και η Δημόσια Διπλωματία στον τομέα ευθύνης της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού. Μέσω αυτής της αναβάθμισης της Γενικής Γραμματείας επιδιώκουμε την κατάρτιση στοχευμένης επικοινωνιακής στρατηγικής, όπως επίσης και την προώθηση των

επίσημων θέσεων της Ελλάδας στο εξωτερικό και στη διεθνή κοινή γνώμη. Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος και η συμβολή της Ομογένειας είναι, αναμφισβήτητα, καίριας σημασίας για τη διάδοση των ελληνικών αξιών, του πολιτισμού και των εθνικών δικαιών, καθώς και για τη δημιουργία διαύλων φιλίας με τις χώρες διαμονής τους. Οι απανταχού Έλληνες και Ομογενείς που κατέχουν καίριες θέσεις, σε πολιτικό και όχι μόνο επίπεδο, βρίσκονται σε διαρκή εγρήγορση και κινητοποίηση προωθώντας τις ελληνικές θέσεις στις πολιτικές ηγεσίες των χωρών που διαβιούν αποδεικνύοντας, κάθε φορά, το υψηλό εθνικό φρόνημα που τους διακρίνει.

Είναι οι πλέον κατάλληλοι να υποστηρίξουν και να αναδείξουν τις ελληνικές θέσεις σε πάγια εθνικά ζητήματα και έτσι να επηρεάσουν την κοινή γνώμη διασφαλίζοντας την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υποστήριξη των θέσεων της χώρας από το διεθνές κοινό. Η συνεχής επικοινωνία με το σύνολο των ομογενειακών οργανώσεων και των επιφανών ομογενών, καθώς και ο ρόλος τους στην προώθηση των ελληνικών θέσεων, είναι καίριας σημασίας και προς όφελος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

- 4) Το 2013 ο Ευρωπολίτης πρώτος είδε και πρόβαλε τον νέο τρόπο λειτουργίας και εξυπηρέτησης του Γενικού Προξενείου Ντύσσελντορφ (με τα τηλεφωνικά ραντεβού και την χορήγηση εντύπων με ηλεκτρονική μορφή). Σήμερα έχουμε πάει ένα βήμα παρακάτω, με τηλεδιάσκεψη (myConsulLive) γίνεται η ταυτοποίηση και πραγματοποιούνται πράξεις. Πιστεύετε ότι θα μπορέσει να απλοποιηθεί ακόμα περισσότερο για να έχουμε καλύτερα και πιο γρήγορα αποτελέσματα;

Μέσα από συνεχείς και εντατικές προσπάθειες για την αναβάθμιση και τη ψηφιοποίηση των παρεχόμενων προξενικών υπηρεσιών προς τους Έλληνες του εξωτερικού, προσπαθούμε να είμαστε διαρκώς δίπλα στους απανταχού Έλληνες και να ενισχύουμε τους δεσμούς τους με τη Μητέρα Πατρίδα.

Τα πρώτα βήματα έχουν γίνει μέσω της πλατφόρμας «MyConsulLive» και του «Ψηφιακού Βοηθού Εικονικής Υποβοήθησης» (Chatbot), και έχει πλέον ανοίξει ο δρόμος για τον ψηφιακό μετασχηματισμό των πρεσβειών μας και των προξενικών μας αρχών στο εξωτερικό. Η εφαρμογή «MyConsulLive» πλέον διατίθεται συνολικά από 42 Πρεσβείες και προξενικές Αρχές σε 20 χώρες. Στόχος μας είναι σύντομα να επεκταθεί στο σύνολο των Πρεσβειών και προξενικών Αρχών που διαθέτει η Ελλάδα. Η υπηρεσία του «Ψηφιακού Βοηθού Εικονικής Υποβοήθησης» σε επόμενο στάδιο, θα λειτουργήσει και ως πύλη πρόσβασης σε σειρά υπηρεσιών, καθώς προγραμματίζεται να διασυνδεθεί με υφιστάμενες ή σχεδιαζόμενες πλατφόρμες. Στα άμεσα σχέδια είναι και η δημιουργία ενός Μητρώου Απόδημου Ελληνισμού, που θα αποτελέσει την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια χαρτογράφησης των Ελλήνων του εξωτερικού. Το χαρτοφυλάκιο του Απόδημου Ελληνισμού κρύβει από πίσω του μια δεύτερη Ελλάδα και για το λόγο αυτό συνεχίζουμε να εργαζόμαστε συστηματικά προκειμένου να σφυρηλατήσουμε σχέσεις ενότητας και εμπιστοσύνης με τους απανταχού Έλληνες.

ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ: Ι. Κ-Π

- 1) Η χώρα μας βρίσκεται αντιμέτωπη με σειρά προκλήσεων. Θα μπορούσε να αντεπεξέλθει επιτυχώς, μόνη της; Χωρίς την ομόνοια και τις κοινές προσπάθειες όλων των Ελλήνων, στη Γενέτειρα και στο εξωτερικό;

Η Ελλάδα μας αποτελεί ιδιαίτερο, ξεχωριστό και μοναδικό πολιτισμικό σύνολο και εκπροσώπους του λαού μας μπορούμε να βρούμε στις τέσσερις γωνιές της γης. Οι Έλληνες ομογενείς και οι ελληνικές παρειακές αποτελούν ένα οργανικό κομμάτι του Ελληνισμού που αν και μακριά από την Μητέρα-Πατρίδα συμβάλλει καταλυτικά στις προσπάθειες του Εθνικού κέντρου να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις. Προκλήσεις που δυστυχώς δεν έλλειψαν στην διάρκεια των τελευταίων 10-12 ετών σε επίπεδο διπλωματικό, οικονομικό, κοινωνικό κα. Επιτρέψτε μου, να τονίσω ότι η Ελλάδα δεν θα ήταν σωστό να θυμάται τους Έλληνες του εξωτερικού μόνο σε περιόδους κρίσεων προκειμένου να λάβει η ίδια σαν κράτος κάποια βοήθεια. Η Ελλάδα σαν εθνικό κέντρο επιβάλλεται να προσφέρει η ίδια την όποια βοήθεια αυτοί έχουν ανάγκη και η ίδια δύναται να παράσχει. Μπορούμε εδώ να αναφέρουμε πχ τις επίπονες προσπάθειες που κατελήφθησαν για την προστασία του ελληνικού στοιχείου στην Ουκρανία κατά την Ρωσική εισβολή. Θα ήταν λάθος αν βλέπαμε την Ελληνική ομογένεια σαν πηγή από όπου μόνο θα ζητάμε αρωγή. Επιβάλλεται να είναι μία αμφίδρομη σχέση αλληλεγγύης, συνεργασίας και αλληλοβοήθειας.

Επιτρέψτε μου επίσης να συμπληρώσω ότι η εμβάθυνση των σχέσεων Ελλάδος και Ελλήνων εξωτερικού δεν χρειάζεται να λαμβάνει χώρα αμυντικά, μόνο υπό το πρίσμα κάποιας πρόκλησης, κάποιου προβλήματος ή κάποιας απειλής. Μαζί μπορούμε να αξιοποιήσουμε ευκαιρίες, να δημιουργήσουμε νέες προοπτικές και να οικοδομήσουμε, με την αρραγή ενότητα μας, ένα ακόμα καλύτερο και φωτεινότερο μέλλον για τις μελλοντικές γενιές Ελλήνων ανά τον κόσμο. Η ομόνοια μας δεν χρειάζεται να είναι μία αμυντική αντίδραση σε ένα αρνητικό γεγονός, αλλά μπορεί να αποτελέσει ένα θετικό καταλύτη ανάληψης δράσεων και πρωτοβουλιών για την αμοιβαία πρόοδο και ανάπτυξη μας. Γνωρίζουμε από την ιστορική εμπειρία ότι η ενότητα των Ελλήνων είναι ικανή να δημιουργήσει θαύματα!

Η ενεργός και πολλαπλώς διακρινόμενη διαχρονικώς παρουσία των απόδημων Ελλήνων στις χώρες όπου ζουν συμβάλλει τα μέγιστα, και μάλιστα σε μian ιδιαίτερα δύσκολη συγκυρία για την Πατρίδα μας, στην προώθηση των μεγάλων στόχων του Ελληνισμού, πρωτίστως προωθώντας τα εθνικά μας δίκαια, συνεισφέροντας στην ανάδειξη της παιδείας, του πολιτισμού και της ιστορικής μας διαδρομής και, εν τέλει, αναδεικνύοντας τις πατροπαράδοτες αρετές μας.

Διανύουμε μια περίοδο σκληρής δοκιμασίας για την Χώρα μας και την Ελληνική Κοινωνία. Η οποία, υπερβαίνοντας ακόμη και τα όρια αντοχής της, εξακολουθεί να προσπαθεί και ν' αγωνίζεται για ένα καλύτερο αύριο, για την επιστροφή της Πατρίδας μας σε τροχιά ανάπτυξης και προόδου, πάντοτε μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον σκληρό πυρήνα της, την Ευρωζώνη.

Αρχίζει αυτό ν' αποδίδει και ν' αναγνωρίζεται πλέον τόσο σ' ευρωπαϊκό όσο και σ' ευρύτερο διεθνές επίπεδο. Η προσπάθεια όμως αυτή θα ήταν αβέβαιη χωρίς την πολύτιμη, όπως πάντοτε, συμβολή των αποδήμων Ελλήνων σε πνεύμα εθνικής ενότητας και αλληλεγγύης. Είμαι βέβαιος ότι θ' αντιμετωπίσουμε μ' επιτυχία όλες τις επερχόμενες μεγάλες προκλήσεις, με την βοήθεια Όλων μας, μηδενός εξαιρουμένου Έλληνα όπου κι αν βρίσκεται...

- 2) Πώς βλέπετε τη σύμπτωση αρμοδιοτήτων της δημόσιας διπλωματίας και των αποδήμων στην ίδια γενική γραμματεία; Μήπως αποδυναμώνει και τους δύο τομείς, πολύ περισσότερο δε τον κρίσιμο τομέα της διασποράς;

Σε καμία περίπτωση δεν αποδυναμώνει τις προσπάθειες που καταβάλλονται σε αυτούς τους δύο κρίσιμους τομείς. Είναι σεβαστοί και κατανοητοί οι προβληματισμοί που έχουν εκφραστεί κατά καιρούς, και τόσο η πολιτική όσο και η υπηρεσιακή ηγεσία του Υπουργείου μας τους λαμβάνει υπόψη. Οφείλουμε όμως να υπογραμμίσουμε την πραγματικότητα που θέλει την Νέα Γραμματεία να αντιμετωπίζει πιο αποτελεσματικά λειτουργικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν σχήματα του παρελθόντος. Το ενδιαφέρον και οι δράσεις της Ελλάδος για τους ομογενείς μας, είναι ακόμα πιο έντονες με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις ενέργειες για παροχή δικαιώματος ψήφου στους Έλληνες του Εξωτερικού. Η συγχώνευση λοιπόν αποτιμάται θετικά και όλες οι ενέργειες αποσκοπούν στην ενδυνάμωση των προσπαθειών τόσο της Δημόσιας διπλωματίας όσο και της σχέσης με την Διασπορά. Ο συντονισμός δε των δράσεων που εξυπηρετούν τις ανάγκες της ομογένειας θα είναι πολύ πιο αποτελεσματικός.

Η συγχώνευση των δύο Γενικών Γραμματειών Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας σε ενιαίο σχήμα δημιουργεί μια νέα ισχυρή Γενική Γραμματεία, που θα συντονίζει και θα υλοποιεί με ενιαίο και αποτελεσματικό τρόπο δράσεις και λειτουργίες που εξυπηρετούν τόσο τις ανάγκες της Ομογένειας σε όλους τους τομείς, όσο και την προβολή της εικόνας της χώρας και των εθνικών μας θέσεων στη διεθνή κοινή γνώμη. Το νέο σχήμα σηματοδοτεί την επανεκκίνηση μιας συνεκτικής πολιτικής για τους Έλληνες της Διασποράς, καθώς αντιμετωπίζει τις οργανωτικές και λειτουργικές αδυναμίες του υφιστάμενου σχήματος και υπηρετεί καλύτερα τις πολλές συνέργειες που υπάρχουν μεταξύ Ομογένειας και Δημόσιας Διπλωματίας, αναβαθμίζοντας ουσιαστικά το ρόλο και τη σημασία του Απόδημου Ελληνισμού. Η νέα Γενική Γραμματεία εντάσσεται πλέον εντός της δομής του Υπουργείου και οι αρμοδιότητές της αποτελούν τον ένα από τους τρεις πυλώνες στους οποίους διαρθρώνεται το Υπουργείο, με τους άλλους δύο να περιλαμβάνουν αφενός τις διεθνείς σχέσεις και αφετέρου τις οικονομικές σχέσεις και την εξωστρέφεια.

- 3) Όσον αφορά το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού δεν έγινε και η απαιτούμενη διαβούλευση με τους φορείς της ομογένειας. Όταν ιδρύθηκε το ΣΑΕ, τον Δεκέμβριο του 1995, οι συνθήκες ήταν διαφορετικές. 27 χρόνια μετά τα πράγματα έχουν αλλάξει. Η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων του εξωτερικού, με εξαίρεση τους νέους μετανάστες, δεν είναι πλέον απόδημοι αλλά ομογενείς πολίτες άλλων χωρών. Είναι σήμερα διαφορετικές οι ανάγκες,

διαφορετική η σχέση τους με την Ελλάδα και διαφορετική η οπτική τους απέναντι στο Μητροπολιτικό Κέντρο. Δε θα πρέπει λοιπόν να δώσουμε στο ΣΑΕ τη δυνατότητα της αυτόνομης παρουσίας του, χωρίς διοικητικές εξαρτήσεις, ώστε να αποφύγουμε έναν σκόπιμο έλεγχό του και να του δώσουμε τη δυνατότητα της απρόσκοπτης άσκησης του ρόλου του;

Έγινε επανασύσταση του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ), με κύριο στόχο την μεγιστοποίηση του εθνικού οφέλους από τη δύναμη των Ελλήνων της Διασποράς. Βασική αποστολή του, είναι να αποτελέσει το συμβουλευτικό όργανο της Ελληνικής Πολιτείας στα θέματα που αφορούν στον απόδημο και τον ομογενειακό ελληνισμό. Αυτό αποτελεί ένα ουσιαστικό βήμα για την ισχυροποίηση των δεσμών Ελλάδος και ομογένειας. Κάθε εγχείρημα στα πλαίσια μίας ζωντανής και δυναμικής πορείας, όπως αυτή του Ελληνισμού, ομογενειακού και μητροπολιτικού, πάντα επιδέχεται στην πορεία του χρόνου βελτιώσεις, αναπροσαρμογών και τροποποιήσεων για την αποτελεσματικότερη επίτευξη των στόχων. Η επανασύσταση του ΣΑΕ αποτελεί ένα μεγάλο και άκρως θετικό βήμα. Το εθνικό κέντρο είναι ανοιχτό και πάντα πρόθυμο να ακούσει και να διαβουλευτεί με τους ομογενείς μας για τυχόν μελλοντικές μεγαλύτερες βελτιώσεις του σχήματος.

Ο νέος Οργανισμός του Υπουργείου Εξωτερικών, που ψηφίστηκε πρόσφατα προβλέπει μεταξύ άλλων την επαναλειτουργία του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, στο οποίο θα συμμετέχουν εκπρόσωποι του Απόδημου και Ομογενειακού Ελληνισμού ανά περιφέρεια, οι οποίοι θα εκλέγονται μέσω εσωτερικών διαδικασιών του Απόδημου και Ομογενειακού Ελληνισμού, που θα διενεργούνται από τις αντιπροσωπευτικές τους οργανώσεις και οντότητες. Όσον αφορά τώρα τη δομή του ΣΑΕ, τα όργανά του (Προεδρείο, Γενική Συνέλευση) θα λειτουργούν ασκώντας αυτόνομα τις αρμοδιότητες που θα προβλέπονται από τον ίδιο τον κανονισμό λειτουργίας του.

Διοικητικές εξαρτήσεις, παρεμβάσεις ή σκόπιμοι έλεγχοι δεν υπάρχουν. Σύμφωνα με το άρθρο 454 του νέου Νόμου 4781/2021, στον Υπουργό Εξωτερικών παρέχεται η δυνατότητα έκτακτης σύγκλησης της Γενικής Συνέλευσης, του επονομαζόμενου “Κοινού του Απόδημου Ελληνισμού”, για ενημέρωση ή διαβούλευση επί θεμάτων εθνικού ενδιαφέροντος. Ενώ, σύμφωνα πάντα με το ίδιο άρθρο, σε εμάς, δηλαδή στη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας, ανατίθεται η φροντίδα της γραμματειακής υποστήριξης της Γενικής Συνέλευσης.

Από την άλλη, οι συνεδριάσεις του “Κοινού” εμπλουτίζονται με την παρουσία μελών, χωρίς δικαίωμα ψήφου, μεταξύ προσωπικοτήτων του Απόδημου Ελληνισμού, αλλά και άλλων προσωπικοτήτων με έμπρακτο φιλελληνικό έργο, εκπροσώπων του Οικουμενικού και των λοιπών Πρεσβυγενών Πατριαρχείων και, τέλος, εκπροσώπων του Κυπριακού Απόδημου Ελληνισμού.

- 4) Ποια ήταν τότε και ποια είναι τώρα η στάση των περισσότερων χωρών απέναντι στους αποδήμους Έλληνες αλλά και γενικά σε όλους τους αποδήμους;

Οι ομογενείς μας χρειάστηκε να καταφύγουν στο εξωτερικό κάτω από δύσκολες οικονομικά συνθήκες, σε περιόδους που και η Πατρίδα μας περνούσε περιόδους έντονων ιστορικών κρίσεων. Οι Έλληνες σε κάποιες χώρες αντιμετωπίστηκαν με καχυποψία, ενώ δεν έλλειψαν και περιστατικά ρατσισμού. Ωστόσο η σκληρή δουλειά, η υπομονή, η επιμονή και η θέληση τους να προοδεύσουν κατέστησε σαφές σε όλες τις τοπικές και εθνικές κοινωνίες που εντάχθηκαν ότι αποτελούν ένα σημαντικότατο παράγοντα προόδου. Σταδιακά έτσι υπήρξε πλήρης ενσωμάτωση και οι ομογενείς μας κέρδισαν τον σεβασμό των τοπικών κοινωνιών ακόμα και σε χώρες και σε περιοχές που υπήρξε αρχικά, αδίκως μία πολιτική διακρίσεων απέναντι τους.

Δεν πρέπει όμως να αμελήσουμε να αναφέρουμε ότι η ελληνική ομογένεια έπαιξε η ίδια πρωταγωνιστικό ρόλο στην καταπολέμηση των διακρίσεων, του ρατσισμού και των προκαταλήψεων. Δεν αμύνθηκε απλώς ενάντια αυτών των επαχθών κοινωνικών φαινομένων αλλά ήταν στην εμπροσθοφυλακή του αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος στην πορεία της Σέλμα, Αλαμπάμα, περπάτησε σφίγγοντας το χέρι του Μάρτιν Λούθερ Κίγκ και ηγούμενος μαζί του της πορείας, μπροστάρης σαν ο πρώτος λευκός θρησκευτικός ηγέτης που έλαβε τόσο ξεκάθαρη θέση. Ο Γεώργιος Μπίζος, επιφανής δικηγόρος στη Νότιο Αφρική, αφιέρωσε τη ζωή του στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώ στάθηκε διαρκώς στο πλευρό του Nelson Mandela στον αγώνα κατά του απαρτχάιντ, υπερασπιζόμενος νομικά αυτόν και άλλα θύματα διώξεων την περίοδο του εκείνη. Μπορούμε να θυμηθούμε ακόμα και τον Ηλία Σπαντιδάκη(Τίκα) ήρωα και μάρτυρα του αμερικανικού εργατικού κινήματος κατά την απεργία του Ludlow (1915). Οι Έλληνες ομογενείς αποτελούν ένα ζων κομμάτι του Ελληνισμού για το οποίο είμαστε περήφανοι και ταυτόχρονα αποτελούν ένα καταλυτικό παράγοντα δικαιοσύνης, προόδου και ανάπτυξης σε όποια κοινωνία αυτοί είναι ενταγμένοι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι Έλληνες φεύγουν οικειοθελώς. Τις πιο πολλές φορές μαρτυρούν ότι οι συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα ήταν πολύ σκληρές και δύσκολες. Ότι υπάρχει μεγάλη ανεργία και έπρεπε να φύγουν για να μπορέσουν να βρουν μια δουλειά και να ζήσουν αξιοπρεπώς. Το κίνητρό τους λοιπόν είναι καθαρά οικονομικό. Αρχικά όπως είπαμε, η συμπεριφορά του κόσμου ήταν αρκετά εχθρική. Οι Κυβερνήσεις βέβαια είχαν μια πιο ήπια πολιτική η οποία χρόνο με το χρόνο βελτιώθηκε αρκετά. Σήμερα επικρατεί πολύ καλό κλίμα ανάμεσα στους αποδήμους και στον γηγενή λαό. Μέχρι που έχει θεσπιστεί στα περισσότερα κράτη και νόμος που απαγορεύει σχόλια και ύβρεις κατά των μεταναστών. Σήμερα δεν έχουμε κανένα απολύτως πρόβλημα, ευτυχώς. Οι λαθρομετανάστες βέβαια απελαύνονται σύμφωνα με τις τυπικές διαδικασίες. Τα παιδιά των απόδημων Ελλήνων επιλέγεται να μορφωθούν σε κανονικά σχολεία, και όχι σε αμιγή ελληνικά σχολεία. Εκεί ορισμένες ώρες πηγαίνουν σε Ιδιαίτερα μαθήματα στα οποία διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα, η Ιστορία και τα Θρησκευτικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- 1) Βουλή των Ελλήνων, *Στρατηγικό Σχέδιο 2018-2021*, Μονάδα Στρατηγικού Σχεδιασμού & Αναδιοργάνωσης Διοικητικών Λειτουργιών, Δ/νση Εκδ. & Εκτ. Βουλής, 2018.
- 2) Γιαλουράκης Μανώλης, *Η Αίγυπτος των Ελλήνων, Συνοπτική Ιστορία του Ελληνισμού της Αιγύπτου*, εκδ. Μητρόπολις, Αθήνα 1967
- 3) Ι.Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή- Hering, Ε. Αμπατζή (επιμ.), *Οι Έλληνες στη Διασπορά, 15ος-20ός αιώνας*, Αθήνα 2006.
- 4) Καρανάσου Φλωρέσκα, «*Οι Έλληνες στην Αίγυπτο: Από το Μοχάμετ Άλι στο Νάσερ*» στο Richard Clogg (επιμ.), *Η Ελληνική διασπορά στον 20ό αιώνα*, μτφ. Μ. Φράγκου, Ελληνικά Γράμματα, 2η εκδ., Αθήνα 2009.
- 5) Κιτρορέφ Α., «*Ο ρόλος του Έλληνο-Αμερικανικού Λόμπι στην Εξωτερική Πολιτική των ΗΠΑ: 1992-2001*», στο Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, τ. Α', Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σ. 395-420.
- 6) Κόντης Α.- Φακιολάς Ρ. (Ακαδ. Υπευθ.), *Ελληνισμός της Διασποράς*, Πάτρα 2002, τόμοι Α' Β' Γ'.
- 7) Κόντης Α., «*Η έρευνα στην Ελλάδα για τον Ελληνισμό της Διασποράς*», στο Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τχ 92-93, 1997, σ.63-91.
- 8) Κοντογιώργης Γ., *Πολίτες και Πόλις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003.
- 9) Κουλουμπής Θ., *Προβλήματα Ελληνοαμερικανικών Σχέσεων*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1978.
- 10) Κουλουμπής Θ. –Wolfe J., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Παπαζήση, 1981.
- 11) Κουσκουβέλης: *Η Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997.
- 12) Κωνσταντινίδης Στ., «*Ελληνική Διασπορά και Ιστορία*», στο *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, Δαμανάκης Μ. κ.ά., Ξέθυμο, 2004, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, σ.45-49.
- 13) Λαμπρινίδης Στ., «*Το Δένδρο και ο Γαλαξίας*», στον Οικονομικό Ταχυδρόμο, 27.11.1997, σ.4-7.
- 14) Mearsheimer John J., «*Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*», Ποιότητα, Αθήνα 2007.
- 15) Παπασωτηρίου Χ., *Διασπορά και Εθνική Στρατηγική*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
- 16) Ρωσσίδης Ζ, *Η δημόσια διπλωματία ως εργαλείο άσκησης ήπιας ισχύος στις διεθνείς σχέσεις*, Κείμενα Εργασίας 01, Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κ. Καραμανλής, 2019.
- 17) Ρωσσίδης, Ζ., *Η Δημόσια Διπλωματία ως εργαλείο άσκησης ήπιας ισχύος στην Εξωτερική Πολιτική*, στο *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου*, Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), Παπαζήσης, Αθήνα, 2020.
- 18) Του ίδιου: *Η Δημόσια Διπλωματία στην ψηφιακή εποχή: Ευκαιρίες, απειλές, προκλήσεις*, στο *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, τ. 48-49, Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), Παπαζήσης, Αθήνα, φθινόπωρο 2020.

- 19) Σουλογιάννης Ευθύμιος, *Η Ελληνική Κοινότητα Αλεξανδρείας 1843-1993* εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2005.
- 20) Τομαρά-Σιδέρη Ματούλα, *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του βαμβακιού*, εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα 2011.
- 21) Τσάκωνας Π., *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική- Μια συνολική προσέγγιση*, Τόμος Β, Σιδέρης, Αθήνα 2003.
- 22) ΥΠΕΞ, *Ο Ελληνισμός του Εξωτερικού*, Β' έκδοση, Αθήνα, 1992, ΥΠΕΞ.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- 1) Abella, M. 2006. *Should Labour Migration Be Left to the Market? Some Lessons for Origin States. In States and Emigrants, Trinity Term Seminar Series.* Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.
- 2) Aleksynska, M., Peri, G., *Isolating the network effect of immigrants on trade*, Discussion Paper Series, No 6941, IZA, 2012.
- 3) Andersen, U. 1990. *Consultative Institutions for Migrant Workers. In The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, ed. Z. Layton-Henry, 113-26. London: Sage Publications Ltd.
- 4) Anderson, B. 1992. *The New World Disorder*. New Left Review (193).
- 5) Anheier, H. K., and List, R. 2000. *Cross-border Philanthropy-An Exploratory Study of International Giving in the United Kingdom, the United States, Germany and Japan*. Centre for Civil Society, the John Hopkins University.
- 6) Antonis Kamaras, *Diaspora and Transnational Philanthropy in Greece*- Report of the Diaspora Philanthropy Commission, Νοέμβριος 2019.
- 7) Barder Bryan, *What Diplomats Do: The Life and Work of Diplomats*, London: Rowman & Littlefield, 2014.
- 8) Bauböck, R. 1994. *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- 9) ———. 2003a. *Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership*. PS: Political Science and Politics 38 (4):683-87.
- 10) ———. 2003b. *Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism*. International Migration Review 37 (3):700-723.
- 11) ———. 2005. *Stakeholder Citizenship and Democratic Participation in Migration Contexts. In The Ties That Bind: Accommodating Complex Diversity in Canada and the European Union*. Brussels.
- 12) Begrud E. & Yang K., *Civil engagement in a network society*, USA 2008, IAP ebooks.
- 13) Bettin, G., Lo Turco, A., *A Cross-Country View on South-North Migration and Trade: Dissecting the Channels, Emerging Markets Finance & Trade*, July-August 2012, Vol 48, No 4, pp. 4-29.
- 14) Biao, X. 2005. *Promoting Knowledge Exchange through Diaspora Networks (The Case of People's Republic of China)* (Philippines, Asian Development Bank; ESRC COMPAS).
- 15) Bitzenis, A., Tsitouras, A., Vlachos, V.A., *Decisive FDI obstacles as an explanatory reason for limited FDI inflows in an EU member state: the*

- case for Greece*, *The Journal of Socio-Economics*, 38:4, pp. 691-704 (2009).
- 16) Boyd. M. Danah, “*Social Network Sites as Networked Publics. Affordances, Dynamics, and Implication*”, in Papacharissi Zizi (ed), *A Networked Self. Identity, Community, and Culture on Social Network Sites*, NY: Routledge, 2010, pp. 39-58.
 - 17) Brinkerhoff, J., *David and Goliath: Diaspora Organisations as partners in the development industry*, *Public Administration and Development*, 31 (1), 37-49, 2011.
 - 18) Bunnell, T. 2004. *From Nation to Networks and Back Again: Transnationalism, Class and National Identity in Malaysia*. In *State/Nation/Transnation*, eds. B. S. A. Yeoh and K. Willis. London: Routledge.
 - 19) Butler, K. D., “*Defining Diaspora, refining a discourse*”, in *Diaspora*, vol. 10, 2001, p.p 189-220.
 - 20) Cavounidis, J., *The Emigration of Greeks and Diaspora Engagement Policies for Economic Development*, Report 76, 2016.
 - 21) Castells, M., *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Blackwell, Oxford, 1996, 1997, vol. A', B', C'.
 - 22) Castles, S., and A. Davidson. 2000. *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. London: Macmillan.
 - 23) Castles, S., and M. J. Miller. 1998. *The Age of Migration: Population Movements in the Modern World*. 2 ed. London: Macmillan.
 - 24) Christelle M., “*Diaspora Diplomacy: Functions, Duties, and Challenges of an Ambassador*”, June 2013, p. 7.
 - 25) Cohen, R. 1997. *Global Diasporas: An introduction* (London, University College Press).
 - 26) Conostas, D.— Platias, Ath. *Diasporas in World Politics, The Greeks in Comparative Perspective*, London, Macmillan, 1993.
 - 27) Dark III, T., *Americans Abroad: The Challenge of a Globalized Electorate*, *PD: Political Science and Politics*, 36 (4), 733-740, 2003.
 - 28) Demetriou, M. 2003. *Priming the Diaspora: Cyprus and the Overseas Greek Cypriots*. In *International migration and sending countries: perceptions, policies and transnational relations*, ed. E. Østergaard-Nielsen, 185-208. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
 - 29) Duncan, S., “*The Limits of Hegemonic Stability Theory*”, in *International Organization*, vol. 39, no 4, Autumn 1985.
 - 30) Emre Ok, Yunus, “*“Diaspora-Diplomacy” as a Foreign Policy Strategy*” in *Diplomatisches Magazin*, November 20, 2018.
 - 31) Foucault, M. 1978. *Governmentality*. In *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, eds. G. Burchell, C. Gordon and P. Miller. Chicago: University of Chicago Press.
 - 32) Foucault, M. 1982. *The Subject and Power*. In *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, eds. H. L. Dreyfus and P. Rainbow, 208-226. Sussex: The Harvester Press Limited.

- 33) Fitzgerald, D. 2006. *Inside the Sending State: The Politics of Mexican Emigration Control*. *International Migration Review* 40 (2):259-93.
- 34) Gamlen, A. *Diaspora Institutions and Diaspora Governance*, *International Migration Review*, Volume 48, Issue 1, pp., 180-217, Φθινόπωρο 2014.
- 35) Gamlen, A. 2005. *The Brain Drain is Dead, Long Live the New Zealand Diaspora*. COMPAS Working Papers (WP0510).
- 36) Glick Schiller, N., and G. Fouron. 1999. *Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields*. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2):340-366.
- 37) Goldring, L. 1998. *The Power of Status in Transnational Social Spaces*. In *Transnationalism from Below*, eds. L. E. Guarnizo and M. P. Smith, 165-95. New Jersey: Transaction Publishers.
- 38) González Gutiérrez, C. 1993. *The Mexican Diaspora in California: The Limits and Possibilities of the Mexican Government*. In *The California-Mexico Connection*, eds. A. Lowenthal and K. Burgess, 223-: Stanford.
- 39) Habermas, J. 1989 [1962]. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Enquiry into a Category of Bourgeois Society*. Translated by T. Burger and F. Lawrence: Polity Press in Association with Blackwell Publishers Ltd.
- 40) Hollifield, J. F. 2004. *The Emerging Migration State*. *International Migration Review* 38 (3):885-912.
- 41) International Organization for Migration. 2005. *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*. Geneva: IOM.
- 42) Joaquin Gonzales III, *Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influence*, Minneapolis, Mill City Press, 2012.
- 43) Jones, M., R. Jones, and M. Woods. 2004. *An Introduction to Political Geography*. London: Routledge.
- 44) King, R. 2000. "Generalizations from the history of return migration. *Return migration: journey of hope or despair?*" in B. Ghosh (ed.) *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* (Geneva, IOM).
- 45) King, 1999, Charles King, "Introduction: Nationalism, Transnationalism, and Postcommunism". Στο *Nations Abroad. Diaspora Politics and International Relations in the Former Soviet Union*, επιμ. Charles King and Neil J. Melvin: 1–25. Colorado and Oxford: Westview Press.
- 46) Leblanq, D., *Familiarity breeds investment: diaspora networks and international investment*, *American Political Science Review*, Vol. 104, Issue 3, AUGUST 2010, pp. 584-600.
- 47) Lee, C. 2004. *The Transnationalization of Citizenship and the Logic of the Nation-State*. In *Asian-Pacific Sociological Association 6th Conference on Asia-Pacific Societies in Globalization*. Seoul.
- 48) Levitt, P. 2001. *Transnational Migration: Taking Stock and Future Directions*. *Global Networks* 1 (3):195-216.
- 49) Levitt, P., *Social Remittances: Culture as a Development Tool*, *The International Migration Review*, 32 (4), 926-948, 1998.
- 50) Lois Labrianidis (2014) *Investing in Leaving: The Greek Case of International Migration of Professionals*, *Mobilities*, 9:2, 314-335.

- 51) Manolis Pratsinakis, *Social and discursive constraints and the decision to leave: Emigration from Greece at times of crisis*, Diaspora Working Paper Series, no 7 2019, SEESOX.
- 52) Manor, Ilan, “*The Contradictory trends of Digital Diaspora Diplomacy*”, Working Paper #2 Exploring Digital Diplomacy, October 2017, p. 3.
- 53) Marshall. 1950. *Citizenship and Social Class, and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 54) Metropolis. 2006. *National Diaspora Strategies: India, China and Canada*, 8th National Metropolis Conference, Vancouver, 24 March.
- 55) Nicolson Harold, “*Diplomacy Then and Now*”, *Foreign Affairs* (October 1961). Available at: <http://www.foreignaffairs.com/articles/23343/haroldnicolson/diplomacy-then-and-now>
- 56) Ong, A. 1996. *Cultural Citizenship as Subject-Making: Immigrants Negotiate Racial and Cultural Boundaries in the United States*. *Current Anthropology* 37 (5):737-62.
- 57)———. 1999. *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- 58) Orozco, M. 2006b. *Diaspora and development: some considerations, Inter-American Dialogue*. Available at: <http://gstudynet.org/docs/brinkerhoff/orozco.ppt>.
- 59) Østergaard-Nielsen, E. 2003a. *International migration and sending countries: perceptions, policies and transnational relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- 60)———. 2003b. *International Migration and Sending Countries: Key Issues and Themes*. In *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*, ed. E. Østergaard-Nielsen, 3-32. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- 61) Rainer Bauböck (2010) *Studying Citizenship Constellations*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:5, 847-859.
- 62) Rana, Kishan S., *21st Century Diplomacy: A practitioners Guide*, 2011, p. 96.
- 63) Saxenian, R., *From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China*, *Studies in International Comparative Development*, 40 (2) pp.35-61.
- 64) Smith, R. C. 2003. *Migrant Membership as an Instituted Process: Transnationalization, the State and the Extra-territorial Conduct of Mexican Politics*. *International Migration Review* 37 (3):297-343.
- 65) Toloyan K., *The contemporary discourse of diaspora studies, comparative studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2007.
- 66) World Bank. 2005. *Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration*. Washington D.C.: World Bank / The International Bank for Reconstruction and Development.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- Synπραξις think-tank, «Η ψήφος στους Έλληνες της Διασποράς», επίσημη ιστοσελίδα <http://www.synpraxis-diaspora.gr>.
- Επίσημη ιστοσελίδα ΥΠΕΞ www.mfa.gr, <https://www.mfa.gr/epikairoτητα/eidiseis-anakoinoseis/khairatismos-geNIKougrammateademosias-diplomatias-threskeutikon.html>.
- Βουλή των Ελλήνων, Παγκόσμια Διακοινοβουλευτική Ένωση Ελληνισμού, ιστότοπος <https://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotites/Diethnes-Perivallon/Ellinismos-tis-Diasporas/Pagosmia-Diakoinovouleutiki-Enosi-Ellinismou-PaDEE/>.
- Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Γενικά στοιχεία διασποράς ιστότοπος <https://web.archive.org/web/20080716045118/http://www.ggae.gr/gabroad/organosi.el.Asp>.
- Δημήτρης Καραπάνος, «ΑΧΕΠΑ, ένα τεράστιο ανεκμετάλλευτο ελληνικό κεφάλαιο», Το Βήμα online, Φεβρουάριος 2013, ιστότοπος <https://www.vimaonline.gr/19/article/a76/dhmhtrhskarapanos/9859/axepa-enaterastioanekmetalleyto--ellhniko-kefalαιο>.
- Κοντιάδης, Ξ., «Ένας πρώτος απολογισμός της συνταγματικής αναθεώρησης», SyntagmaWatch 2020, ιστότοπος <https://www.syntagmawatch.gr/trendingissues/enasprotos-apologismos-tis-syntagmatikis-anatheorissis/>.
- Λιβάνιος Θ.: «Ισότιμη ψήφος για τους Έλληνες που βρίσκονται στο εξωτερικό» <https://www.ypes.gr>.
- Huffington Post, ιστότοπος https://www.huffingtonpost.gr/yioryossteires/brain-drain-_b_15636480.html.
- Υπουργείο Εξωτερικών, επίσημη ιστοσελίδα www.mfa.gr, Πρωτοβουλία «staellinika» της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού, ιστότοπος <https://www.mfa.gr/epikairoτητα/eidiseis-anakoinoseis/protoboulia-staellinikatesgenikes-grammateiasapodemou-ellenismou.html>.
- Υπουργείο Εξωτερικών, Πολιτιστική διπλωματία, επίσημη ιστοσελίδα www.mfa.gr, ιστότοπος <https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/politistike-diplomatia/>.
- Υπουργείο Εξωτερικών, Σχέδιο Νόμου «Εκσυγχρονισμός της Εξωτερικής Πολιτικής: Οργανισμός Υπουργείου Εξωτερικών, Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού και άλλες διατάξεις», ιστότοπος http://www.opengov.gr/ypex/wp-content/uploads/downloads/2019/04/sxedio_nomoy.pdf.
- Adamson F., The growing importance of diaspora politics, επιστημονικό άρθρο, Current History Νοέμβριος 2016, σελ. 291-297 ιστότοπος <https://eprints.soas.ac.uk/23209/1/Fiona%20Adamson%20Current%20History%2011-16-1.pdf>.
- American Hellenic Institute, επίσημη ιστοσελίδα www.aheworld.org ιστότοπος <https://www.aheworld.org/history>.

- Nye J., Power and Foreign Policy, Journal of Political Power 4.1, April 2011, Harvard Kennedy School, USA, ιστότοπος <https://www.hks.harvard.edu/publications/power-and-foreign-policy>.
- The Hellenic Initiative, επίσημη ιστοσελίδα <https://www.thehellenicinitiative.org/>, ιστότοποι <https://www.thehellenicinitiative.org/mission/>, <https://www.thehellenicinitiative.org/wp-content/uploads/2019/12/2019-AnnualReport-v2-FINAL.pdf>.
- The Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom, Greece, επίσημη ιστοσελίδα <https://www.heritage.org/index/country/greece>.
- The order of AHEPA, επίσημη ιστοσελίδα www.ahepa.org, ιστότοπος <https://ahepa.org/programs/publicpolicy/>.
- The order of AHEPA, ιστότοποι <https://www.sonsofpericles.org/>, <https://www.daughtersofpenelope.org/>, <https://www.maidsofathena.org/>.
- Jeanette Gaida, “Social Media in Public Diplomacy: Twitter and DC Embassies Part 2”, April 2013 <http://takefiveblog.org/2013/04/10/the-use-of-social-media-in-public-diplomacyanalyzing-the-twitter-accounts-run-by-dc-embassies/>
- List of social networking websites, Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_social_networking_websites
- <https://www.wikileaks.org/>
- Twiplomacy, Burson-Marsteller <http://twiplomacy.com/http://burson-marsteller.eu/innovation-insights/twiplomacy> <https://twitter.com/Twiplomacy>
- <https://www.itu.int/en/Pages/default.aspx>
- <https://www.britannica.com/>
- <https://www.ekome.media/el/>
- <https://www.eliamep.gr/>
- <http://europa.eu/>
- <https://www.oecd.org/>
- <https://www.mfa.gr/sweden/>
- <https://www.mfa.gr/>
- <http://www.mindigital.gr/>
- <https://amiretreat2018.advancedmediainstitute.com>
- <https://www.branding-institute.com/>
- <https://www.diplomacy.edu/>
- <https://www.state.gov/m/irm/ediplomacy/115847.htm>
- Facebook page: Greek Ministry of Foreign Affairs, Η Ελλάδα στον Κόσμο <https://www.facebook.com/mfa.gr/>
- <https://www.futurebrand.com/>
- Global Diplomacy Index by Lowy Institute <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>.